

GESCHIEDENIS VAN DE MALIEBAAN

UIT UTRECHT'S VERLEDEN 1

134

W. A. G. PERKS

GESCHIEDENIS
VAN DE
MALIEBAAN

N.V. DRUKKERIJ EN UITGEVERIJ V/H KEMINK EN ZOON UTRECHT

INHOUD GESCHIEDENIS VAN DE MALIEBAAN

bladzijde 3	Inleiding
4	Het paille-maillespel
5	Keuze van de plaats der maliebaan
5	De aankoop der gronden
7	Verdere maatregelen beplanting herberg bestemd tot woning maliemeester verbodsbepalingen
8	De maliebaan als speelterrein belangen van geërfden langs de baan wegonderhoud verlenging van de baan onderhoud van de baan
12	Het Maliehuis gevolgen van de Franse bezetting 1672-'74 herstel van de lusttuin en het huis verbeteringen societeit
15	Verhuring van het Maliehuis pachtovereenkomsten bevoordeling van de pachters afhankelijkheid van het Maliepoortje
18	Maliepoortje en Maliebruggen militaire maatregelen belang van bewoners en grondgebruikers buiten de singels nieuwbouw bruggen maatregelen voor de passage na poortklok overhaalschuitje
24	Maliebaan als recreatie in ruimere zin priëlen, tuinkoepels en tuinen wandelpaats de Nieuwe Baan societeit opheffing Maliebaan
27	Na de opheffing van de maliebaan einde Maliehuis als stadseigendom muziekuitvoeringen verbetering wegen overlast van gebruik voor militaire doeleinden begin bewoning riolering bestrating plan gemeente ziekenhuis aanleg spoorbaan societeiten Buitenlust Sic Semper verdere bebouwing en bewoning bespreking van enkele huizen

LIJST DER AFBEELDINGEN

bladzijde 4	Afbeelding 1	Voorstelling van het maliespel
5	Afbeelding 2	Kaart van een gedeelte van het Oudwijkerveld 1556
6	Afbeelding 3	Kaart na uitzetting van de maliebaan 1642
6	Afbeelding 4	Gezicht in de maliebaan 1645
10	Afbeelding 5	Kaart van het Hooge Land 1767
13	Afbeelding 6	Plattegrond van Maliehuis 1760
13	Afbeelding 7	Tekening van voorgestelde uitbreiding Maliehuis
14	Afbeelding 8	Gezicht op Maliehuis en Maliebaan 1772
19	Afbeelding 9	Kaart van het bolwerk Lepelenburg 1776
19	Afbeelding 10	Gezicht op Maliebrug 1640
20	Afbeelding 11	Gezicht op Maliebrug 1772
20	Afbeelding 12	Maliepoort en Maliebrug (gefantaseerd) 1770
22	Afbeelding 13	Maliepoort en beide bruggen 1780
25	Afbeelding 14	Kaart van Maliebaan 1821
27	Afbeelding 15	Gezicht in Maliebaan en van het Maliehuis 1859
28	Afbeelding 16	Maliehuis 1896
28	Afbeelding 17	Maliehuis 1905
30	Afbeelding 18	Plan aanleg van park op het Hooge Land 1824
30	Afbeelding 19	Huis de Oorsprong met parkaanleg 1824
33	Afbeelding 20	Kaart van Maliebaan 1860
35	Afbeelding 21	Buitenplaats van Fam. Ram 1870
36	Afbeelding 22	Buitenlust 1865
36	Afbeelding 23	Buitenlust 1870
37	Afbeelding 24	Tuin van Buitenlust 1900
38	Afbeelding 25	Buitenlust ca. 1901
41	Afbeelding 26	Type tuinkoepel in 17e eeuw
42	Afbeelding 27	Bebouwing van 2e Baansteeg tot Maliesingel 1855
43	Afbeelding 28	Het vroegere pand Maliebaan 16, 1896
43	Afbeelding 29	Het tegenwoordige Maliebaan 16
44	Afbeelding 30	Het vroegere pand Maliebaan 8, 1907
44	Afbeelding 31	Villa Rosa
45	Afbeelding 32	Bisschoppelijk paleis
45	Afbeelding 33	Geboortehuis van Mengelberg; met 2 beelden in de gevel
46	Afbeelding 34	
	en 35	Beelden in gevel pand Maliebaan 80
47	Afbeelding 36	Laatste bloemkwekerswoning 1907
48	Afbeelding 37	Pand Maliebaan 15, 1910
	Afbeelding 38	Pand Maliebaan 13 met laatste koepel 1900
49	Afbeelding 39	Tuin van pand Maliebaan 55 ca. 1920
50	Afbeelding 40	Huis vroeger hoekpand Maliebaan-Nachtegaalstraat 1920
50	Afbeelding 41	Oranjelust 1920
52	Afbeelding 42	Woonkamer Maliebaan 15, 1932
52	Afbeelding 43	Tuin Maliebaan 15, 1932

Nadat de Staten's Lands van Utrecht de Illustre School der stad Utrecht tot een academie hadden verheven, had op 16 maart 1636 de inauguratie plaats. Op de voorafgaande zondag had Prof. Gisbertus Voetius Gods zegen over het werk gevraagd. Op die dag waren de rector magnificus, Bernard Scholtanus, en andere professoren, allen in tabberd, door de twee oudste Raden in de vroedschap naar het stadhuis geleid. Daarna ging men in optocht via de Maartensbrug, onder de Domtoren door, door de Kloostergang de Domkerk in. De leden van de Staten hadden zich in de Statenkamer aan het Janskerkhof verzameld vanwaar zij zich door de Minrebroederstraat, over de Ganzemarkt en langs het stadhuis ook via de boven beschreven route naar de kerk begaven. De raden van het Hof Provinciaal, eveneens in tabberd, gevolgd door de procureurs en de notarissen en tenslotte het personeel van het Hof, liepen van het Oudkerkhof over de Plaats voor het stadhuis, waarna dezelfde weg gevolgd werd. De plechtigheid werd bijgewoond door Prins Maurits¹⁾ en andere vooraanstaande personen, waaronder de Koning van Bohemen, de Paltzgraaf van de Rijn, de Hertog van Beieren, enz.

Nog geen veertien dagen later meenden de professoren, dat het in het belang van het aanzien der academie zou zijn, indien studenten werden vrijgesteld van de belasting op bier en wijn, zulks in navolging van wat aan andere universiteiten het geval was. De vroedschap was bevreesd, dat ontduiking op grote schaal het gevolg zou kunnen zijn; zij stond deze vrijstelling niet toe aan de professoren en de studenten wier ouders in de stad woonden, wèl aan de studenten die van buiten de stad kwamen.

Enkele dagen later trachtten de professoren toch nog hun zin te krijgen door een verzoek bij de Staten in te dienen, er op wijzende dat de studenten in Leiden en Franeker wel deze voorrechten genoten. Zij spraken de vrees uit, dat na de vacantie vele studenten niet zouden terugkomen. De Staten namen niet direct een beslissing; het duurde tot november voor een regeling getroffen werd.

Een ander middel om het verblijf der studenten te veraangename was het gelegenheid scheppen tot het beoefenen van het maliespel. In februari 1637 besloot de vroedschap tot de aanleg van een maillebaan.

¹⁾ Niet onze Prins Maurits

Het Paillemaille spel

De nevenstaande naam is samengesteld uit „paille”, afgeleid van het latijnse „pila”, hetgeen bal, en „maille” van het latijnse „malleus”, wat stok betekent. Het maliespel was een van de balspelen, die in de buitenlucht beoefend werden. Van oudere datum is het kolfspel. In 1390 verkreeg de stad Haarlem, bij oorkonde van Hertog Albrecht van Beieren, een terrein „de Baan”, bij de ingang van de Haarlemmerhout, om daar o.a. het kolfspel te beoefenen. Gespeeld werd met een zeer harde, veerkrachtige bal, die met de kolfstok van de ene paal naar een verafstaande tweede paal geslagen werd, deze moest raken en dan weer terug moest naar de eerste paal. Later werd het een spel dat in een zaal beoefend werd.

Het tegenwoordige golf werd in de 16e eeuw in Schotland gespeeld. Daarbij werden golfballen gebruikt, die uit Holland werden ingevoerd. Dit blijkt uit het feit, dat Jacobus I in 1618 de import van deze ballen verbood omdat „no small quantity of gold and silver is transported out of his kingdom of Scotland for bying of golfballs”.

Het maliespel werd in de 16e eeuw het eerst aan het Franse hof gespeeld. Een eeuw later werd het in ons land een geliefd spel der aanzienlijke burgers; bij verschillende steden werd een maliebaan aangetroffen. De eerste werd in 1637 te 's Gravenhage aangelegd. Deze was 290 roeden (1073 m) lang. Bij Amsterdam lag de baan in de Diemermeer, niet ver van de Kruislaan; deze had een lengte van 173 roeden. Ook Leiden had zijn baan.

Het maliespel heeft veel overeenkomst met de boven beschreven spelen. Evenals bij het kolfspel moet de bal tussen twee palen, ieder aan een eind van de baan, heen en terug worden geslagen. Voor het slaan gebruikte men een lange stok van taai hout, voorzien van een met ijzer beklede hamerslag en een fluwelen handvat. In het midden van de baan stond een kleine ijzeren boog, waar de bal doorheen gespeeld moest worden. De kunst was nu om de afstand heen en terug met zo min mogelijk slagen af te leggen (Afb. 1).

Veel opgang heeft het spel in Leiden en Amsterdam niet gehad; reeds na 60 jaar was het afgelopen; geen straatnaam herinnert er nog aan.

De Utrechtse baan had een lengte van 200 roeden, die in latere jaren nog werd vergroot. De baan was langs beide zijden afgesloten door een lage houten schutting, waarin op verschillende plaatsen openingen waren om in en uit te gaan. Op de schutting had men strepen en cijfers aangebracht zodat men de afstand die een bal bij iedere slag had afgelegd, kon aflezen. Aan beide zijden van de baan was een beplanting van vier rijen bomen, aanvankelijk iepen en linden, later alleen linden, aangebracht.

Afb. 1. Voorstelling van het maliespel.

Links en rechts staat een paal aan het einde der baan; in het midden staat de beugel, waar de bal onderdoor gespeeld moet worden. Aan de voorzijde is een schutting getekend, die aan de andere zijde ontbreekt.

De tekening is een gefantaseerde voorstelling van de maliebaan, omstreeks 1660, waarbij het huis aan de linkerzijde het maliehuis moet voorstellen; het is echter een kwartslag gedraaid. We zien het stadswapen boven de deur.

Lietze en Schumacher (naar H. Saffleven)

De originele tekening berust in de verzameling van H.M. de Koningin te Soestdijk. Top. atlas Gem. Arch. Utr.

De keuze van de plaats
waar de baan zou
komen

Behalve door de vier stadpoorten: Tolsteeg-, Catharijne-, Weerd- en Wittevrouwenpoort, waren er nog twee mogelijkheden om de stad te verlaten nl. het Mariawaterpoortje aan de westzijde bij de Mariaplaats, en het poortje bij het Hoornwerk aan de oostzijde. Dit laatste poortje was reeds in 1579 bij de aanleg van het bolwerk Lepelenburg tot stand gekomen. We vinden vermeld, dat de verbinding met het op 7 september 1629 aanbestede hoornwerk op 't Oudwijkerveld, plaats had over „een bequaeme valbrug”.

Dicht bij het poortje lag aan de overkant van de singel een herberg waar „het Gulden Vlies” uithing. Deze was gebouwd aan het westelijk einde van een langgerekte strook grond, aan het kapittel van Oud-Munster toebehorende, in erfpacht verstrekt aan de Heer van Manichem. Deze strook grond was een enclave in het terrein dat aan het convent van Oudwijk toebehoorde, het Oudwijkerveld. Een duidelijk beeld wordt verkregen door een kaart uit het jaar 1556, die gemaakt werd naar aanleiding van een geschil over een zandpad, de latere Kerkstraat (Afb. 2).

De vroedschap oordeelde dat de herberg dienst zou kunnen doen als woning voor de beheerder van de maliebaan. Men vond het convent van Oudwijk genegen grond langs het bovengemelde terrein van Oud-munster af te staan.

De aankoop der
gronden

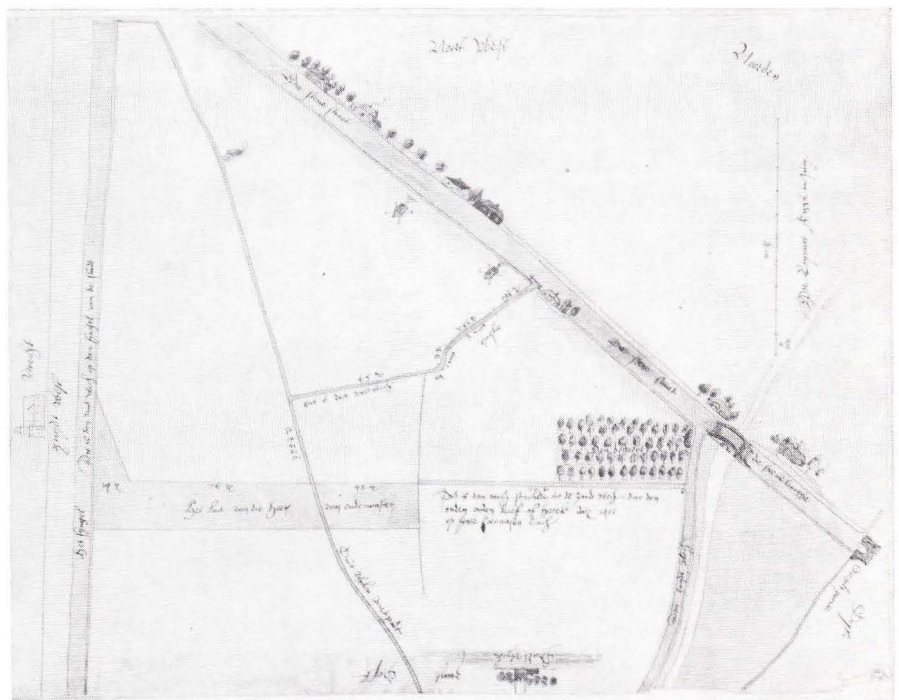
In een besluit van de Ridderschap van Utrecht, gedateerd 9 februari 1637 wordt verklaard dat het door de stad gewenste terrein gelegen was van achter het bolwerk Lepelenburg tot aan het pad naar Oudwijk (de latere Oudwijkerlaan) omtrent de Gildbrug. In hun resolutie van 3 maart van dat jaar legden zij vast, dat 12 morgen land ter beschikking zouden worden gesteld tegen een jaarlijkse erfruitgang van f 15,— per morgen. Dit terrein was door het convent aan verschillende personen verhuurd: 7 morgen 136 roe aan de heer Goderd van Rheden, Heer van Nederhorst. Gerrit van Duverden had voorts 251 roeden, Levina van Westhuizen 162 roeden en Abraham van Dussen 433. De Ridderschap stelde als voorwaarde dat de stad deze huurders schade moest vergoeden en wel naar de werkelijke waarde en niet volgens het bestaande tarief voor schadeloosstellingen.

Afb. 2. 1556.

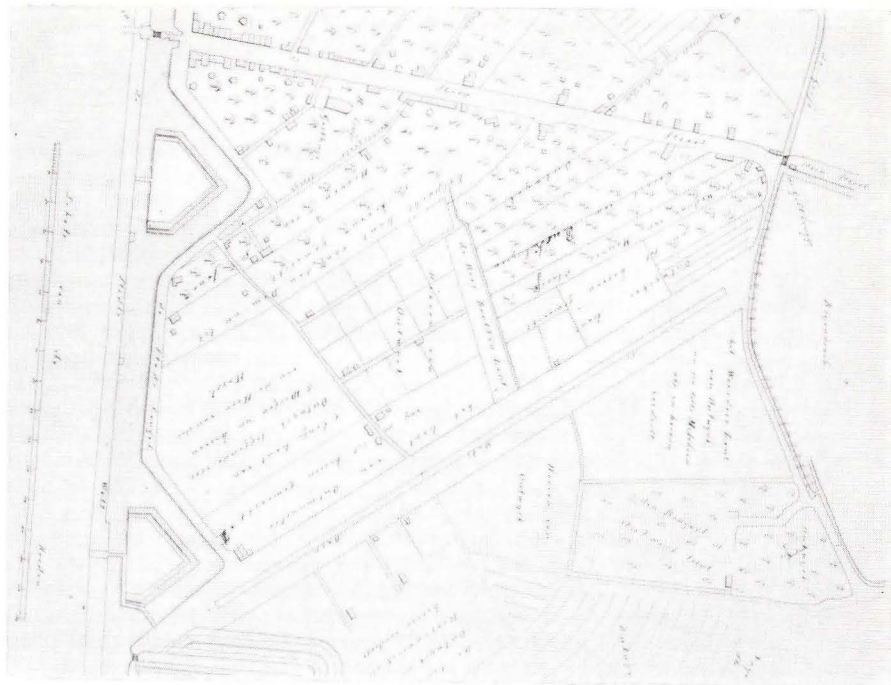
Kaart van een deel van het Oudwijkerveld, gelegen tussen de Biltse steenstraat en stadsbuiten-gracht.

De strook land, toebehorende aan Oudmunster, is donker gekleurd. Aan de zuidzijde hiervan werd de maliebaan uitgezet. Het bolwerk Lepelenburg is nog niet aangelegd. Aan de oostzijde is de Steenstraat afgesloten door de Gildpoort; de „Stenen brugghe” is de tegenwoordige Gildbrug, waar de toenmalige Vecht onderdoor stroomde. De Biltse Grift is nog niet gegraven.

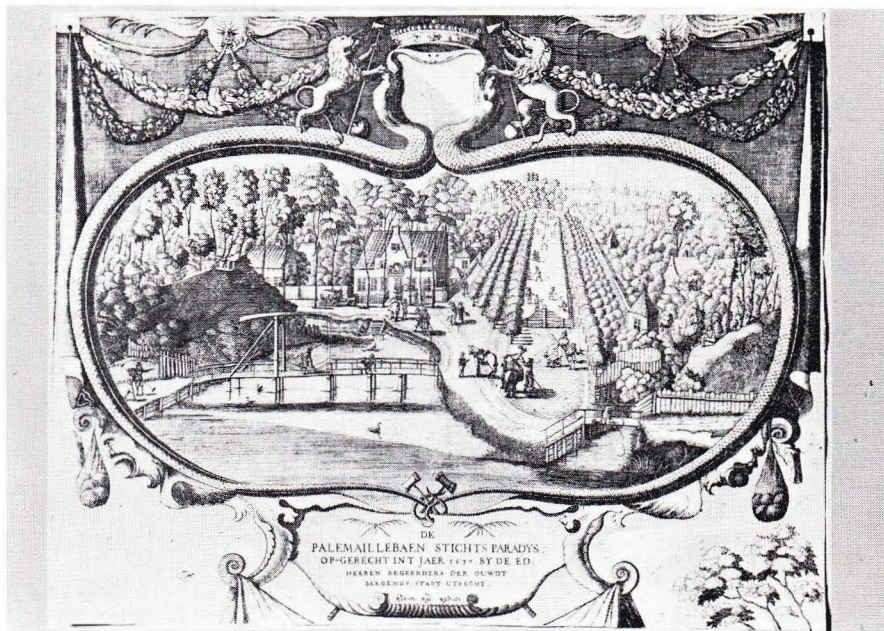
A. Grolman.
De originele tekening berust in het Rijksarchief depot Utrecht.

Afb. 3. 1642.
 Kaart gemaakt naar aanleiding
 van het uitzetten van de
 maliebaan.
 Het terrein aangeduid als „de
 Heer Bertken Lant” is het latere
 „Weitje”. In de rechter-
 benedenhoek zien we de gracht
 van het Hoornwerk. Opmerke-
 lijk is, dat de tegenwoordige
 Kruisstraat hier Nachtegaalsteeg
 wordt genoemd; de tegenwoor-
 dige Nachtegaalstraat heette toen
 nog „Zandpad naar Oudwijk”.
 Tussen dit zandpad en de singel
 ligt het Cruysland.
 De lange strook grond van
 Oudmunster (zie afb. 2) is hier
 duidelijk terug te vinden, zich
 uitstrekkende tot voorbij Heer
 Bertken-land.
 Top. Atlas Gem. Arch. Utr.

Afb. 4. 1645.
 Gezicht in de maliebaan met
 het Maliehuis, de Maliebrug en
 een deel van het bolwerk
 Lepelenburg; in het verschildt de
 overblijfselen van de abdij
 Oudwijk.
 J. Goedeljee naar H. Winter
 Top. atlas Gem. Arch. Utr.

Op 27 maart 1637 had door de leden van het gerecht Wittevrouwen een schatting plaats van de waarde der aanplantingen op het terrein van Van der Dussen. We willen enige prijzen noemen: Een kers- of appelboom gold gemiddeld 2 stuiver, een noteboom 4 stuivers, een perestek 1 penning en een moerbezieboom *f* 2,—. Als vergoeding werd aan Levina van Westhuizen *f* 700,—, aan Gerrit van Duverden *f* 150,— en aan zijn onderhuurders ieder *f* 30,— uitbetaald. Van der Dussen was met het getaxeerde bedrag niet tevreden. In augustus 1638 kwam men tot een accoord: voor een bedrag van *f* 1000,— zou hij van al zijn vorderingen afzien.

De stad behoefde voor de aanleg van de baan slechts een gedeelte van het verkregen terrein nl. 5 morgen 476 roeden. Nog in augustus 1637 werd besloten dat het overtollige stuk weer ter beschikking van de vroegere huurders zou worden gesteld op dezelfde voorwaarden waarvoor de vroedschap het land van het convent had verkregen. Het betrof hier percelen van Jhr. Goderd van Rheden, Abraham van der Dussen en Levina van Westhuizen, die respectievelijk 4 morgen 594 roe, 201 roe en 1 morgen 23 roe terugkregen. Deze percelen lagen tussen de Oudwijkerveldsteeg en het Hoornwerk: ten zuiden werd het begrensd door gronden van het Domkapittel (Afb. 3 en 4). De herberg het Gulden Vlies en het daarbij behorende achtergelegen terrein mochten volgens vroedschapsresolutie van februari 1637 aangekocht worden. De vroedschap bediende zich hierbij van een stroman, Mr. Aernout van der Lingen, die zich in december 1638 verklaarde schadeloos te zullen houden van alle navorderingen. Eerst in januari 1641 had bij contract, gepasseerd voor notaris Henrick Ruysch, de overdracht aan de stad plaats: de koopsom bedroeg *f* 3100,—. Aan het kapittel van Oud-Munster moest jaarlijks *f* 17,— als canon betaald worden. Voor de eerste keer werd de erfpacht gesteld ten name van het lid der vroedschap Mr. Francois van de Poll; het terrein mat 249 roeden. Door deze afstand van grond aan de stad, waren enige percelen van het Oudwijkerveld in een uithoek komen te liggen. De Ridderschap vond hiervoor een gegadigde in de persoon van Johan Albrecht, Graaf van Solms. Het betrof het terrein, verdeeld in twee percelen groot resp. 4 morgen 250 roe en 3 morgen 583 roe, begrensd ten noorden door de maliebaan, ten oosten het Oudwijker zandpad, ten zuiden de boomgaard en ander land behorende aan het convent van Oudwijk en ten westen de Oudwijkerveldsteeg. De overdracht had op 6 mei 1637 plaats. Ook hiervoor bedroeg de jaarlijkse erfuittgang *f* 15,— per morgen. Deze percelen maakten deel uit van „het Backersland”. Reeds op 26 februari 1639 droeg de graaf deze percelen over aan Jhr. Goderd van Rhede. Deze bleef echter ook niet lang in het genot daarvan want op 2 december 1641 cedeerde hij alles ten behoeve van Jacob van Asch van Wijck. Deze liet bij zijn overlijden een ontredderde boedel na, waarvoor de Staten van Utrecht, als belanghebbenden, op 11 september 1647 een gecommiteerde aanwezen „tot de administratie en reddinge”. In de loop van volgende jaren werden 40 percelen grond verkocht. Gedeeltelijk lagen deze op het Kruisland, dat is het terrein aan de Maliesingel ten noordwesten van het Maliehuis, tot aan het erfpachtsland van den Dom, dat zich noordoostwaarts uitstreekte tot de Nachtegaalsteeg.

De verdere maatregelen

De gronden waarop de maliebaan aangelegd zou worden waren als hoveniersland gebruikt. Direct in 1637 besloot de stad tot een beplanting over te gaan; er werden 1200 linde- en 600 iepenbomen in de grond gezet, kostende res. *f* 1000,— en *f* 300,—. Een en ander had pas plaats nadat de baan door landmeters was uitgezet. Voor verteringen betaalde de stad *f* 12,— 16 stuivers. Te voren was een commissie naar den Haag gereisd om daar de maliebaan in ogenschouw te nemen, hetgeen *f* 43,— 12 stuivers en 8 penningen had gekost. Voorts was er houtwerk aangekocht voor de schuttingen langs beide zijden der baan voor een bedrag van *f* 350,—. De bodemgesteldheid was blijkbaar niet van dien aard, dat zonder bijzondere voorzorg van een regelmatige bespeling sprake kon zijn. Er werd extra aarde opgebracht waarvoor aan een Amsterdamse aannemer *f* 2375,— werd uitbetaald. Tenslotte kostte het snijden van het stadswapen op de palen, die aan beide einden van de baan stonden, nog een bedrag van *f* 16,—.

We weten reeds dat de aangekochte herberg bestemd was tot woning voor de maliemeester. Als eerste functionaris werd Jan Bartsz benoemd, een „letterdiener”, die f 70,— vergoeding genoot voor zijn nevenfunctie van mede-keurmeester en opzichter van het Vleeshuis. Als vergoeding voor het eindigen van deze werkzaamheden werd hij aangesteld tot opzichter van de maliebaan. De stad legde hier geld op toe, want deze man kreeg salaris. Een maand later, in november 1637 werd de functie van maliemeester verpacht voor f 400,— per jaar, voor een periode van 3 jaar. De maliemeester moest o.a. toezicht houden op de baan en zorgen dat de nieuw geplante bomen niet beschadigd werden.

Voor het spelen in de baan stelde de vroedschap op 16 oktober 1637 een reglement op (zie Bijl. 1). Voorts werd ter bescherming van de inkomsten van de maliemeester op 18 december bepaald, dat binnen een afstand van 100 roeden geen „mailles” of bollen te koop mochten worden aangeboden. Ook was in mei van dat jaar een ordonnantie vastgesteld waarbij het verboden werd binnen dezelfde afstand van 100 roeden een tapstede in te richten of te exploiteren, uit vrees, dat het gebruik van bier of wijn zou lijden tot overlast aan spelers en wandelaars. Dat niet alleen deze vrees voor ongeregelde heden het motief voor dit verbod was, maar wel degelijk een bescherming van de inkomsten van de maliemeester blijkt uit het feit, dat ook geen tabak verkocht mocht worden.

De inkomsten van de maliemeester bestonden voorts uit het verhuren van de spelbenodigdheden. Van deze artikelen moest hij ook steeds nieuwe in voorraad hebben voor verkoop. Ook zou hij de mantels van de spelers in bewaring nemen.

Aanvankelijk was hem ook opgedragen de baan zuiver en schoon van vuiligheid, gras, onkruid en oneffenheid te houden. Ook mocht hij ten dien einde niemand in de baan laten spelen, tenzij deze droog en bekwaam was. Voorts was verboden op zondagen en andere geboden vierdagen in de baan te laten spelen. Nadat op 12 augustus 1639 een verbod om vee tussen de lanen te laten weiden was afgekondigd, stond de vroedschap op 29 augustus 1644 aan de maliemeester toe het grasland tussen de bomen te beweiden. Werden de bomen door het vee beschadigd, dan moest hij deze op zijn kosten herplanten.

De geschiedenis van de maliebaan als spelterrein

Voor het in goede conditie houden van de speelbaan werden van tijd tot tijd schelpen aangekocht. Voor de eerste maal vonden we dit vermeld in 1644. In dat jaar werd f 80,— 15 stuivers betaald voor 9½ schuit schelpen, te weten f 6,— 5 stuivers voor de schelpen en f 2,— 7 stuivers aan vracht per schuit. Een jaar later werden 2 vrachten mestvaalt aangekocht voor resp. f 68,— 6 stuivers en f 83,— 13 stuivers, bestemd om bij de jonge bomen uitgestrooid te worden. Aan arbeidsloon werd voor dit strooien f 26,— 5 stuiver betaald. In 1645 werd het gras tussen de bomenrijen verpacht aan de boer op de hofstede van Oudwijk. Had de maliemeester koeien mogen laten lopen, de mest zal ongerief voor de wandelaars hebben opgeleverd althans de pachter mocht alleen schapen laten grazen.

De maliebaan was niet alleen van de Maliepoort uit bereikbaar; in 1645 werd een chiering (= raming van kosten) opgemaakt voor een weg van de Gildbrug naar de maliebaan. Hierdoor was zij een korte verbinding geworden voor het verkeer van de Biltse Steenstraat naar het zuidelijk deel van de stad. Dit verkeer nam blijkbaar dusdanige afmetingen aan, dat in de wintermaanden de paden werden stukgereden. Op 28 februari 1648 besloot men een slagboom bij de Gildbrug te plaatsen.

De percelen aan de oostzijde van de maliebaan waren door de erfpachters verhuurd aan hoveniers. Ten behoeve van deze bedrijven verzochten de geërfden op 6 september 1649 een rij iepenbomen te doen rooien en een sloot te mogen laten graven welke benut zou worden voor het vervoer van mest en zand. Dit verzoek werd door de vroedschap in beraad gehouden. Eerst op 10 augustus 1657 werd een commissie ingesteld, die moest onderzoeken waar een grift het best gegraven kon worden. De sloot kwam echter niet tot stand. Door het ouder worden der bomen kwamen ze te dicht opeen; op 18 maart 1650 werd opdracht gegeven een aantal lindebomen te snoeien opdat deze te

zijner tijd gerooid zouden kunnen worden. Hiermede zou bereikt worden dat de overblijvende bomen een kroon konden vormen en goed konden uitgroeien. Op 3 januari 1659 werd de aanplant in de maliebaan om de andere boom gerooid. De voorkeur ging uit naar het behoud van de lindebomen want op 7 januari 1661 werd gezegd dat enige iepbomen gerooid moesten worden om de naaststaande linden meer lucht te geven.

Ook in die tijd waren er mensen die zich ten koste van het algemeen van het voor hen nodige voorzagen. Op 7 augustus 1650 werd een onderzoek gelast naar degenen die aarde uit de lanen hadden uitgegraven en weggevoerd.

Van een regelmatig onderhoud van de speelbaan is blijkbaar geen sprake geweest; op 10 februari 1662 werd verklaard dat deze zo slecht was geworden, dat men er niet behoorlijk kon spelen. De vroedschap gaf opdracht de halve baan te vernieuwen, waarna op 7 juli toestemming werd gegeven ook de andere helft te voorzien. Blijkbaar is deze beschadiging door moedwil te weeg gebracht althans op 26 mei 1662 gelaste de vroedschap orders te stellen tegen het beschadigen. Ook in latere jaren bleek het toezicht op het in goede staat houden van baan en lanen te falen. Op 20 april 1686 droeg de vroedschap op de wegen te egaliseren en een schouw daarop in te stellen.

Doordat de erven langs de baan gelegen steeds meer tot luthoven werden aangelegd, werd het door de deftige burgerij steeds meer als een bezwaar gevoeld, dat zij zich daar te voet heen moesten begeven. Op 8 mei 1693 besloot men dan ook om de wegen ter weerszijde van de rijen bomen voor het rijden met karossen geschikt te maken.

De bomen waren nu zo groot geworden dat zij het toetreden van zon op de baan beletten: op 2 november 1696 gelastte de raad de twee rijen bomen dichtst langs de speelbaan staande als heggen op te snoeien, terwijl op 19 februari 1700 alle bomen ter beider zijden „en haye” opgeschoren moesten worden.

De eigenaren en de gebruikers van de percelen langs de maliebaan gelegen trokken zich niet veel aan van het ongerief dat zij anderen berokkendden.

In 1707 werd het nodig geoordeeld hiertegen maatregelen te nemen.

Op 29 augustus verbood men aan eigenaars of huurders van tuinen om snoeisels, vuiligheid, groente of onkruid op de dijk of wagenweg te brengen op een boete van f 3,—. Doch ook op ander gebied stoorde men zich niet aan het algemeen belang. Op 23 januari 1713 verbood een resolutie het houden van wedlopen te paard tussen de planken heining omdat de geschulpte baan daardoor werd bedorven. De hierop gestelde boete bedroeg f 100,—. Ook werd het los laten lopen van vee verboden. Op de lange duur hadden weer overtredingen plaats, zodat op 23 april 1737 het verbod herhaald werd evenals dat tegen het wegwerpen van vuilnis „wat strekte tot belemmering en groot dissieraad voor zo een gereputeerde en bevallige wandel- en lustplaats”. In datzelfde jaar gaf de vroedschap opdracht de maliebaan te „pekken”.

Verondersteld zou kunnen worden dat men toen reeds het proces van asfalteren der wegen toepaste. Uit de gedane bestelling van een last teer en twee tonnen pek, waarvoor f 141,— 9 stuivers werd betaald, valt echter te concluderen dat het hier het teren der schuttingen langs de speelbaan betrof. De in 1686 ingestelde schouw op de wegen ter weerszijden van de bomen zal er weinig toe hebben bijgedragen tot het voorkomen van het stukrijden. Niet alleen deze paden werden vernield maar ook de zandpaden langs de singels. Op 21 december 1744 gaf de vroedschap opdracht door het stellen van palen hierin verbetering te brengen. Op 23 februari 1750 deelde een publicatie mede, dat de paden opnieuw zouden worden bezand waardoor zij zowel 's zomers als 's winters gebruikt zouden kunnen worden. Verboden werd „allen en een iegelijk van nu voortaan met enige wagens, karren of paarden op de voorz. zandpaden te rijden of enige paarden, ossen, koeien, varkens, schapen of andere beesten daar over te drijven, jagen, weiden, leiden of op te laten gaan, zonder echter hieronder te verstaan heren die voor vermaak te paarden rijden”. Een uitspraak kenmerkend voor die tijd.

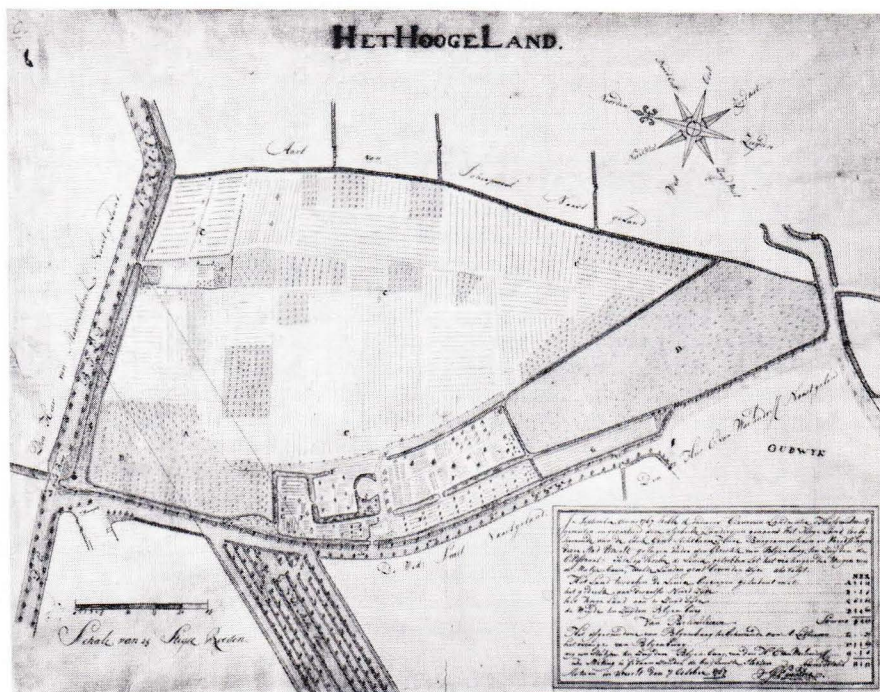
Volgens de ons bekende instructie voor de maliemeester moest deze de baan schoonhouden. Zijn werkzaamheden ten behoeve van de herberg en sociëteit zullen dit toezicht wel tot nul gereduceerd hebben. Op 19 augustus 1754 besloot de vroedschap het arbeidsloon voor het schoonhouden te doen

aanbesteden. Met inbegrip van het regelmatig snoeien der bomen moest de stad hiervoor f 200,— per jaar betalen gedurende een 6-jarige periode.

In 1756 waren de beide palen die aan het einde van de baan waren geplaatst blijkbaar vergaan na bijna 120 jaar dienst te hebben gedaan; op 6 december werd opdracht gegeven deze te vernieuwen.

Het jaar 1767 was voor de maliebaan belangrijk. Ingevolge een geheime autorisatie van 31 augustus was er onderhandeld over de aankoop van 10 morgen lands gelegen in het gerecht Bleyenburg, leenroerig aan het kapittel van de Dom. De bedoeling was de maliebaan te verlengen tot aan de Biltse Grift. Het bleek dat, om de lanen aan de zuidoostzijde te kunnen doortrekken, nog een ander terrein ter grootte van 50 roeden nodig was. Dit laatste hadden de gecommitteerden op nadere goedkeuring aangekocht voor f 200,—. De gelden in de stadskas waren echter niet toereikend om de koopsom voor deze 10 morgen, ten bedrage van f 16.000,— te betalen. De gecommitteerden ter Directie van Stadsfinantien stelden voor een lening te sluiten tegen $2\frac{1}{2}\%$. Een deel van het geleende bedrag zou weer afgelost kunnen worden door de gelden verkregen uit de verkoop van het overbodige terrein. Ter vermindering van de lasten op de aankoop vallende zou getracht kunnen worden vrijstelling te verkrijgen van de betaling der 40e penning aan het Provinciaal bestuur. Het terrein was in 14 percelen verhuurd tegen een opbrengst van f 568,— en 8 penningen; de jaarlijkse ongelden bedroegen f 118,— 15 stuiver 8 penningen, zodat er f 449,— 5 stuivers over bleef, hetgeen weinig verschilde van de berekende rente die verschuldigd zou zijn. Op 16 november besloot de vroedschap over te gaan tot een lening van f 20.000,— tegen een rente van $2\frac{3}{4}\%$. Met dit bedrag zouden ook nog andere schulden betaald worden. Op 5 oktober was van de Staten 's Lands van Utrecht bericht ontvangen dat vrijstelling van de 40e penning was verleend. In september gaf de vroedschap opdracht een kaart van de aangekochte terreinen, genaamd het Hooze Land, te vervaardigen (Afb. 5).

Afb. 5. 1767.
Kaart van het Hooze Land.
De verlenging van de maliebaan
is ingeschetst. Aan de oostzijde
van de „Weg naar Oudwijk”
loopt de Vecht, rechtdoor naar
de Gildbrug.

Een voortdurend kwaad bleef het wegwerpen van vuil en groenten op de wegen van de maliebaan. Ook waren er slootjes en greppels gegraven, waardoor de wegen te smal waren geworden voor het elkaar passeren van rijtuigen. Op 2 november 1767 besloot de vroedschap dat de wegen afgegraven en verbreed moesten worden; er werd een boete gesteld van f 6,— voor elke overtreding.

Op 22 augustus 1768 besloot de vroedschap dat de speelbaan doorgetrokken zou worden en het overige deel beplant. Zoals op de kaart te zien is waren er verschillende waterlopen aanwezig. Met de erfpachter van de hofstede Oudwijk, Mr. Everard van Wachendorff, werd onderhandeld over de te treffen voorzieningen. Op 20 februari 1769 kwamen partijen overeen dat de Oude Vecht, die ten noorden van de weg naar Oudwijk, de Oudwijkerlaan, naar de Gildbrug liep, gedeeltelijk, op kosten van de stad, zou worden gedempt. Ten behoeve van Oudwijk zou de grift langs de noordzijde van het aangekochte land verdiept en verbreed worden zodat een zandpraam er ongehinderd door kon varen. Voorts zou de erfpachter van Oudwijk in deze vaart met netten mogen vissen.

Op 13 maart was reeds besloten een goede verbinding met de Biltse Steenstraat tot stand te brengen door het maken van een nieuwe brug in het verlengde van de baan. Bij besluit van 17 april gaf de Raad opdracht om 40 stenen palen te kopen, die benodigd waren in het gedeelte „Nieuwe Baan”.

Een belangrijk besluit nam men op 8 november 1773; het overtollige terrein van het Hooze Land zou niet verkocht worden, doch in kleine percelen verhuurd, telkens voor de tijd van 6 jaar.

Zagen we boven dat grond uit de lanen was afgegraven, thans bleek, dat men steentjes van de paden langs de singels en de maliebaan verzamelde, uit het zand dat op de rijpaden was gestrooid. Deze steentjes zullen wel gebruikt zijn voor het begrinten van de paden in de lusthoven. Op 29 mei 1775 kwam hiertegen een verbod. In 1777 kwam weer een voorstel om op te treden tegen beschadiging van de zandpaden. De verschillende verbodsbepalingen werden herhaald en aan de heren, die wel te paard mochten passeren verzocht men op deze paden niet te rennen of te draven; bij overtreding zouden zij met f 6,— worden beboet. De tijden waren sedert 1750 dus blijkbaar iets veranderd omdat men nu sancties voorstelde. Nog opmerkelijker was in dit verband, dat de vroedschap het voorstel in beraad hield; van een besluit is niets te vinden.

Had de Franse bezetting in de jaren 1672-1674 schade aangericht aan Maliehuizen en omliggende huizen, niet minder was dit het geval als gevolg van de binnenlandse twist tussen Patriotten en Prinsgezinden. Het huis aan het einde van de Nieuwe Baan aan de Biltse Grift, dat verhuurd was aan een landbouwer, was door een wacht van Patriottische hulptroepen bezet geweest, die het geheel hadden geruïneerd. De huurder kon het huis ingevolge een besluit van 13 oktober 1788 weer betrekken; de kosten van de reparaties zouden voor stadsrekening zijn. Bovendien zou hij over de jaren dat hij het land slechts gedeeltelijk had kunnen gebruiken in totaal een som van f 50,— betalen in plaats van de geconditioneerde f 160,— per jaar.

Bij vroedschapsresolutie van 4 juli 1791 werd bepaald dat voor het snoeien der bomen en het schoonhouden van deze aanplant en van de wandel- en rijwegen van de Nieuwe Baan f 250,— zou worden betaald, op voorwaarde dat de aannemer voor het bezanden en bepuinen geen extra daglonen in rekening mocht brengen.

In 1796 gaf de plaatselijke militaire commandant, op verzoek van het Comité voor Algemeen Welzijn, een order uit, waarbij het aan militairen verboden werd met paarden op de wandelpaden van de maliebaan te rijden. Op de middelbaan was dit toegestaan, zoals dit reeds eerder aan de burgerij vrij stond. Dit betekent dat er toen al niet meer gespeeld werd.

Het stadsbestuur, de Provisionele Maire, authoriseerde de kameraar op 27 mei 1811 om de houten schotten van de maliebaan, welke slecht en verteerd waren en door moedwilligen voortdurend werden losgebroken, te laten weghalen en het hout in percelen doen verkopen. De commissarissen van het stadserfhuis berichtten op 17 augustus dat na aftrek van alle kosten de opbrengst f 166,— 5 stuivers en 6 penningen bedroeg. In de laatste jaren van de vorige eeuw was reeds gebleken dat ook in Utrecht de belangstelling voor het maliespel was

verdwenen. Op 25 mei 1790 diende de oud-burgemeester een voorstel in om in de lanen paarderen te houden. De vroedschap wilde hierover niet direct een beslissing nemen, zij verzocht nader advies. In de resoluties van dit jaar is geen besluit aangetroffen. Wel blijkt uit een latere resolutie, dat op 11 juni 1792 aan de maliemeester toestemming gegeven is om ten eigen bate een zilveren rijzweep te laten verrijden, zoals naar werd verklaard, twee jaar tevoren ook het geval was geweest.

Het Maliehuis

De herberg „het Gulden Vlies” was niet direct geschikt als woning voor de maliemeester; er moesten vertimmeringen plaats hebben, waartoe de vroedschap op 16 april 1638 toestemming gaf. In 1647 en 1661 werden er wederom verbeteringen aangebracht en reparaties verricht. Zeer ernstig had het huis geleden door de bezetting der Fransen in de jaren 1672-1674. In de vroedschap stelde men de vraag of men wel tot een herstel zou overgaan. Ingevolge een resolutie van 9 juni 1674 werd een commissie van advies over deze kwestie aangewezen. Uit een besluit van 17 augustus valt te concluderen dat tot herbouw besloten was, want door gedrukte biljetten maakte de vroedschap bekend dat het Maliehuis wederom verhuurd zou worden. Eerst op 12 oktober verlangde de raad, dat er een raming der kosten zou worden gemaakt. Volgens resolutie van 9 november mocht de openbare aanbesteding plaats hebben. Voor bestek en voorwaarden moge verwezen worden naar Bijl. 2.

Men mag zeggen, dat van een volkomen ruïne weer een huis opgebouwd moest worden; zelfs de muren moesten worden opgemetseld. Van deze gelegenheid maakte men gebruik om kruisramen aan te brengen. In dit bestek wordt niet gesproken over een etage, die op latere afbeeldingen voor komt.

Hoe kwam het dat deze vernieling zo grondig was?

De maliemeester had het pand moeten verlaten. Daarop had het stadsbestuur in de tuin en het gebouw, ten dienste van het Franse garnizoen een elftal grote bakovens laten bouwen. De Franse bakkers hebben alle houtwerk, zowel van de priëlen in de hof als van het huis zelf, en waarschijnlijk ook uit de speelhuizen in de hoven langs de maliebaan gelegen gebruikt voor de verhitting van hun ovens.

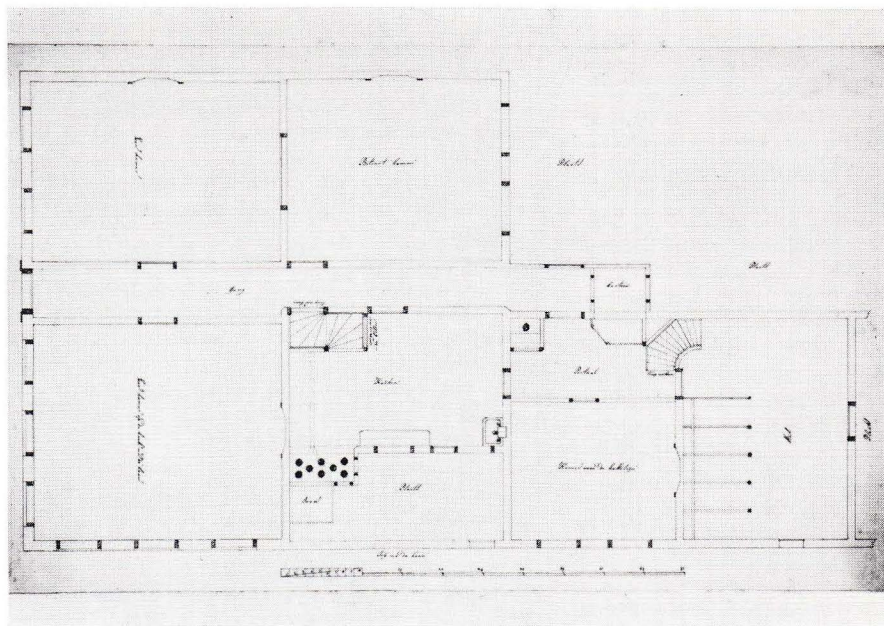
Het Maliehuis was niet alleen woning voor de maliemeester maar, zoals we gezien hebben ook een gelegenheid om aangenaam te verpozen onder het genot van een verfrissing. In de loop der jaren had het ook het karakter van sociëteit gekregen. Zij die zich niet met het maliespel bezig hielden, zochten hier elkanders gezelschap. Om deze reden moesten er steeds vernieuwingen en verbeteringen worden aangebracht. Voor een deel werden de kosten hiervan door de pachter zelf betaald. Dit blijkt uit een vroedschapsresolutie van 2 december 1689, waarbij een verzoek om verlaging van huur, op grond van op eigen kosten aangebrachte verbeteringen, werd geweigerd.

Vele jaren na de Franse bezetting had de maliemeester kosten gemaakt om de tuin weer een aantrekkelijk aanzien te geven: aanleg van beplantingen, bouwen van priëlen enz. Ook maakte hij verbeteringen in de kelder. Bij elkaar had hij hier f 350,— aan ten koste gelegd. Op zijn verzoek om restitutie werd op 14 maart 1698 afwijzend beschikt. Uit de omschrijving van hetgeen hij gedaan had blijkt hoe prettig het geweest moet zijn in de tuin te vertoeven. Geplant waren: 37 pere-, appel- en kersebomen, 250 bessenstruiken, 12 lage kersebomen, 7 opgaande abrikozen, 5 opgaande perzikken, 9 kwetsen, 6 opgaande pruimebomen, 10 Franse appelbomen, 24 perzikken en abrikozen als leibomen aan de muur, 3 grote notebomen, 9 wingerden en een moerbezieboom, terwijl de gehele tuin met rozen was beplant. Voorts waren er een aantal weesjes, rondom begroeid met liguster, esdoorn en hazelaar.

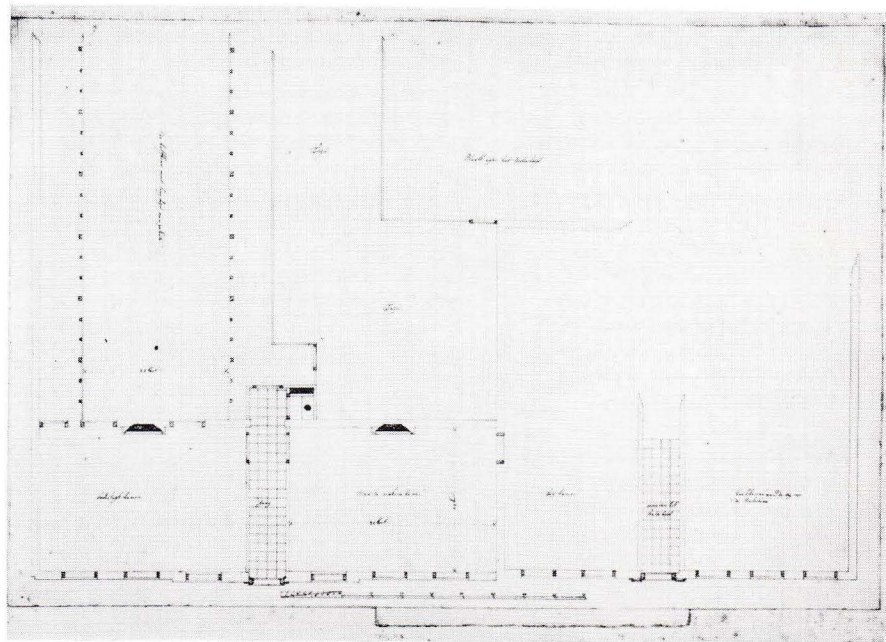
In 1724 waren van de vloer de tegels voor een groot deel gebroken. Op 30 oktober werd toestemming gegeven de vloer in de biljartkamer door een planken vloer te vervangen; voor dit werk zou de stad f 56,— bijdragen en de kosten van het wegbreken van de oude vloer en de stenen lijsten om de haardplaat voor haar rekening nemen.

Ter gelegenheid van het optreden van een nieuwe pachter gaf het stadsbestuur op 16 januari 1736 opdracht een bestek te maken voor de nodige reparaties. Een verzoek om nog andere voorzieningen door de pachter naar voren

Afb. 6 ± 1760.
Plattegrond van het Maliehuis.
Beneden de ingang aan de singel;
rechts de maliebaan.
Top. atlas Gem. Arch. Utr.

Afb. 7.
Tekening van de voorgestelde
uitbreiding van het Maliehuis
aan de singelzijde. De rechter-
helft is het bestaande gebouw,
schematisch aangegeven.

gebracht, stelde men op 5 november in handen van de betrokken gecommiteerden met opdracht alle reparaties te doen „ten meesten dienste van de stad”. De pachter deed in 1738 een nieuw verzoek, deze keer om vergroting van de schuur achter het huis, die hij voor het stallen van meer paarden geschikt wilde maken. De kosten hiervoor zouden f 500,— bedragen. Ook hiermede stemde het stadsbestuur in, doch de pachter moest jaarlijks 3 % rente van deze som betalen.

In 1750 was het hek van het Maliehuis in verval geraakt; bij resolutie van 9 maart werd goedgevonden daarvoor stenen palen met dwarsijzers in de plaats te zetten.

Tegen dat de huurtermijn ging eindigen gaf men in 1762 bij advertentie in de couranten hiervan kennis en riep gegadigden op. Vele personen meldden zich, doch deze waren alleen bereid te huren, indien er belangrijke verbeteringen werden aangebracht. Het huis bleek uitgewoond. Wilde de pachter van behoorlijke inkomsten verzekerd zijn door de ontvangst van behoorlijke lieden, zowel van binnen als van buiten de stad, dan moesten er aanmerkelijke kosten gemaakt worden. De laatste jaren was de pachtsum slechts f 365,— geweest; na de verbeteringen zou de stad weer f 500,— mogen verlangen.

De verbeteringen betroffen: het bouwen van een nieuwe kamer op de plaats van de oude stal, met een grote en kleine kamer daarboven. Daar de buitenmuur aan de zijde van de maliebaan afgebroken zou moeten worden, was het wenselijk allerlei andere voorzieningen in overeenstemming daarmede gelijktijdig uit te voeren. Het geheel zou behalve de behangsels, aan materiaal en arbeidsloon f 3200,— vergen. Op 19 april gaf de vroedschap hiervoor haar toestemming. Een voorstel tot uitbreiding, omstreeks 1760 gedaan had geen voortgang (Afb. 6 en 7).

Bij het wegbreken van de zijgevel bleek hoe bouwvallig deze was. Omdat mettertijd de voorgevel ook vernieuwd zou moeten worden, stelden de gecommiteerden voor om nu tegelijkertijd ook deze te vernieuwen, hetgeen goedkoper zou uitkomen dan wanneer dit later zou moeten gebeuren.

Op 17 mei stemde de vroedschap hiermede in (Afb. 8). Vijftien jaar later, in 1777, dienden de gecommiteerden wederom een advies voor het aanbrengen van verbeteringen en het verrichten van reparaties in. De financiële toestand van de stad was nu echter niet rooskleurig; op 7 april besloot de vroedschap om alleen aan de zolder van de achterkamer de volstrekt noodzakelijke

Afb. 8. ca. 1772.
Gezicht op het maliehuis en de
maliebaan.
M. J. Goetzee naar P. J. Duret.
Top. atlas Gem. Arch. Utr.

voorzieningen te treffen en al het andere achterwege te laten. In 1780 verklaarde de pachter als gevolg van deze beperkte tegemoetkoming aan zijn wensen, dat hij wel opnieuw wilde inhuren, doch dan zou de keuken vergroot moeten worden terwijl ook meer logiesruimte noodzakelijk was. Een onderzoek ter plaatse door de gecommiteerden wees uit, dat de keuken allerslechtst, donker en voor een logement bijna onbruikbaar was. De tijd was echter te kort voor het einde van het lopende huurcontract om een uitgewerkt voorstel te doen. Met het oog op de toestand van de stadsfinantiën stelden zij op 26 november voor om althans de stalling „die zeer oud en caduc was, zodat deze niet meer zonder gevaar kon worden gebruikt en nadien de paardestal mede zeer slecht is en te weinig paarden bevatten kan en de koets- en wagenstalling op zich zelf ook te klein is, zouden heren gecommiteerden van begrip zijn om het tegenwoordige koets- of wagenhuis te vergroten en daaraan een paardestal te brengen voor 20 paarden”. De onkosten hiervan zouden f 1500,— belopen. Op 17 december besloot de vroedschap hiermede accoord te gaan. Uit het vorenstaande blijkt wel welk een belangrijke plaats het Maliehuis in het reizigersverkeer innam. Een nieuw verzoek om verbeteringen wees men op 27 januari 1783 van de hand. In 1784 brachten de gecommiteerden tot de Stadsfinantie een advies uit op een verzoek van de kastelein om aan het Maliehuis een koepelkamer te bouwen alsook een overdekte kolfbaan, ten gebruike door de leden der sociëteit. De kamer zou een afmeting hebben van 26 bij 30 voet, de kolfbaan van 85 bij 28 voet. Verzoeker wilde in de kosten bijdragen door boven de contractuele pachtsom jaarlijks f 400,— extra te betalen. In hun advies wezen gecommiteerden op de vroegere weigering om een vergroting van het Maliehuis uit te voeren, omdat de financiën het niet toelieten. Zij zagen nu een gelegenheid om voor lagere kosten het doel toch te bereiken. Volgens een berekening van de stadsfabriek (= stadstimmerwerf) zou alles bij elkaar een uitgave van f 9000,— vergen. Ook hadden zij nog gesproken met leden van de sociëteit. Deze hadden zich bereid verklaard uit het sociëteitsfonds gedurende 12 jaar jaarlijks f 200,— bij te dragen, doch dan moest de koepelkamer en de kolfbaan gedurende die jaren uitsluitend ter hunner beschikking staan. Dit laatste voorstel hield men 14 dagen in beraad, waarna de vroedschap verzocht een onderzoek in te stellen of meerdere zekerheid verkregen kon worden voor de richtige betaling door de kastelein van de door hem aangeboden huurverhoging. Op 13 september 1784 verklaarden de leden van de sociëteit „de Eendracht” dat zij als zekerheid een obligatie van f 3200,— voor een notaris wilden laten passeren. Dit voorstel werd 8 dagen in beraad gehouden, waarop de vroedschap op 20 september besloot, in overweging nemende de slechte toestand van stadsfinantiën, om het verzoek af te wijzen en de verbeteringen niet te laten door gaan. Op 10 april 1787 beschikte de raad gunstig op het voorstel der gecommiteerden om in de grote voorkamer van het Maliehuis een nieuw zeildoek behangsel aan te brengen met dien verstande dat de helft van de kosten, ingevolge hun aanbieding, door de leden van de sociëteit Concordia Crescit, die daar destijds bijeen kwamen, gedragen zou worden.

De verhuur van het Maliehuis

We hebben gezien dat op 14 augustus 1637 Herman van Suellenberch op zijn verzoek tot maliemeester werd aangesteld voor de tijd van 3 jaar tegen een jaarlijkse pacht van f 400,—. In die tijd was in het Maliehuis een bus geplaatst waarin men giften kon storten ten behoeve van de thuiszittende armen. Twee jaar later bleek er ook een bus te zijn ten behoeve van het Maartens-gasthuis. Laatstgenoemde bus moest op last van de vroedschap verwijderd worden.

Na de grote verbeteringen en vertimmeringen die in 1641 aangebracht waren, verhoogde men gedurende de laatste 2 jaren van de tweede pachttermijn de huur met f 50,—. Suellenberch had dit zelf aangeboden, omdat er anders niets gebeurd zou zijn; voor de volgende perioden was de pacht weer f 400,—. Practisch aan het begin van de derde pachttermijn overleed Suellenberch. Meerdere verzoeken tot aanstelling waren bij de vroedschap binnen gekomen. De raad gaf aan de burgemeesters en kameraars opdracht met de weduwe te onderhandelen over het overnemen van de gereedschappen en instrumenten,

welke door de pachter zelf waren aangeschaft. Daarna onderhandelde men met Jorjaan Baeck, de nieuwe pachter. De nieuwe pachtsom bedroeg *f* 325,— per jaar met recht van beweiden der lanen ter weerszijden van de maliebaan. Aangezien er een onderhandeling gaande was met de heer van Brakel over de verkoop van een perceel van 80 roeden, deel uitmakende van het erf van het Maliehuis, werd bepaald, dat de genoemde pachter niet mocht reclameren indien deze verkoop voortgang zou hebben. Wel zou hij vergoeding krijgen voor de daarop staande aanplantingen. Aldus besloot de vroedschap op 29 augustus 1644.

Bij het volgende pachtcontract dat ingaande 1650 voor de duur van 6 jaar werd gesloten, bedroeg de huur slechts *f* 300,—, met recht van verlenging van 2 jaar. Over deze verlengingsjaren moest dan weer *f* 325,— betaald worden. In 1653 en 1654 weigerden de kameraars de som van *f* 300,— te ontvangen, verklarende dat dit *f* 325,— moest zijn. De maliemeester beklaagde zich hierover, tevens verlangende dat de pacht met *f* 46,— verlaagd zou worden omdat hij de lanen niet had kunnen beweiden. Als motief gaf hij op, dat het gras vernield werd o.a. ook door vee van anderen; dit kon er ongehinderd komen omdat er geen heining was. Het bedrag van *f* 46,— noemde hij, omdat dit de huur was die in voorgaande jaren door de boer van de hofstede Oudwijk aan de stad voor deze beweiding was betaald. Overigens liet hij de vaststelling van de schadevergoeding aan de vroedschap over. De vroedschap besloot dat hij een half jaar huur zou mogen korten ter verrekening van al zijn pretenties. Intussen was van Meeuwen de nieuwe pachter geworden. In het eerste jaar van zijn optreden werd hij door een beroerte getroffen. Zijn vrouw verzocht de pachtperiode te mogen behouden waarbij haar zoon borg zou zijn voor de richtige betaling van de huur. De daarop volgende pachter, Jan van Rhenen, moest in 1661 *f* 25,— meer huur betalen, in verband met de plaats gehad hebbende reparaties en vertimmeringen. Deze pachter was de zwager van de voorgaande. Met zijn gezondheid ging het evenmin goed: hij werd malende. De volgende pachttermijn gaf men aan de kinderen van van Meeuwen op voorwaarde, dat zij hun schoonvader zouden onderhouden en in het Maliehuis zouden laten blijven wonen. Tevens stelde men als voorwaarde, dat zij op hun kosten de glazen ramen zouden repareren, indien deze in hun huurperiode gebroken mochten worden. Een en ander had dus vroeger vele moeilijkheden opgeleverd, die men thans bij voorbaat regelde.

We weten reeds dat het Maliehuis door de Fransen ernstig was beschadigd. Het gebouw werd hersteld en de nieuwe pachter bood in 1679 aan om *f* 340,— te betalen.

Tegen de bepalingen van de ordonnantie van mei 1637 in gaf de raad op 23 februari 1680 aan Willem de Louter toestemming om provisioneel voor de tijd van een jaar de tappersnering in het huis Rustenburg uit te oefenen, dat naast het Maliehuis aan de Maliesingel was gelegen. Deze de Louter had verklaard geen wijn of bottelbier te zullen verkopen noch te laten dobbelen of andere spelen toe te laten. Reeds 3 maanden later bleek hij in overtreding te zijn. De maliemeester klaagde hem aan, waarop zijn vergunning werd ingetrokken. Op een daarop volgend verzoek van de Louter werd hem wederom het tappen toegestaan, mits hij ernstig beloofde zich aan de resolutie te zullen houden. Mocht hij nog eens in overtreding zijn, dan stond daar een boete van *f* 100,— op.

We weten reeds uit het voorgaande, dat de pachters verschillende verbeteringen aan het Maliehuis hebben aangebracht en een van hen grote onkosten had gehad om de door de Fransen vernielde tuin weer te herstellen, doch hiervoor geen tegemoetkoming had gekregen.

In het vorenstaande hebben we gezien, dat de pachtsom nog al eens wijzigde. Een maximum bedrag bood Johan van Staden in 1698 nl. *f* 510,— per jaar. Dit is echter niet doorgegaan, want samen met Adriaan van Wijk pachtte hij voor *f* 450,—. In 1700 maande de deurwaarder van Wijk aan om een half jaar huur te voldoen. Als verklaring voor zijn achterstand gaf deze op, dat hij bij de aanvang van de pachtperiode veel onkosten had gehad voor de aankoop van meubels enz. en dat hij bovendien voor een waarde van *f* 500,— aan geld en juwelen van zijn vrouw bestolen was, waardoor hij in financiële moeilijkheden was gekomen. Voorts wees hij op de geringe omvang van de nering, weshalve

hij om verlaging van de pachtsom voor een volgende termijn vroeg. Ook wees hij er op, dat de huur die van Meeuwen destijds betaald had *f* 200,— lager was, dan wat hij nu betaalde. Weldra keerde van Wijk, een schuld achterlatende, het Maliehuis de rug toe. Dit had onaangename gevolgen voor de weduwe van Staden, wier neef destijds borg was voor de richtige betaling der pacht door de beide compagnons. Zij verzocht nu de huurtermijn te mogen overnemen. Op 20 maart 1702 besloot de vroedschap deze kwestie uit de wereld te helpen door *f* 120,— uit te keren, waardoor de pacht werd geëindigd. Aan de nieuwe maliemeester stelde men in 1701 als voorwaarde, dat hij de huur ad *f* 300,— per jaar bij de halfjaarlijkse vooruitbetaling moest voldoen. In 1704 rapporteerden de gecommiteerden aan de vroedschap, dat de zaken op het Maliehuis slecht gingen. Per resolutie van 3 maart vond de raad goed dat de pacht tot *f* 250,— verlaagd werd.

Voor de verpachting in 1736 waren er vele gegadigden. De nieuwe pachter zou *f* 400,— betalen met het beding, dat wanneer er werkzaamheden aan het Maliehuis moesten worden verricht, hij over het daarvoor benodigde kapitaal rente zou betalen. Het volgende jaar mocht op de pachtsom *f* 44,— worden afgehouden, omdat de pachter van zijn voorganger voor dat bedrag de tapkast en toonbank had overgenomen, welke in feite aan het huis moesten behoren. De maliemeester wist in 1747 zijn positie te verbeteren door gedaan te krijgen, dat koeriers die door of langs de stad moesten, bij hem zouden pleisteren en van paarden en rijtuigen voorzien zouden worden. Het volgend jaar verkreeg hij het monopolie hiervan voor de tijd van 12 jaar. Degenen die het hem lastig zouden willen maken werden bedreigd met een boete.

Op een verzoek om op zondagen na 5 of 6 uur te mogen laten kolven of biljarten nam het stadsbestuur bij resolutie van 28 mei 1753 een afwijzende beschikking. Dit was wel een tegenstelling ten opzichte van de toestemming die een jaar te voren, in afwijking van de voorschriften tot zondagsheiliging, gegeven was om op zondag eetwaren ten behoeve van reizigers te kopen. De tijden veranderden voortdurend; in de stad waren bij de herbergen steeds meer overdekte kolfbanen gekomen; die van het Maliehuis was nog niet onder een dak gebracht. Het beoefenen van het maliespel begon steeds meer terug te lopen; de pachter wees er op dat in de wintermaanden weinig voor hem te verdienen viel en dat in de laatste zomers het weer zeer slecht was geweest. Hij verzocht daarom in 1758 bij het ingaan van een nieuwe pachtermijn vermindering van huur en het maken van een eenvoudig afdak over de kolfbaan. Tenslotte kon hij hier geen bestaan in het maliemeesterschap meer vinden en verzocht om die reden om ontheffing van de nog resterende 3 huurjaren. Na de bekendmaking dat de pacht, in 1762, was open gevallen bleek dat er weliswaar gegadigden waren, maar dat men niet genegen was het Maliehuis in deze slechte conditie te betrekken. Er had zich ook iemand uit Amsterdam aangemeld, die door de gecommiteerden zeer geschikt werd geacht. Hij had gedurende 12 jaar als eerste knecht in het logement „het Casteel van Antwerpen” gewerkt. Deze man was bereid de eerste proeftijd van een jaar *f* 250,— huur te betalen en de volgende 5 jaar *f* 500,—. Dit gunstige aanbod meenden de gecommiteerden te moeten aanvaarden. Zij stelden voor ten behoeve van de herstellingen aan het Maliehuis een bedrag van 1000 zilveren ducats te besteden en aan de Amsterdammer de pacht te gunnen. De herstellingen betroffen het aanbrengen van nieuwe ramen, de vervanging van de stenen vloeren door planken, voorts enige verbeteringen aan enige kamers, de keuken en de kolfbaan. De gecommiteerden waren er van overtuigd, dat wanneer deze voorzieningen niet zouden plaats hebben, het Maliehuis onverhuurd zou blijven. De vroedschap gaf toestemming. Ondanks alles gaf de pachter in 1774 te kennen dat hij niet opnieuw wilde inhuren. De nieuwe pachter wilde eerst 2 jaar op proef huren, eveneens voor *f* 500,—. Het volgend jaar werd zijn financiële verplichting verzwaaard door de bepaling, dat hij jaarlijks ten behoeve van het Stadskinderhuis *f* 25,— moest afstaan voor de vergunning een biljart te mogen hebben.

We weten reeds dat de tachtiger jaren van de 18e eeuw voor de stedelijke financiën moeilijk waren; immers verschillende verzoeken tot het aanbrengen van verbeteringen aan het Maliehuis wees de raad wegens geldgebrek af. Ook op ander gebied was het stadsbestuur niet toeschietelijk. In 1781 vroeg de

kastelein om op zondag en andere geboden feestdagen na kerktijd met open vensters te mogen tappen. Deze regeling van de zondagsheiliging van 25 juli 1752, die op 8 juni opnieuw was afgekondigd, berokkende de maliemeester veel nadeel, te meer daar hij de grote benedenkamer tot sociëitskamer had verhuurd. De gecommitteerden die hierover advies moesten uitbrengen, zagen zijn moeilijkheden in. Zij verkeerden echter in grote verlegenheid, omdat zij het Maliehuis niet konden bevoorrechten boven de andere herbergen. Zij gaven in overweging deze kwestie in handen te stellen van de heren van het gerecht. Twee weken later omzeilde dit college de moeilijkheid door te adviseren geen dispositie te nemen en te wachten tot de herziening van de voorschriften op het vieren van zon- en feestdagen tot stand zou zijn gekomen, waardoor dan alle herbergiers gelijkelijk behandeld zouden kunnen worden.

De strubbelingen op politiek gebied brachten nieuwe moeilijkheden voor de kastelein. De Patriotten richtten weerbaarheidscorpsen op; zij exerceerden in het Sterrenbos aan de Catharijne singel gelegen. Dit trok vele nieuwsgierigen, waardoor er minder bezoek in het Maliehuis kwam. Ook ondervond hij groot nadeel door het reeds om 10 uur 's avonds sluiten van het Maliepoortje.

Als tegemoetkoming voor een en ander vroeg hij een schadevergoeding van f 50,—, die men hem bij besluit van 20 november 1786 toezegde. Het volgend jaar vroeg hij wederom vermindering van huur, ook al omdat de Maliebrug was weggebroken met het oog op de veiligheid, en vervangen door een overhaalschuitje. Echter waren nu de Patriotten niet meer aan het bewind, er was een nieuw stadsbestuur gekomen en dit wilde aangetoond hebben, dat er schade ondervonden was; de pachter moest zijn gegevens bij de Kamer van Finantiën overleggen.

Ondanks de klachten over de slechte tijden kon de stad in 1794 het Maliehuis nog weer voor een termijn van 6 jaar tegen f 500,— per jaar verpachten. Het volgend jaar ondervond de pachter weer nadeel door de bepaling van het stadsbestuur, dat na de omwenteling aan het bewind was gekomen, dat alle sociëiteiten 's avonds na 10 uur gesloten moesten zijn.

In 1810 was een zekere Willem Pastoors pachter. Deze zag in zijn benoeming tot postmeester der paardenposterij te Groot Zundert door de Koning van Holland, een positieverbetering. Aangezien hij daar ter plaatse moest wonen, verzocht hij de 12e van Lentemaand de huur te mogen beëindigen. Veel geluk heeft hij van deze verandering van betrekking niet beleefd. Reeds op de 5e van Zomermaand van dat jaar werd hij ambtelos burger, doordat het gebied, waartoe Zundert behoorde, bij het Franse Keizerrijk werd ingelijfd en de paardenposterij kwam te vervallen. Hij verzocht om een gunstige regeling om zijn nog achterstallige huurpenningen te mogen aanzuiveren.

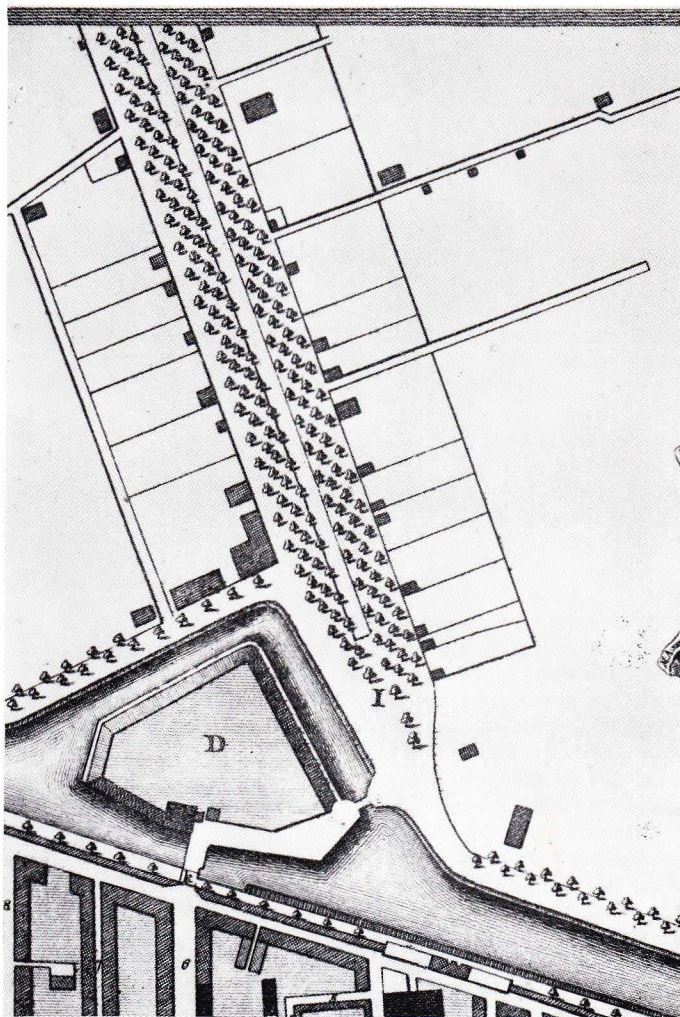
In 1812 kwam de post van maliemeester te vervallen doordat de maliebaan werd opgeheven: het Maliehuis bleef als herberg en sociëiteit voortbestaan; het werd daarna nog verder door de stad verpacht.

Het Maliepoortje en de Maliebruggen

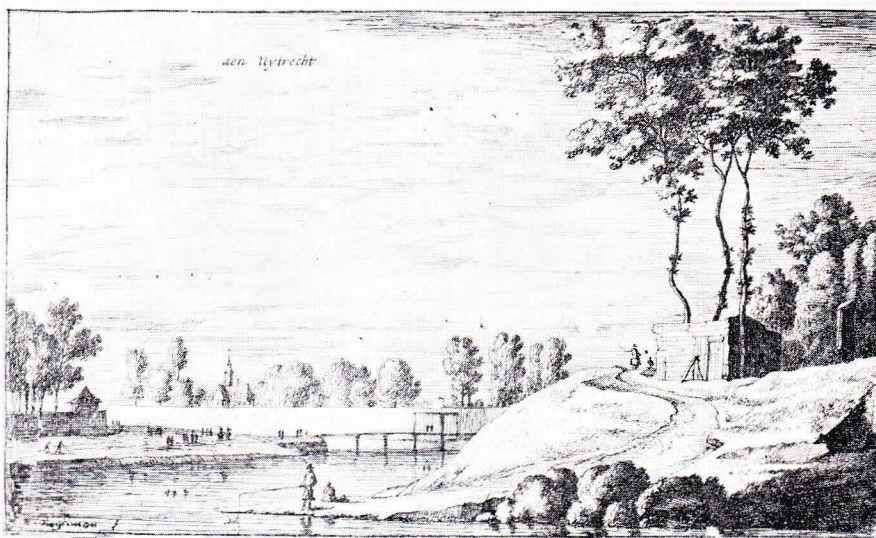
Bij de aanleg van het bolwerk Lepelenburg in 1579 wordt reeds gesproken over een Maliepoortje (Afb. 9). Vermoedelijk zal de keuze van de plaats voor aanleg van het hoornwerk dat gelegen heeft waar nu het Spoorwegmuseum staat, wel verband hebben gehouden met de mogelijkheid hier de stad te verlaten. Tot de aanleg van dit verdedigingswerk besloot men in 1629, waarop de vroedschap op 2 mei 1631 het maken van een valbrug goedkeurde. De soldaten waren echter ook toen reeds baldadig; om te voorkomen dat zij zich niet onnodig buiten de stad zouden begeven besloot het stadsbestuur dat de brug opgetrokken zou blijven. Blijkbaar was dit toch te lastig want in februari 1633 liet men de brug weer permanent in begaanbare stand doch een schildwacht werd er bij geplaatst (Afb. 10).

In 1659 raakte de brug in verval; de stadsfabriekmeester kreeg opdracht een bestek te maken waarbij rekening moest worden gehouden dat de nieuwe brug niet breder mocht zijn dan de oude. Vier jaar later bleek de Waterpoort van dit complex verdedigingswerken eveneens bouwvallig te zijn. De gecommitteerden verklaarden dat deze niet zonder gevaar gepasseerd kon worden; er moest een nieuwe poort komen, die recht voor de Brigittenstraat geprojecteerd werd.

Afb. 9. ca. 1776.
 Kaart van het bolwerk
 Lepelenburg.
 Onder D zien we de Maliepoort
 met brug; rechts van D ligt de
 Maliebrug over de singel op
 de plaats van de tegenwoordige
 Maliebrug.
 Naar J. W. Raven en G. van
 Tuyl door R. Vinkelen.
 Top. atlas Gem. Arch. Utr.

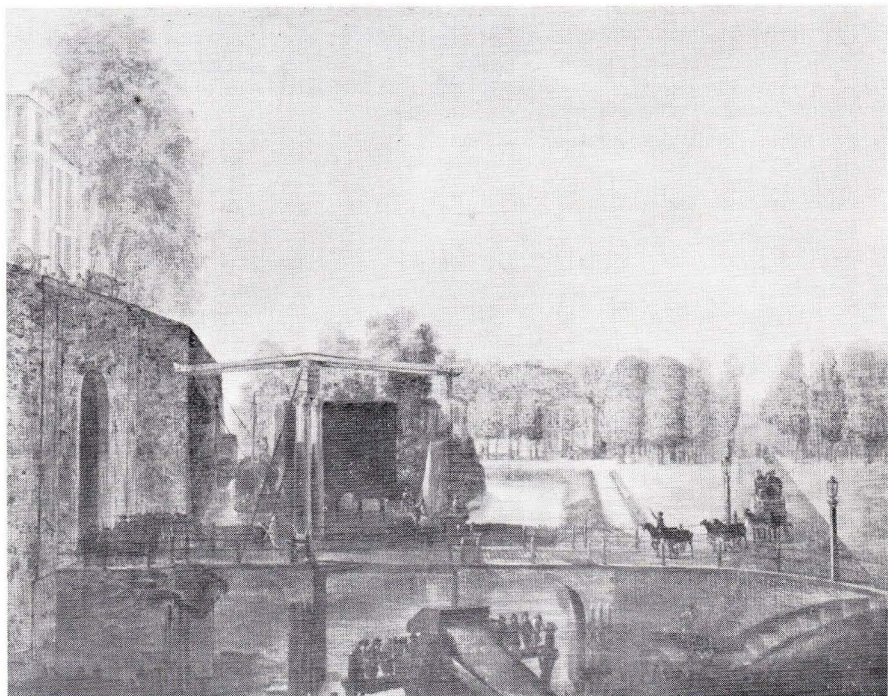
Afb. 10. 1640.
 Gezicht op de wal, Lepelenburg
 en Maliebrug; daarachter de
 kapel van de St. Servaas-abdij.
 R. Roghman.
 Top. atlas Gem. Arch. Utr.

Afb. 11. ca. 1772.
 Gezicht op de Maliebrug.
 De brughoofden zijn in steen
 opgetrokken. Op de achtergrond
 het huis „Bellevue”.
 J. le Veau naar J. Versteegh.
 Top. atlas Gem. Arch. Utr.

Afb. 12. ca. 1770.
 Gefantaseerd schilderij van de
 Maliepoort en Maliebrug.
 De maliebaan zou een recht-
 streekse verbinding over één
 brug hebben met de Maliepoort.
 Op de voorgrond is een aantal
 mannen bezig het achtergelegen
 gedeelte van de singel leeg te
 malen.
 Centraal Museum.

Toen in 1672 de ons land binnentrekkende Franse troepen Utrecht gingen bedreigen nam de vroedschap drastische maatregelen. De kleine poorten in de stadswal te weten het Mariawaterpoortje, het poortje achter 't Bagijnehof, dat aan de oostzijde van de Plompetoren en aan de zuidzijde van de Witte-vrouwenpoort, moesten met aarde dichtgegooid worden en de planken uit de brugdekken worden weggenomen. De brug bij de maliebaan brak men af en de brug voor de Maliepoort werd los gemaakt. Voorts verwijderde men alle schuiten en schepen uit de singels, die men of binnen de stad of beneden de sluis in de Weerd bracht.

Na de aftocht der Fransen in 1674 herstelde men niet dadelijk de afgebroken brug; de overtocht had toen met een schouw plaats. Dit overvaren verpachtte de stad in 1677 voor de tijd van 4 jaar voor *f* 450,— per jaar. De pachter moest zelf voor de schuit en verder gereedschap zorgen. Nog enige malen had verpachting plaats totdat in 1688 de geërfden langs de maliebaan aanboden op hun kosten een nieuwe valbrug te doen bouwen. De stad ging hiermede gaarne accoord, stelde echter als voorwaarde, dat eventuele pretenties van de pachter over de verbreking van de huurovereenkomst niet voor rekening van de vroedschap zouden komen. Vermeld kan nog worden dat in deze tijd de poortwachter een salaris van *f* 40,— per jaar ontving; de sleutel van deze Maliewaterpoort werd ten huize van de burgemeester bewaard; zij moest 's morgens gehaald en 's avonds teruggebracht worden.

Toen in 1702 de balans van de brug gebroken was, gaf de vroedschap aan de kameraar toestemming deze te laten vernieuwen. In 1724 besloot de vroedschap dat beide bruggen, dus die bij de maliebaan en die bij de Maliepoort, in steen zouden worden opgetrokken. Dit had echter alleen betrekking op de brughoofden; de constructie bleef die van valbrug (Afb. 11). De bouw werd aangenomen voor *f* 10.905,—. Voor het gemak van het passeren met rijtuigen was het nodig, dat het bolwerk voor een gedeelte werd afgegraven en de toegangsweg aan de stadszijde verbreed. Hiertoe moesten twee erfbezitters op het Lepelenburg worden schadeloos gesteld. Omdat het heiwerk voortgang moest hebben vonden de gecommitteerden zonder voorafgaande instemming van de raad goed, dat de vleugels van de brug niet lijnrecht maar rond gefundeerd zouden worden (Afb. 12). De kosten werden hierdoor met *f* 90,— verhoogd. De levering van de benodigde balansen voor de brug stagneerde door de lage waterstand. Als gevolg hiervan kregen de aannemers toestemming balansen uit de stadsmagazijnen te betrekken op voorwaarde dat zij later twee Koningsberger balansen zouden teruggeven. Voorts kregen zij opdracht de nieuwe brughoofden te plaveien met harde klinkers op zijn kant gelegd en de weg tussen de beide bruggen te doen puinen en met zand af te dekken. Bij de uitvoering bleek dat er moeilijkheden waren met het leggen der fundamenteen voor de vleugels. Er waren vele en krachtige kwellen. De stadsopzichters stelden derhalve voor de vleugels anderhalve voet minder diep te funderen dan de hoofden. Hierbij moesten voorzieningen worden getroffen ten aanzien van het heiwerk waarop de vleugels zouden steunen. Omdat het metselwerk daardoor minder zou zijn dan in het bestek was overeengekomen zou de aannemingsom met *f* 175,— worden verminderd.

Ook de aanvoer van de ijzeren standaards voor de balies ondervond moeilijkheden door laag water. De vroedschap stemde in met het aanbrengen van een ander model.

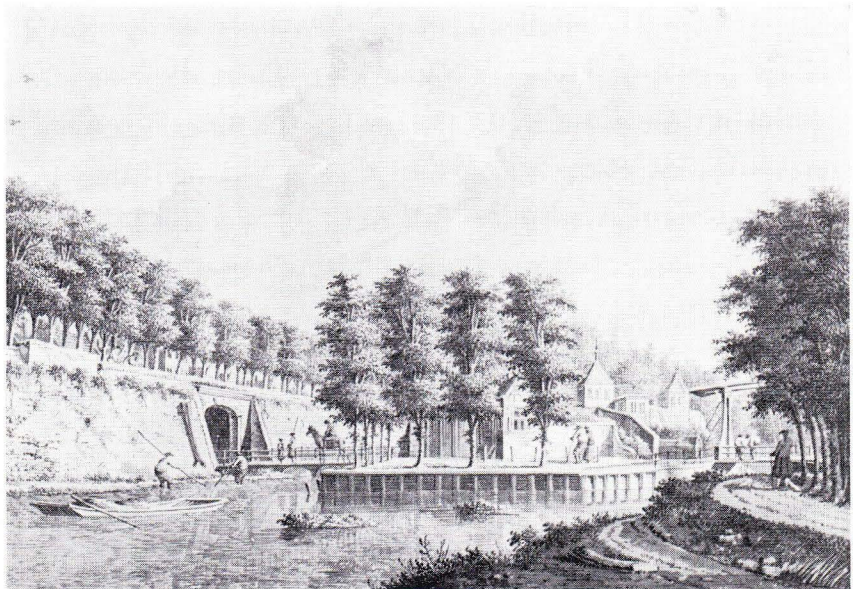
De steeds strenger geworden voorschriften met betrekking tot de zondagsheiliging hadden ook invloed op de recreatie in de maliebaan. In mei 1726 werd bepaald, dat op zondagen vóór 4 uur geen rijtuigen het Maliepoortje mochten passeren.

Op het bolwerk buiten de Maliepoort was het stadswerkhuis gevestigd. In 1753 kreeg de commandant van het hier ter stede gelegerde regiment cavallerie toestemming om het terrein van het werkhuis als manege te gebruiken, op voorwaarde dat geen particulieren hier ook gebruik van mochten maken; dit zou concurrentie voor de stadsrijschool betekenen.

In 1777 waren de balans en hamei van de Maliebrug zeer slecht; de kameraar meende dat het geheel vervangen moest worden, want door een reparatie zou men er niet gerust op kunnen zijn, dat de brug zonder gevaar op te leveren, opgetrokken kon worden (Afb. 13). Gezien de hoge kosten van de voorgestelde

vervanging overwoog de vroedschap of het wel nodig was de brug als ophaalbrug te handhaven. Er was in dit singelgedeelte practisch geen scheepvaart. Tussen de Maliepoort en Tolsteegpoort lagen geen fabrieken. Bovendien had het ophalen van de brug hoogstens tien malen per jaar plaats en dan nog wel voor schippers die liever een stuiver ophaalloon betaalden dan hun mast te strijken en weer op te zetten. Een geheel vaste brug zou bovendien de helft goedkoper uitkomen terwijl „deze verandering geen dissieraad zal veroorzaken, dewijl de vaste brug veel ruimer zal vallen en met zijn ijzeren balies bezet wordende geen minder sierlijk prospect als de tegenwoordige hamey en balans zal opleveren”. De vroedschap, die dus oog toonde te hebben voor stedschoon, gaf toestemming; de uitvoering heeft op zich laten wachten. De binnenlandse onrust deed de vroedschap in 1785 bedacht zijn op vijandelikheden. Weliswaar was de stad geen vesting, maar beveiliging tegen lichte troepen, die zonder kanon zouden opereren, was mogelijk. Daarom besloot het stadsbestuur in 1786 de overgang van de Maliesingel te doen plaats hebben met een overhaalschuitje, waarvan de bediening plaats had door de portier van de poort. Voor iedere persoon zou hij per keer varen een duit ontvangen. 's Avonds moest hij het schuitje aan de kant van de Maliepoort met een slot vastleggen en de sleutel daarvan aan de wacht afgeven. De poort werd door de wacht gesloten en 's morgens bij het openen der poort werd de sleutel van de boot weer terug gegeven. Als gevolg van deze inkomsten verminderde de vroedschap het salaris van de portier van f 3,— tot f 2,— per week. Dit in bewaring geven van de sleutels aan de wacht bracht grote nadelen mee voor de kastelein van het Maliehuis. Per rekest deelde hij onder meer mede, dat hij niet in staat zou zijn de pacht te betalen omdat zijn nering geheel te gronde werd gericht. De burgemeesters en oud-burgemeesters, die zich hierover hadden beraden, waren van oordeel geweest, dat het open blijven van de poort tot 11 uur reeds een oplossing zou zijn voor zoveel het gewone bezoek van burgers uit de stad betrof, doch ingeval er een maaltijd gehouden zou worden, de sleutels bij de portier zouden blijven. Een andere oplossing werd mogelijk geacht door 's nachts een wacht van een korporaal en vier man ter bewaking van de poort aldoor te posteren. De kastelein had echter bezwaren tegen de eerste mogelijkheid, omdat voor het passeren 's nachts, de kosten die volgens de bestaande tarieven aan de poorten geheven werden, zo hoog zouden

Afb. 13. ca. 1780.
Gezicht van het zuiden uit op
de Maliepoort en de beide
bruggen.
T. Verrijck.
Top. atlas Gem. Arch. Utr.

uitkomen, dat niemand 's avonds naar het Maliehuis zou gaan. Hij betoogde zelfs dat vrijstelling van de betaling der pachtsom het voor hem niet mogelijk zou maken op het Maliehuis zijn bestaan te verdienen. De commissie overwoog dat aangezien de stad zich zulke grote onkosten had getroond voor het onderhoud van het Maliehuis, het het beste was over te gaan op de tweede mogelijkheid. De portier zou de sleutels onder zich houden, de wacht zou voor de veiligheid zorgen, terwijl de bezoekers van het Maliehuis van „een lootje” voorzien moesten zijn waarop het woord „Maliehuis” door de eerste burgemeester persoonlijk zou zijn geschreven. De bezoekers van het Maliehuis zouden vrijgesteld zijn van de normaal verschuldigde betaling van passeergeld. Doch nu kwam er protest van de burgerofficiëren der stadsschutterij en van de sergeanten, mede namens hun manschappen. In de eerste plaats meenden zij de aandacht op de discriminatie ten aanzien van andere herbergiers onder de aandacht te moeten brengen. Te meer omdat de maliehuismeester al bevoorrecht werd doordat hij op de wijnen slechts de burger-impost van f 5,— 10 stuivers op een anker behoefde te betalen tegen de andere herbergiers de tappers-impost à f 7,— 9 stuivers 8 penningen. Voorts was een dergelijk besluit naar hun mening een kwestie van de kriegsraad en niet van de vroedschap. Tenslotte meenden zij, dat bezoekers van het Maliehuis voor het passeren van de poort aan hetzelfde recht onderworpen dienden te zijn als de andere burgers elders. Zeer zwaar woog dan nog, dat er geen beschutting was tegen weer en wind voor de wachtdoenden. Zij verlangden in de eerste plaats dat er een wachtlokaal zou komen en voorts dat de bezoekers van het Maliehuis op dezelfde voet behandeld zouden worden als de overige burgers. Mocht de vroedschap niet aan hun eisen tegemoet komen, dan weigerden zij per 1 mei dienst.

De vroedschap kwam daarop met een tussenvoorstel; voor het 's nachts openen van de poort zou de maliemeester 18 stuivers betalen. Voorgesteld werd dat 1/3 bestemd zou zijn voor de portier en 2/3 voor de wachtdoende burgers. Een week later besloot de vroedschap aan de burger-schutters ontheffing te verlenen van hun wacht aan de Maliepoort; de sleutels zouden bij de portier blijven. Doch dit accepteerden de schutters niet; het had naar hun mening geen zin alle poorten te sluiten en het Maliepoortje open te laten. Deze houding ging het gemeentebestuur te ver; het verklaarde het eenmaal genomen besluit te zullen handhaven.

Nu was de functie van Gouverneur der stad voorheen opgedragen geweest aan de eerste burgemeester. Deze taak was nu evenwel in handen gekomen van een door de burgers aangestelde functionaris. Deze achtte het in september 1786 raadzaam de houten brug buiten de Maliepoort te doen afbreken, welk besluit achteraf door de vroedschap werd goedgekeurd. Het kon moeilijk anders. De portier, die het overhaalschuitje bediende kreeg in 1787 van de stad geen schadeloosstelling meer omdat hij voldoende inkomsten uit het overhaalloon had. Voor dit overvaren was een regeling getroffen: bewoners van Abstede en de geburen aan de maliebaan zouden in plaats van elke keer voor het overvaren te betalen, kunnen volstaan om voor henzelf en hun gezinsleden en bedienden per maand 4 stuiver te geven. Er moet in die tijd nog een voorstel zijn geweest om bij de Maliepoort een draaibrug te maken, doch dit heeft geen bijval kunnen vinden.

Toen in 1789 de tijden weer rustig waren geworden, verzocht de maliemeester de Maliepoort na 10 uur 's avonds weer open te laten. De gecommiteerden stelden voor de poort tot 2 uur 's nachts open te laten voor diegenen die na 10 uur nog uit het Maliehuis naar de stad wilden terugkeren en voor de logeergasten die na dat uur nog naar hun logement wilden gaan. Hierover besloot de vroedschap nog overleg te plegen met de garnizoenscommandant. De invoering van deze maatregel had weer een protest van de portier tot gevolg. Hij zat vaak 's nachts aan de poort te wachten terwijl er niemand meer langs kwam. De regeling werd nu als volgt geïnterpreteerd: de kastelein zou aan de portier berichten als er geen gezelschap meer was dat naar de stad terug moest en ook wanneer al zijn logeergasten binnen waren. De portier zou dan kunnen sluiten.

In 1792 moest het wachthuis bij de Maliepoort worden vernieuwd. Een jaar later stelden gecommiteerden voor om aan de noord-oostzijde van de poort een doorgang in de wal te maken en daar, tegen de poort, een gemetseld

wachtlokaal met overdekte stenen kluis te bouwen; de kosten werden geraamd op f 1200,—.

In 1832 besloot het stadsbestuur tot het slopen van de wallen, zodat in 1845 ook de Maliepoort verdween. Het bolwerk Lepelenburg werd bij het terrein van de binnenstad getrokken en een nieuwe Maliebrug kwam tot stand. Toen de brug in 1858 herstelling behoeft werd van die gelegenheid gebruik gemaakt om de oprit aan de baanzijde, die zeer steil was en daardoor een moeilijkheid voor rijtuigen opleverde, te verbeteren. De vleugelmuren werden aan de uiteinden ongeveer 30 cm verhoogd, te niet lopende boven de kruin van de brug.

De maliebaan als
recreatiegebied
in ruimere zin

Reeds eerder hebben we gezien dat ongeveer te gelijk met de overdracht van het terrein waarop de maliebaan werd uitgezet, twee andere percelen aan de noordoostzijde van de baan gelegen, ter beschikking kwamen van de Graaf van Solms. Aan de zuidoostzijde grensde de maliebaan aan de terreinen, die de vroedschap bij de aanleg van de baan had verkregen en als zijnde niet meer nodig weer aan de vroegere gebruikers ter beschikking waren gesteld te weten Jhr. Godard van Rheede, Abraham van der Dussen en Levina van Westhuyzen. De noordzijde van de maliebaan werd begrensd door het erf van het Maliehuis en het resterende deel van de strook grond die aan het kapittel van Oud-Munster toebehoorde dat aan de Heer van Manichem in erfpacht was gegeven. Het terrein, verder noordelijk hiervan, behoorde aan het convent van Oudwijk. Uit de mutaties in de transportregisters van het gerecht Wittevrouwen opgenomen krijgt men de indruk, dat aanvankelijk niet vele overdrachten van stukken grond, tot bovengenoemde percelen behorende, hebben plaats gehad. De vermoedelijke oorzaak zal wel zijn geweest dat door de massale verkoop van het grondbezit van Jacob van Asch van Wijck, welke onder toezicht van een lid der Staten 's Lands plaats had, voorlopig de kooplust bevredigd zal zijn geweest. (Zie boven: De aankoop der gronden: slot).

Verder hebben we gezien dat van der Dussen een vergoeding kreeg voor de aanplant op de door hem afgestane grond. Uit de omschrijving van andere verkochte terreinen blijkt eveneens dat de grond voor hoveniersdoeleinden in gebruik was. Van een bewoning was aanvankelijk geen sprake. Een uitzondering vormde een verkoping op 23 mei 1646 waarbij werd vermeld dat op een deel van een hof een stenen huis stond. Op de kaart, die ten behoeve van de uitzetting van de maliebaan, in opdracht van de stad was gemaakt, zien we slechts een paar huizen aangegeven. We zullen het bezit van deze terreinen in de eerste plaats moeten zien als een soort geldbelegging. Maar in die tijd dienden de terreinen langs de singels reeds als pleziertuintjes voor de burgerij. Ook de terreinen langs de maliebaan en de stegen, die ter ontsluiting van de achterliggende gronden aan de oostzijde van de baan waren aangelegd, zullen deze rol vervuld hebben. Aanvankelijk werden houten priëlen gebouwd, terwijl de grond verder als moestuin aan warmoezeniers ter exploitatie was verhuurd. Als voorbeeld diene een transportacte van 1692 waarin de overdracht wordt gemeld van een perceel met zijn speel- en hovenierswoning, bergen en stalling. Uit de omschrijving van vele getransporteerde percelen krijgen we een indruk hoe de eigenaren van hun bezit genoten. In een acte van 1650 lezen we bijvoorbeeld „een hof afgeheind met doornheggen”. In 1680 „een hof, verkocht aan een Amsterdams koopman, waarin zich twee huisjes bevonden.” De tuinhuisjes stonden meestal aan de voorzijde van het erf, dus met uitzicht in de maliebaan. In 1698 vonden we voor het eerst vermeld dat er een „uitsteek” aan zulk een huisje mocht worden gemaakt, waardoor dus uitzicht naar beide zijden in de baan werd verkregen. Deze aanvragen namen blijkbaar in aantal toe waardoor er wanorde dreigde te ontstaan. Ter voorkoming daarvan besloot de raad in 1730 voor alle percelen een rooilijn vast te stellen nl. 28 voeten uit de bomen. Voor de speelhuisjes, die wel iets mochten uitsteken, was de grens op 24 voeten gesteld. We begrijpen nu waarom de beide zijden van de Maliebaan zulk een onregelmatige gevellijn hebben. Deze speelhuisjes werden in later tijd in de bouw van de huizen opgenomen.

De rijke kooplieden en de adel, die hun buitenplaatsen langs de Vecht en de Utrechtse Heuvelrug hadden, legden prachtige tuinen aan versierd met beelden enz. In navolging hiervan maakten sommige burgers van hun terrein langs de

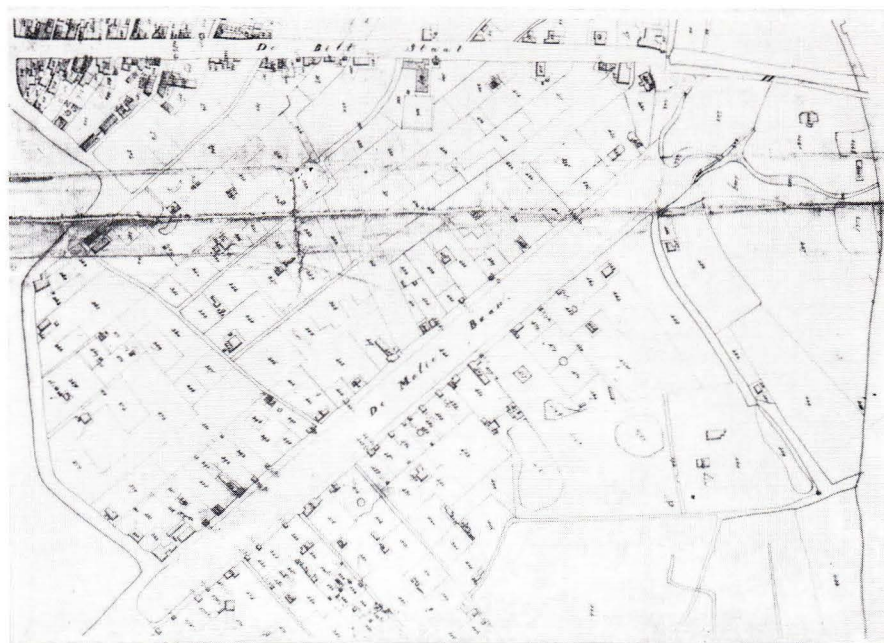
maliebaan ook lusthoven, maar dan van kleiner formaat. Uit een verslag van een feest dat de deken van het boekdrukkers en -verkopers-gilde, Broedelet, in 1763 ter gelegenheid van het eeuwfeest van dat gilde gaf blijkt dit. Zijn tuin bestond oorspronkelijk uit 6 percelen, waarop twee huizen, twee koepels en een oranjerie stonden. De beschrijving zegt verder, dat de hof voorzien was van ruime wandelwegen, die de keurige orde van bloemterrassen doorsneden. Om strijd roemden de feestgangers de bloemenpracht van allerlei bekende en onbekende in- en uitheemse gewassen. In 1753 troffen we een beschrijving aan van een andere hof. Het betrof „een pleziertuin met speelhuis, groot 120 roeden, mitsgaders alle tuinsieraden bestaande uit een zwaan en cupido, scarmonische beelden, een sphaera en bijenkorf met de pedestallen. Idem met een gemetselde putwaterbak en regenwaterton, mitsgaders het voorschreven speelhuis bestaande uit twee vertrekken, het ene voor aan de maliebaan en in de tuin, en het andere op de tuin uitzijnde, voorzien van een Engelse schoorsteen, een keukentje met des zelfs schoorsteen, zolder en kelder”. De koopsom hiervan bedroeg f 2310,—.

In twee transportacten, respectievelijk van 23 mei 1780 betreffende een perceel op de hoek van de Oudwijkerveldsteeg, en van 25 maart 1796, is sprake van een „Turkse tent” die in de tuin stond. Op een plattegrond van omstreeks 1825 worden op 3 percelen ronde bouwsels aangegeven. Een van deze percelen ligt op de hoek van de bovengenoemde Oudwijkerveldsteeg. De middellijn van deze gebouwtjes wordt geschat op ongeveer 9 meter. Naar het schijnt zijn dit de „Turkse tenten”, een bijzondere vorm van tuinhuis dus (Afb. 14).

Zoals we gezien hebben was aanvankelijk het aantal eigenaren van erven gering, doch weldra worden gedeelten van percelen aan anderen overgedragen. Een verzoek om de erfuitgang die voor een perceel betaald moest worden te splitsen, in verband met de opdeling in kleinere kavels, weigerde de vroedschap, omdat zij dan met te veel erfbezitters te maken zou hebben. De stad was immers aansprakelijk voor de betaling van de uitgangen aan het convent van Oudwijk. Eerst in 1747 gaf de vroedschap hiertoe toestemming naar aanleiding van een boedelscheiding waarbij een terrein in 6 percelen van onderling verschillende oppervlakte werd verdeeld.

In 1766 loofde het stadsbestuur een premie van f 400,— uit voor het aanbrengen van diegenen die in de tuinhuisen inbraak pleegden. Echter moest er

Afb. 14. 1821.
Kaart omstreeks 1821 door het
Kadaster vervaardigd.
Aan weerszijden van de Malie-
baan zijn de langgerekte ge-
bouwen te zien, die als sociëteit
hebben dienst gedaan.
Duidelijk is de weg te herkennen,
die ook aangegeven staat op
afb. 2, lopende van halverwege
de Nachtegaalstraat naar de
Biltstraat. We begrijpen nu ook
waarom deze de Kerkstraat werd
genoemd; op de hoek met de
Biltstraat staat de R.K. Kerk.
Ook zien we de weg van de
Nachttegaalstraat naar „het
Weitje”, waaraan deze de naam
Weistraat ontleende.
Rijksarchief Depot Utrecht

wel voldoende bewijs zijn om de aangewezen personen door de rechter veroordeeld te krijgen. Het resultaat was nihil, althans in 1769 werd de premie op f 500,— gebracht.

Ook op andere wijze werd het rustig bezit verstoord. Jagers ontzagen zich niet met hun honden wild in de hoven en warmoezenierslanden op te sporen.

Zij braken door de heggen en heiningen heen. Wanneer een eigenaar of huurder hen trachtte te verwijderen schroomden zij soms niet deze te bedreigen.

Dit werd van jaar op jaar erger, zodat de vroedschap in 1726 een publicatie het licht deed zien waarbij, behalve vergoeding voor toegebrachte schade, een boete van f 100,— gesteld werd, naast een eventuele arbitrale correctie. Voor zover de boete betreft zouden ouders voor hun kinderen moeten betalen.

Dat men op een rustig verblijf in de tuinhuisen bedacht was blijkt uit een resolutie van 1706, waarbij de vroedschap verbood in een huis aan een der stegen limonade en verkoelende likeuren te schenken, aangezien dit aanleiding zou kunnen geven tot rumoer en ordeverstoring.

Een geheel ander standpunt nam de vroedschap van 1785 in toen de Patriotten aan het bewind waren. Een eigenaar-bewoner van een hof gaf in een rekest aan de vroedschap te kennen dat een aangrenzende hof in andere handen was overgegaan. Naar zijn weten wilde de nieuwe eigenaar daar een kolfbaan aanleggen, waartegen hij vanwege het te verwachten lawaai bezwaren had. De gecommiteerden uit de raad achtten voor een verbod geen reden aanwezig; de man deed dit op eigen terrein. Bovendien waren in de maliebaantuinen meerdere kolfbanen aangelegd. Niet vermeld werd of de naastgelegen erven ook bewoond waren.

De maliebaan was de zeer gewaardeerde wandelplaats voor de burgerij. Hiervan maakten bedelaars gaarne gebruik om aalmoezen te vragen. Zij hadden soms hun voet of hand met lompen omwikkeld, om op deze wijze hun (voorgewende) wonden te laten zien. De vroedschap nodigde de heren van het gerecht uit hiertegen middelen te beramen.

Na de aankoop van het Hooge Land in 1767 verlengde men de maliebaan met de Nieuwe Baan; ook de rijen bomen werden verlengd. Het volgend jaar besloot de vroedschap om achter deze baan een plantsoen aan te leggen, waardoor de wandelgelegenheid werd vergroot.

Behalve het Maliehuis, dat, zoals we gezien hebben een gelegenheid tot gezellig samenzijn was geworden, waren er ook langs de maliebaan zelf sociëteiten tot stand gekomen, waarover later meer. In 1801 kocht de sociëteit de Harmonie twee percelen op de noordelijke hoek van de Nachtegaalsteeg. Het transport had behalve voor de notaris ook plaats voor het kapittel van Oud-Munster, dat hier nog steeds erfpacht van ontving. Beide percelen waren in 1763 bezit geweest van een Franse familie uit de omgeving van Verdun. Uit vele acten blijkt dat meerdere percelen in de 18e eeuw in eigendom zijn geweest van vreemdelingen. We vonden o.a. een professor Burman uit Leiden, een predikant en een koopman uit Amsterdam, de secretaris van die stad, een commies ter generaliteits Financie te 's Gravenhage en zelfs Hare Hoogheid de Vorstin van Aldenburch.

Zoals we in een volgend hoofdstuk zullen zien was er in deze tijd van een permanente bewoning in de maliebaan nog maar weinig sprake.

Het Maliehuis

Na het boven besproken vertrek van Willem Pastoors pachtte Pieter van Gorcum het Maliehuis voor f 400,— per jaar.

In een rapport van gecommiteerden ter Directie van Stadsfinantien in 1820 uitgebracht naar aanleiding van een verzoek om huurverlenging voor de tijd van 12 jaar door de toenmalige pachter, Arie van Eyck, lezen we „dat de overgang van de Hogeschool aan het Rijk aanleiding heeft gegeven dat deze huizinge thans veelal door een minder klasse van mensen wordt gefequenteed en daardoor aan de kastelein slechts een gering bestaan heeft opgeleverd, waardoor de huur in de laatste jaren aanzienlijk is verminderd. Dat gemeld gebouw na aftrek der verponding, erfhuur en reparaties thans een renteloos pand is”. De commissie gaf in overweging om bij de expiratie van de lopende huurperiode het huis te verkopen teneinde met de opbrengst hetzij stadsschuld af te lossen danwel de vernieuwing van de sluizen te Vreeswijk, die stadseigendom waren, te financieren. Toch waren zij niet ongenegen de huur nog met 6 jaar te verlengen om de pachter niet ineens zijn bestaan te ontnemen en ook hem daarmee een tegemoetkoming in de geleden verliezen te verschaffen.

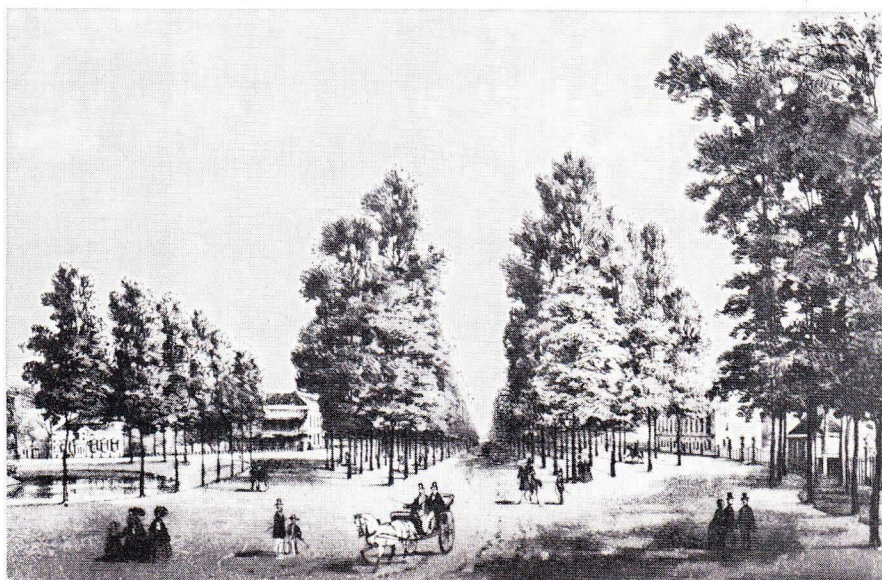
Na deze overwegingen doet het vreemd aan dat het eindvoorstel luidt de huursom op f 550,— te stellen, zijnde f 150,— hoger dan die van de nog lopende termijn. De raad besloot tenslotte de huur gedurende de volgende periode op f 525,— per jaar te stellen. Na het aanbrengen van enige verbeteringen in 1829, verpachtte de stad het huis aan Wouters voor de periode 1 mei 1829 — 30 april 1835 voor f 826,— per jaar.

In een vergadering van burgemeester en wethouders kwam op 17 februari 1842 ten aanzien van het Maliehuis een drieledig voorstel ter tafel:

- a. om het huis te verkopen
- b. om de vereiste herstellingen te doen; kosten geraamd op f 4000,—
- c. om behalve de herstellingen enige verbeteringen aan te brengen.

Het college wees het eerste voorstel onmiddellijk van de hand, waarmee de raad later instemde: een gebouw dat ruim 2 eeuwen stedelijk bezit was geweest wilde men niet van de hand doen. Ten aanzien van de beide andere voorstellen

Afb. 15. ca. 1859.
Gezicht op de Maliebaan en het
Maliehuis; er zijn nog vier
rijen bomen, het Maliehuis heeft
waranda's.
P. W. v. d. Weyer
Top. atlas Gem. Arch. Utr.

Afb. 16. 1896.

Het maliehuis vóór het in gebruik was bij de Utrechtsche Levensverzekering Mij. Bij vergelijking met de volgende afbeelding zien we dat na 1896 het balkon met de 3 pilaren is bijgebouwd.

Aquarel A. Grolman.
Top. atlas Gem. Arch. Utr.

Afb. 17. 1905.

Het Maliehuis als kantoor van de Utrechtsche Levensverzekering Mij. Op de voorgrond de kort te voren in gebruik genomen paardetram; er was een eindpunt aan het station Maliebaan en aan de halte Biltstraat. De route ging via Nachtegaalstraat, Nobelstraat, Drift, Achter St. Pieter, Domsteeg Damplein, Zadelstraat, Mariaplaats, Moreelsebaan naar het stationsplein.

A. Grolman.
Top. atlas Gem. Arch. Utr.

liet de raad aan het college over wat er zou gebeuren. De verbeteringen onder c bedoeld waren ingrijpend (zie Bijl. 2); het college besloot tot uitvoering daarvan. Het Maliehuis verkreeg hierdoor zijn tegenwoordig aanzien. Met het oog op mogelijke tegenvallers bij de werkzaamheden, werden de kosten geraamd op f 9000,— à f 10.000,—. Met de verbouwing is blijkbaar niet direct begonnen gezien het feit dat zij pas in 1845 werd beëindigd. Buiten het bestek om was er nog een ijzeren goot aan de stal aangebracht en een houten hekwerk geplaatst als afscheiding tot het erf van het aangrenzende huis, terwijl ook de tuin werd aangelegd.

De verhuur had openbaar plaats, doch alleen Wouters was inschrijver. Hij wenste te huren voor de tijd van 6 jaar tegen f 1000,— per jaar.

De stad wenste echter vrijheid van handelen te behouden; zij nam genoeg met f 900,— doch dan voor een periode van 4 jaar. Het bovengenoemde houten hekwerk verving men in 1847 door een stenen muur, waarvan de helft der bouwkosten ten bedrage van f 35,— voor stadsrekening kwam.

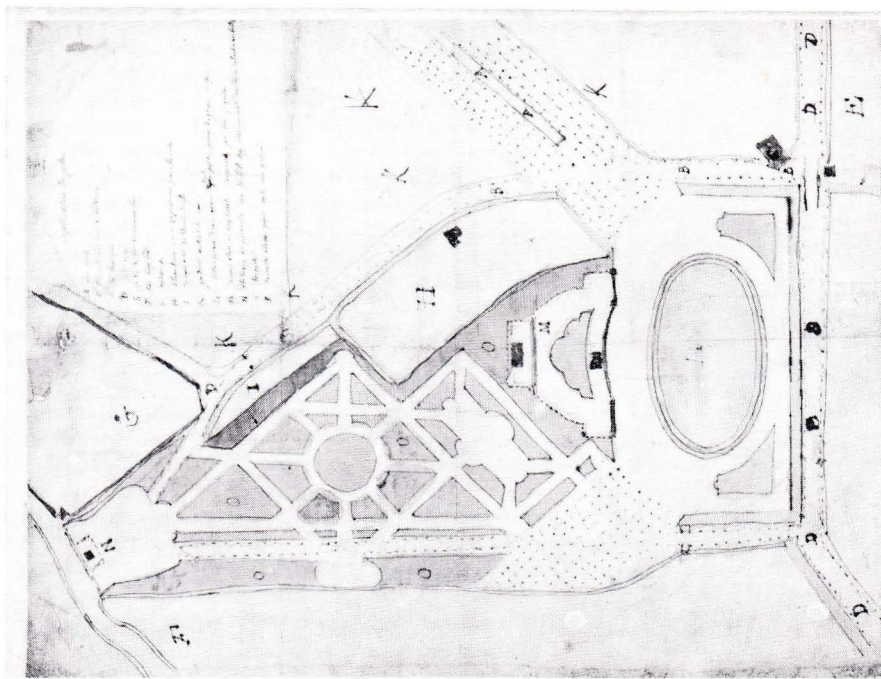
Een voor het culturele leven der stad Utrecht belangrijke gebeurtenis had in 1849 in het Maliehuis plaats: de „Utrechtsche Mannenzangvereniging” zag er het levenslicht. Ook op ander muzikaal gebied vervulde het Maliehuis een rol. In de tuin hadden muziekuivoeringen plaats door het muziekcors van de dienstdoende schutterij. In 1853 deed men het verzoek om „het orkest”, d.w.z. de muziektent, te vergroten: dit werd afgewezen. Het volgend jaar echter rapporteerde de stadsarchitect, naar aanleiding van een verzoek tot het aanbrengen van herstellingen dat het rieten dak van de muziektent zeer slecht was en dat deze dekking zeer nadelig voor de klank was. Hij adviseerde tot het aanbrengen van een houten plafond en de tent met pannen te dekken: een vergroting zou naar achteren kunnen plaats hebben. De kosten van dit alles zouden f 300,— bedragen. De raad besloot geen vertimmeringen te laten doen, doch de werkzaamheden op de zuinigste wijze tot stand te doen brengen. In dat jaar achtte men het ook nodig het balcon van het Maliehuis te vernieuwen.

Na al deze uitgaven mag het verwonderen dat de gemeenteraad betrekkelijk kort daarop nl. 14 januari 1858 besloot tot openbare verkoping van het Maliehuis (Afb. 15). Over de motivering zijn noch in het gemeentearchief noch in het archief ter Provinciale Griffie stukken te vinden. Verondersteld mag worden, dat na de totstandkoming van de Gemeentewet de werkzaamheden dusdanig waren toegenomen, dat men zich niet meer met het in stand houden van feitelijk particulier beheerde bedrijven kon bezighouden. Immers in deze jaren besloot men ook tot opheffing van het stadserfhuis, dat in 1811 naast het vendukantoor der notarissen was blijven voortbestaan.

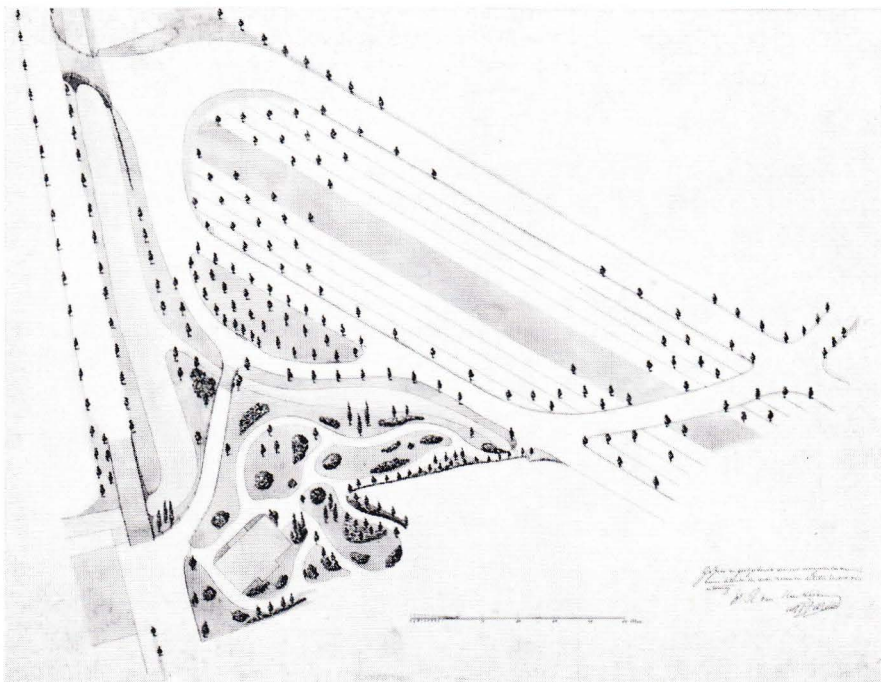
Op de veiling had de inzet plaats op f 22.000,—, waarop bij de afslag een verhoging volgde met f 1800,—. Koper was Christiaan Vreede, rentenier, die reeds in het Maliehuis als huurder van enige vertrekken woonde. Door deze inwoning was het voor de pachter mogelijk geweest de hoge huur te betalen. In gegevens uit het jaar 1813 vonden we dat er zelfs 2 renteniers inwoonden. In 1886 werd Christiaan de Winter eigenaar. Hij gaf te kennen dat hij op de plaats van de stal 2 woningen wilde bouwen en de ingang aan de zijgevel van het Maliehuis wilde verplaatsen. De raad keurde de bouw van de 2 woningen goed, tevens stond zij toe, dat op de te huren stadgrond langs de zijgevel een hekwerk geplaatst werd. Het daarop volgende jaar verzocht de Winter om aan de kolommen van de boven-waranda glazen te mogen aanbrengen en in de beneden-waranda een ijzeren hekje. Voorts wilde de Winter, in verband met het feit, dat het Maliehuis tot een dubbele bewoning geschikt gemaakt was, in de beneden-waranda een halfsteens muurtje plaatsen tussen de kolom en de gevel, zodanig dat dit van de voorzijde van het gebouw niet zichtbaar zou zijn. De kameraar achtte het geen verfraaiing, maar er waren geen bepalingen volgens welke het verboden kon worden.

In 1895 betrok de „Utrechtsche Levensverzekering Mij.” het pand. Toen in 1920 deze maatschappij werd overgenomen door haar zusteronderneming „de Utrecht” werd het gebouw verlaten. In datzelfde jaar vestigde er zich de Jan van Nassau weekschool. Door gestage toename van het aantal leerlingen werd deze verplaatst naar het Kanaleneiland (Afb. 16 en 17).

Afb. 18. 1824.
Plan voor aanleg van een park
op het Hooze Land.
De buitenplaats is nog niet
gebouwd; practisch de gehele
Nieuwe Baan is in dit plan
opgenomen.
A. Maliebaan; B. Oudwijkerlaan;
C. Biltse straatweg; D. Oudwijk.
D. v. d. Werf
Top. atlas Gem. Arch. Utr.

Afb. 19. 1824.
Het huis de Oorsprong met
parkaanleg.
De Vecht, die van de Oud-
wijkerlaan recht door liep naar
de Gildbrug, is omgelegd in de
thans nog bestaande sloot.
Top. atlas Gem. Arch. Utr.

In 1968 werd het gebouw aangekocht door de meubelfabriek UMS-Pastoe NV te Utrecht, die er na verbouwing de Utrechtse toonkamer van het bedrijf in onder bracht.

In verband met de uitvoering van het plan Hoog-Catharijne moest het pand van de vroegere toonkamer aan de Catharijnesingel 34, dat door de gemeente Utrecht was aangekocht, na gereedkoming van de nieuwe toonkamer in het Maliehuys worden ontruimd.

Het Maliehuys kwam voor op de monumentenlijst, maar was in hoge mate verwaarloosd. Na uitvoerig overleg met de dienst voor Monumentenzorg werd besloten het gebouw, voor zover dit het exterieur betrof, te restaureren. In nauwe samenwerking met genoemde dienst ontwierp het Utrechtse architectenbureau Bakker een restauratie- en verbouwingsplan.

Het exterieur werd grondig onder handen genomen.

De dakkapellen, kroonlijsten en het voorbalkon moesten geheel worden vernieuwd. Het onbeschoten pannendak werd van een houten beschieting voorzien en de hellingshoek wat ten gunste van de binnenruimte gewijzigd, waardoor het dak ook meer allure kreeg. Als bekroning werden op de vier hoeken van het dak schoorstenen geplaatst.

Van de noodzaak alle gevelkozijnen te vernieuwen werd gebruik gemaakt deze een meer vroeg 19e eeuws karakter te geven. Het tegeltableau in de gevel aan de Maliesingel hetwelk de toestand weergeeft van het huis en de omgeving zoals die in het midden van de 17e eeuw was, bleef behouden.

Rondom het gebouw werd een bestrating in donkere straatsteen aangebracht en de smeedijzeren hekken werden vervangen door een afperking van hardstenen grenspaaltjes (afb. 17 en 17 I).

Ook het interieur onderging een totale verandering.

Dit verkeerde in een bouwvallige toestand en de indeling voldeed niet aan de eisen, welke aan een moderne toonkamer moesten worden gesteld.

De zolderruimte was door de veelheid van houten spanten en standvinken totaal onbruikbaar. Om een optimale gebruikswaarde van het gebouw te krijgen, werd hiervoor een stalen konstruktie ontworpen, die als een spin in het gebouw staat. Hierdoor werd een meer ruimtelijke indeling mogelijk.

De vroeger niet bruikbare kelders konden voor een deel aan de tentoonstellingsruimte worden toegevoegd. De oorspronkelijke kluiskeider kon worden behouden en werd gerestaureerd.

Het gebouw werd voorzien van een centrale verwarmingsinstallatie, terwijl ook aan de ventilatie aandacht werd besteed. Aan de noordzijde van het gebouw werd een brandtrap aangebracht, bereikbaar via een op het bovenste bordes gelegen nooduitgang (afb. 17 II en 17 III).

Met de restauratie kon december 1969 een aanvang worden gemaakt. Tijdens de werkzaamheden kwam aan het licht, dat het oorspronkelijke Maliehuys aan

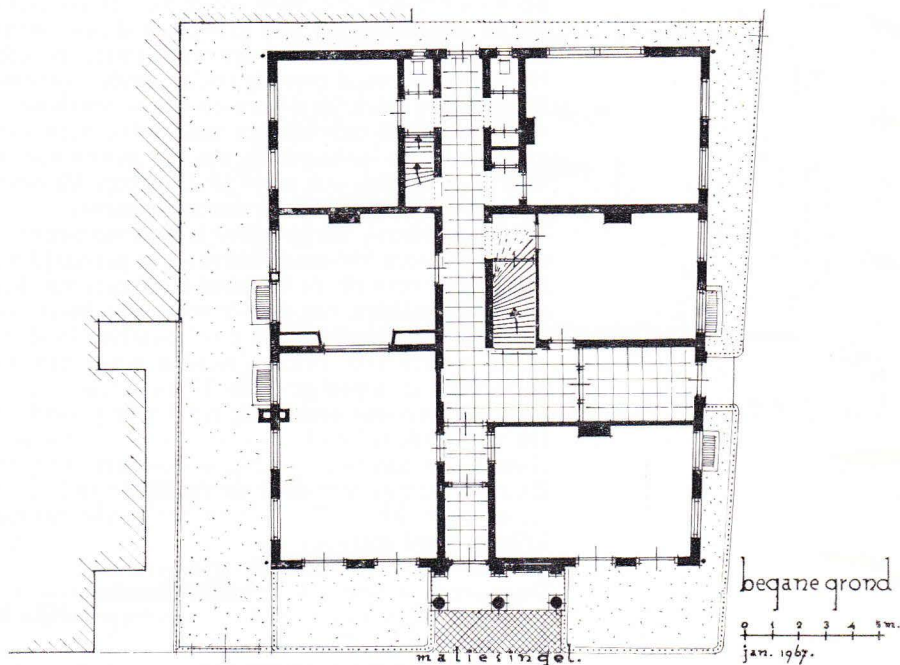
Afb. 17¹ 1971
Het Maliehuys na de restauratie
in gebruik als UMS-Pastoe
toonkamer. Afb. 17 toont
ongeveer de toestand voor de
restauratie.

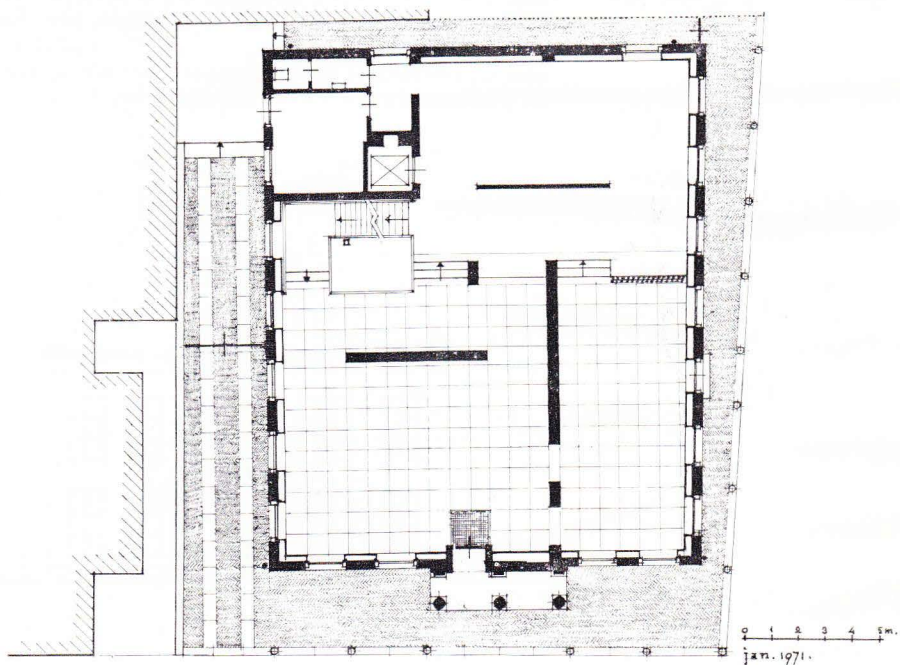
de zijde van de Maliebaan een breedte heeft gehad van niet meer dan ong. 9 m. Over dat gedeelte van het gebouw werden nl. in de balklaag van de 1e en 2e verdieping de oorspronkelijke geprofileerde balken met een dikte van 19 x 25 cm aangetroffen. Bij het afhakken van het pleisterwerk van de gevels werd dit nog eens bevestigd: duidelijk was de latere uitbreiding, met ruim 10 m, te zien aan de andere kleur gevelsteen.

In het voorjaar 1971 kon de nieuwe toonzaal worden betrokken. De verkregen nuttige toonzaalruimte bedraagt 800 m².

Afb. 17² 1967
Plattegrond Maliehuis voor de
restauratie in gebruik als
Jan van Nassau kweekschool.

Afb. 17³ 1971
Plattegrond Maliehuis na de
restauratie in gebruik als
UMS-Pastoe toonkamer.

Na het einde van het bestaan der maliebaan als sportterrein was het eerste opmerkingswaardige gebruik dat er van deze bredeallee gemaakt werd een door Napoleon afgenomen parade. Daarna was het een der plaatsen waar de de bevrijding brengende Kozakken kampeerden. Voor een meer vredelievend doel werd de Baan in 1826 gebruikt nl. het houden van een harddraverij. Uit de stadskas gaf men een bijdrage in de kosten van f 150,—; de prijzen bestonden uit een extra fraaie zilveren zweep en twee fraaie hoofdstellen met zilver beslag. De paarden moesten van zessen klaar zijn en 's morgens om 10 uur bij het Maliehuis aanwezig zijn om gekeurd te worden. De directeur van politie moest voor de ordehandhaving zorgen, doch daartoe had hij geen voldoende aantal agenten. Hij kreeg toestemming zich in verbinding te stellen met de Plaatselijk Militaire Commandant teneinde militairen voor assistentie te verkrijgen. Ook in de jaren 1827, 1828 en 1829 hadden zulke draverijen plaats. Nu de Maliebaan een grotere rol begon te spelen als verkeersweg werden maatregelen genomen om tot een betere berijdbaarheid te geraken. Een van de eerste was er voor te zorgen dat de wegen langs de huizen voldoende breed bleven. Een vergroting van koepels en tuinhuisen werd sedert 1835 niet meer toegestaan. In dat jaar ook verzochten burgemeester en wethouders de kameraar om advies op welke wijze de rijweg aan de oostzijde tot een macadamweg kon worden gemaakt. Een voorstel van 1824 om de 2 binnenste rijen bomen te rooien om zodoende een brede rijbaan te verkrijgen, zoals de „Allée Verte” te Brussel kon geen instemming in de raad vinden.

Het stadsbestuur schonk ook meer aandacht aan het onderhoud der wegen. In 1840 werd dit voor de Maliebaan en de stegen achter Oudwijk voor de tijd van 3 jaar uitbesteed voor f 70,— per jaar, doch nadien besloot men het werk in eigen beheer uit te voeren.

Zoals we straks zullen zien werd de Maliebaan steeds meer bewoond. In 1844 dienden een aantal bewoners een klacht in over de exercities van het garnizoen en de oefeningen der tamboers. Dagelijks had men er last van, speciaal vele zieken en zwakken, die herstel zochten in de landelijke omgeving. In een rekest dat door 13 personen was ondertekend, werd verklaard dat het „voor dames en vrouwelijke dienstboden ondoenlijk was zich in de Maliebaan, of in de tuinen en koepels te vertonen zonder gevaar te lopen door aanstotelijke vertoningen gehinderd te worden”.

Het genoegen van wandelen in de Baan werd nog verhoogd doordat de laanbeplanting van de Nieuwe Baan in 1826 was veranderd in een fraai plantsoen. Na het gereedkomen daarvan protesteerde de eigenaar van de kort te voren gebouwde villa de Oorsprong tegen deze aanleg (Afb. 18 en 19). Hij beweerde, dat de toegang was versperd en dat het van een aangelegde heuvel afstromende water zijn tuin onder water zette. Een commissie stelde een onderzoek in. De meeste bezwaren werden overdreven of onjuist bevonden. Toch wilde men de heer Cazijs ter wille zijn, door de aanplant op de heuvel te snoeien, waardoor hij zijn uitzicht zou behouden. Aangezien Cazijs van geen compromis wilde weten, werd het verzoek van de hand gewezen.

De terreinen deel uitmakende van het landgoed het Hooge Land werden op 5 juni 1824 's namiddags te 1 uur ten overstaan van notaris van Ommeren in het bureau van Publieke verkopeningen Achter St. Pieter in publieke veiling gebracht. Aan de meestbiedende zou verkocht worden: „Een bijzonder en zeer geschikt tot het aanleggen van een buitenverblijf gelegen warmoezeniershofstede en huis, berg en schuur”. Er waren ook nog 2 percelen land bij. Bij afzonderlijke bieding op deze drie onderdelen kwam men tot een totaal van f 13.000,—. Bij de verkoop en masse bood Jhr. Ram f 13.400,—. De nieuwe eigenaar vroeg aan de Commissaris Generaal van Oorlog toestemming om de oude gebouwen te slopen en deze door andere te vervangen. Toen in 1827 de toestemming af kwam was de bekende Zuid-Nederlandse bouwmeester Sluys met de bouw van de buitenplaats, het tegenwoordige hoofdkantoor van het Staatsbosbeheer reeds ver gevorderd. Het gebouw was destijds een verdieping lager.

In 1847 bleek er behoefte te bestaan aan een betere watervoorziening. Nu de huizen groter werden en deze ook constant bewoond werden, voorzagen de regentonnen niet meer in de behoefte. In iedere helft van de Maliebaan werd een put geslagen, waarop men een pomp plaatste. In deze jaren was men ook toe

aan een straatverlichting met gas. In 1851 klaagden de bewoners van de Maliebaan over de slechte verlichting, hetgeen na een onderzoek als gegrond werd erkend.

Na de totstandkoming van de Gemeentewet, in 1851, ontwikkelde het stadsbestuur een grote activiteit; strenger werd toegezien op bebouwingsvoorschriften. Zo plaatste een bewoner een paar palen bij de inrit van zijn perceel zonder voorafgaande vergunning. De kameraar, onder wie toen nog de zorg voor openbare werken ressorteerde, had aan een opzichter opdracht gegeven om te onderzoeken of deze palen door de eigenaar of eventueel een huurder waren geplaatst. Tevens moest hij er op wijzen, dat zonder voorafgaande toestemming de stad de palen zou kunnen doen verwijderen. De bewoner beklagde zich bij het stadsbestuur over dit optreden; hij verwachtte geen mondelinge aanzegging doch een schriftelijke mededeling.

In drie achtereenvolgende jaren, 1852-1854, werd er in het zuidelijk deel van de Maliebaan een veetentoonstelling gehouden. Deze ving aan om 4 uur 's morgens en duurde tot 5 uur 's namiddags. In 1856 had er wederom een harddraverij plaats.

In 1855 troffen we in een verleende bouwvergunning voor het eerst als voorwaarde aan, dat geen vuil water op de weg geloosd mocht worden. Niet alleen de waterlozing vormde een probleem, ook de beerputten waren dit. Over het algemeen was voorgescreven, dat deze op eigen terrein moesten worden aangelegd, maar dat gaf moeilijkheden bij het ledigen, zodat ook wel aangevraagd werd, speciaal wanneer de privaten in het voorhuis waren aangebracht, deze in het trottoir te mogen plaatsen.

De grote breedte van de Maliebaan, zonder een behoorlijke afvoer van het regenwater was oorzaak dat bij slecht weer de lanen onbegaanbaar waren.

In 1857 nam men een proef met het graven van greppels tussen de bomen, over een lengte van $\frac{1}{3}$ deel van de baan. Gezien het gunstige resultaat stelde de kameraar voor om ook het overige gedeelte te bewerken waarvoor de kosten ongeveer f 75,— zouden zijn.

Een belangrijk jaar voor de Maliebaan was 1860 (Afb. 20). Met de stadsarchitect Zocher was overleg gepleegd hoe een betere toegang tot de woningen kon worden verkregen, waarvan het aantal steeds toenam. Tevens zou dan het probleem van de afwatering kunnen worden opgelost. Zocher adviseerde de beide wegen voor de huizen te verbreden door een rij bomen te rooien en langs de beide huizenrijen een verhoogd trottoir te leggen. Tevens zouden dan draineerbuizen in de verbrede rijweg kunnen worden gelegd. De aanleg van een trottoir betekende niet een voorziening zoals wij die kennen; het bleef bij regenweer een modderpad, zodat vele bewoners toestemming vroegen een stoepzerk voor hun deur te mogen leggen opdat zij niet met besmeurd schoeisel direct in huis zouden binnengaan. Zulk een zerk nam soms stadgrond in beslag, reden waarom dergelijke verzoeken werden afgewezen. In 1862 verklaarde de kameraar, dat zodra het gedeelte Maliebaan tussen het Maliehuis en de Nachtegaalsteeg zou zijn volgebouwd, het trottoir in aanmerking zou komen om met klinkers bestraat te worden. Toen op een verzoek tot het leggen van een zerk voor een nieuwgebouwde woning afwijzend was beschikt, bood de aannemer aan de kosten van een bestrating voor dit pand voor zijn rekening te nemen. De kameraar berekende de kosten van de aanleg ener bestrating over de gehele lengte van dit deel der Maliebaan op f 1595,—, waarvan het aandeel van de aanvrager f 176,12 zou bedragen. Tenslotte werd gevraagd de bestrating van een strook ter breedte van een el, alleen voor die woning voor stadsrekening uit te voeren. Hiermede ging de raad niet accoord; dit zou toch nog kosten voor de stad medebrengen, reden waarom het leggen van een zerk toch maar werd toegestaan. Het laatstgenoemde plan van de kameraar zou f 47,60 gekost hebben.

Een andere voorziening waar de stad aandacht aan schonk was de brandweer. In 1861 onderhandelde het stadsbestuur met de eigenaar van het Maliehuis over de afstand van enig terrein teneinde het nabijgelegen nachtwachthuisje geschikt te kunnen maken tot brandspuithuisje. De bezwaren van de eigenaar bleken onoverkomelijk, zodat besloten werd het huisje in de 3e Baansteeg te bouwen, waar het bovendien meer centraal gelegen was.

In 1862 vonden we voor het eerst melding gemaakt van een toestemming om op het stadsrioel (stadskanaal zoals het toen genoemd werd) te lozen. Dit jaar bracht ook een conflict dat tot een belangrijk gevolg leidde. Reeds eerder werd vermeld, dat er in de tuin van het Maliehuis een orkest was, waar, als we het goed begrepen hebben, de muziek van de schutterij weerklonk. Na de verkoop van dit gebouw was aan de muzikuitvoeringen aldaar een einde gekomen, waarna uitvoeringen in de Maliebaan werden gegeven op een daartoe opgerichte stelling. In genoemd jaar nu was het gedrag van een deel der toehoorders, of beter van aanwezigen, zodanig dat de majoor-commandant der dienstdoende schutterij de uitvoering liet staken. Hij verklaarde niet eerder toestemming voor een nieuw optreden te zullen geven voordat er gepaste maatregelen zouden zijn genomen om het optreden van het muziekkorps, dat naar zijn zeggen tot de beste in den lande kon worden gerekend, weer ongestoord mogelijk te maken. Het stadsbestuur gaf daarop opdracht plannen uit te werken voor de opstelling van een orkest op Lepelenburg. Dit plan is slepende gebleven tot 1866. Toen het vaste vorm ging aannemen protesteerde de toenmalige commandant der schutterij, omdat deze plaats ten enenmale ongeschikt was, aangezien het geluid in de open ruimte zou vervagen. Daarop werd besloten dat de ene keer een uitvoering zou plaats hebben op Lepelenburg en de andere keer in de Nieuwe Baan. Dit was mogelijk omdat het orkest verplaatsbaar was.

De toestand van de wegen in de Maliebaan liet nog altijd veel te wensen over. Naar aanleiding van klachten, die gegrond werden verklaard, deelde de raad mede, dat er vóór 1865 niets gedaan kon worden wegens gebrek aan fondsen. Eerst in 1872 is het tot de uitvoering gekomen.

In 1864 waren er weer klachten over het exerceren der troepen in de Maliebaan, nu nog wel door artillerie met geschut en bereden manschappen. Burgemeester en wethouders schreven een scherp protest er op wijzende dat de wandelwegen onbruikbaar werden gemaakt. Zij drongen aan op maatregelen opdat zij niet in de onaangename noodzaak zouden worden gebracht strenge voorzorgen te nemen.

De gemeentewet maakte het mogelijk allerlei maatregelen te nemen die voordien uitgesloten waren. Aan de weloverwogen uitvoering ontbrak echter de ervaring. Het stadsziekenhuis in de Jufferstraat voldeed niet meer aan de behoeften; men wilde een nieuw bouwen. Na een oppervlakkig onderzoek naar de mogelijkheid op terreinen in stadsbezit, die alle ongeschikt werden

Afb. 20. 1860.
Kadastrale kaart.
De Nieuwe Baan is in een park veranderd. In het midden tussen de Oudwijkstraat en de 3e Baansteeg zien we de sociëteit Buitenlust, met alleen de twee hoekpanden van de latere gevel. Geheel aan de zuidpunt, tegenover de buitenplaats van de familie Ram.
R. Dufour.
Top. atlas Gem. Arch. Utr.

verklaard, achtte men een terrein bij de Maliebrug, ten zuidoosten van de Maliebaan, het meest geschikt. Het Sterrenbos, dat eventueel in aanmerking kwam lag naar de mening van de raad te dicht bij het station der Rijnspoorweg. Er werden besprekingen gevoerd met de eigenaar, de erven van de heer Ram (Afb. 21). De weduwe Ram-Duin wilde niet eerder een voorstel in overweging nemen alvorens er een bod gedaan was. Burgemeester en wethouders achtten hierop de besprekingen als mislukt en stelden onteigening voor. Via Gedeputeerde Staten werd het verzoek daartoe aan de minister van Binnenlandse Zaken gezonden, die afwijzend besloot. Zijn Excellentie sloot zich nl. aan bij het advies van Gedeputeerden. Laatstgenoemden hadden verklaard dat het bedoelde terrein naar hun mening niet het enige geschikte was, zich beroepend op een gedrukte lijst van gemeentelijke terreinen daterend uit het jaar 1860. Zij achtten het een daad van willekeur om bij aanwezigheid van andere terreinen tot onteigening over te gaan, als niet bewezen was dat deze terreinen minder geschikt waren. Daarop ging het stadsbestuur met de familie Ram onderhandelen over een minnelijke schikking. De raad besloot een bod te doen van f 50.000,—. In 1866 berichtten de erven van I. A. A. Ram dat de meerderheid van hen, in overleg met de weduwe-vruchtgebruikster, hoewel erkennende dat een aanzienlijk bedrag was geboden, zich tegen afstand had verklaard. Ondanks de vroegere protesten van het stadsbestuur bleven de exercities in de Maliebaan voortgang vinden. Het stadsbestuur protesteerde in 1867 nadrukkelijk omdat in de zomertijd de Maliebaan diende als wandelplaats. Het jaar daarop waren er klachten van de bewoners over het oefenen van hoornblazers achter Absteede in de onmiddellijke nabijheid van de Maliebaan; het stadsbestuur gaf in overweging deze oefeningen op het Sterrebos te doen houden. De plannen tot aanleg van de spoorbaan der Hollandsche IJzeren Spoorweg Mij. waren in 1870 inmiddels zo ver gevorderd, dat de betrokken grondeigenaren bezwaren konden indienen. Verschillende bewoners dienden gezamenlijk een verzoek in om het tracee meer oostelijk te verleggen, omdat hun tuinen aanzienlijk korter zouden worden. Ernstige bezwaren diende de eigenaresse-gebruikster van het landgoed het Hooze Land, de weduwe van Jhr. W. E. Ram geboren Baronesse H. J. Taets van Amerongen in. Haar bezwaren betroffen hoofdzakelijk de toegangen tot het landgoed, nl. de ene uitgang naar de Biltstraat over de brug bij de Oorsprong (dit was de brug over het restant van de Oude Vecht voor het huis de Oorsprong). De andere uitgang liep langs de Nieuwe Baan naar de Maliebaan. Voorts wees zij er op, dat de vijver op haar terrein, die gevoed werd uit de Ridderschapsvaart en in open verbinding stond met de waterkom in de Nieuwe Baan en daardoor met de Biltse Grift, door het dempen van de kom een stilstaand water zou worden. Zij vroeg ter voorziening hierin om het leggen van een duiker. Tenslotte wees zij op het nadeel dat zij zou lijden door het verlies van het uitzicht over het door haar aangelegde weiland aan de overzijde van de Biltse straat (waar nu de Buys Ballotstraat en de F. C. Donderstraat zijn), welk perceel speciaal voor dit doel door haar was aangekocht. Haar belangrijkste bezwaar werd weggenomen doordat de stad een loodrechte passage van de spoorbaan van de spoorwegmaatschappij verlangden, ter hoogte van de Oudwijkerlaan.

Aan het zuidende van de Maliebaan werd de andere familie Ram uit haar bezit door onteigening verdreven. De stad moest voor een toegangsweg naar het station zorgen. Met de spoorwegmaatschappij kwam zij overeen het gehele bezit van de familie aan te kopen. Dit terrein had een oppervlakte van 33 ha. waarvan de koopprijs f 103.900,— bedroeg. Hiervan kwam f 40.198,91 voor rekening van de stad.

In 1874, dus betrekkelijk kort na de laatste klacht over militaire oefeningen in de Maliebaan, gaven exercities tot twee maal toe aanleiding tot protesten. In februari gold dit het rijden met zware stukken geschut over de klinkerbestrating en de vernieling van het grasperk aan het begin van de Baan door ruiters, terwijl in juni ernstige bezwaren werden voorgebracht tegen de exercities in de vroege morgenuren en de namiddagen. In het eerste geval strekte dit tot ongerief der bewoners, in het tweede verhinderde het het vrije gebruik van de wandelplaats.

Nadat de Utrechtsche Tramweg Mij. tot stand was gekomen en deze ook door de Maliebaan was gaan rijden, werd in 1892 een wachtpaviljoen aan de rand van het rijwielpad bij de zuidelijke hoek van de Nachtegaalstraat gebouwd.

De sociëteiten

In de laatste helft van de 18e eeuw waren er meerdere sociëteiten in de stad tot stand gekomen. Het waren de verzamelplaatsen van groeperingen, die zich met politiek bezig hielden, de vernieuwers van de maatschappij, de anti-Oranjegezinden. De Maliebaan was blijkbaar een uitverkoren plaats voor het vestigen der buitensociëteiten; de eigenlijke sociëteit lag in de stad.

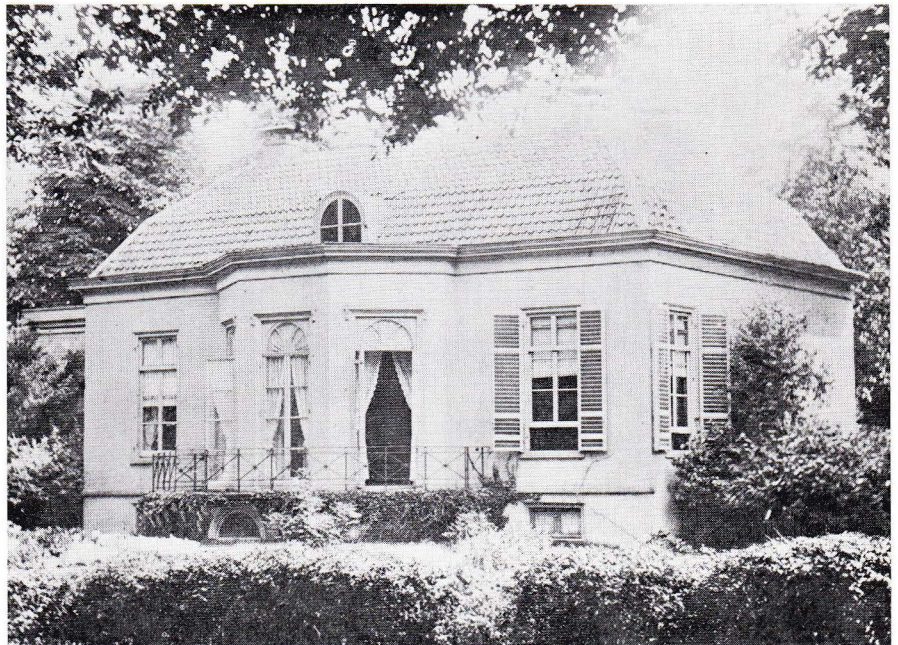
In 1781 was de sociëteit „de Eendracht” opgericht, die de grote kamer van het Maliehuis in gebruik had. Nadat een verzoek om verbouwing en verbetering, waaraan het gezelschap, zoals we gezien hebben, financiële steun wilde geven, vanwege de hoge kosten voor de stad door de vroedschap was afgewezen, verplaatste de sociëteit zich naar een eigen perceel aan de zuidoostzijde van de Maliebaan, dat in 1784 was aangekocht van de Wed. v. Dam. Dit perceel bestond uit een pleziertuin met huis, twee koepels en een koetshuis. Het was gelegen ten Z.W. van het bezit van de heer v. Amerongen en ten N.O. van dat van Jan Wintershoven, afgescheiden door een gemene steeg (de 2e Baansteeg). In 1801 had de Sociëteit „de Eendracht” ook wel „de Harmonie” geheten, een perceel op de noordelijke hoek van de Maliebaan en de Nachregaalsteeg gekocht, waarop zij een buitensociëteit bouwde. Van dit gebouw maakte ook de sociëteit „Constitutioneel Gezelschap” gebruik. In 1804 was eerstgenoemde sociëteit in financiële moeilijkheden geraakt; zij nam f 4500,— op, waarvoor de buitensociëteit en een ander naastgelegen perceel, van ouds genaamd „Constant pour la Patrie” hypothecair verbonden werden.

Ten gevolge van de gewijzigde politieke omstandigheden, werden de revolutionair getinte sociëteiten, door verloop der leden, geleidelijk opgeheven.

Omstreeks 1811 kwam de stadssociëteit in handen van een kleine groep der leden; hetzelfde geschiedde met de buitensociëteit.

Ook de sociëteit „de Vriendschap” ook wel „l'Amitié” geheten, had een buitensociëteit in de Maliebaan en wel halverwege de Maliesingel en de Nachtegaalsteeg. In de opgave die in 1813 van de bezitters van percelen is opgemaakt, komt deze naam daar nog voor, maar ook voor een perceel aan de zuidoostzijde van de Maliebaan naast de buitenplaats „Oranjestad”, die bewoond werd door de heer Vreede. Deze laatste sociëteit is als „Buitenlust” een zelfstandige vereniging geworden (Afb. 22, 23). In 1824 was

Afb. 21. ca. 1870.
Buitenplaats van de familie Ram,
die plaats moest maken voor
het spoorwegstation Maliebaan.
Foto door W. C. v. Dijk.
Top. atlas Gem. Arch. Utr.

Afb. 22. ca. 1865.
 Afbeelding van de in particuliere
 handen overgegangene sociëteit
 Buitenlust.
 P. C. J. Faddegon en Co.
 Top. atlas Gem. Arch. Utr.

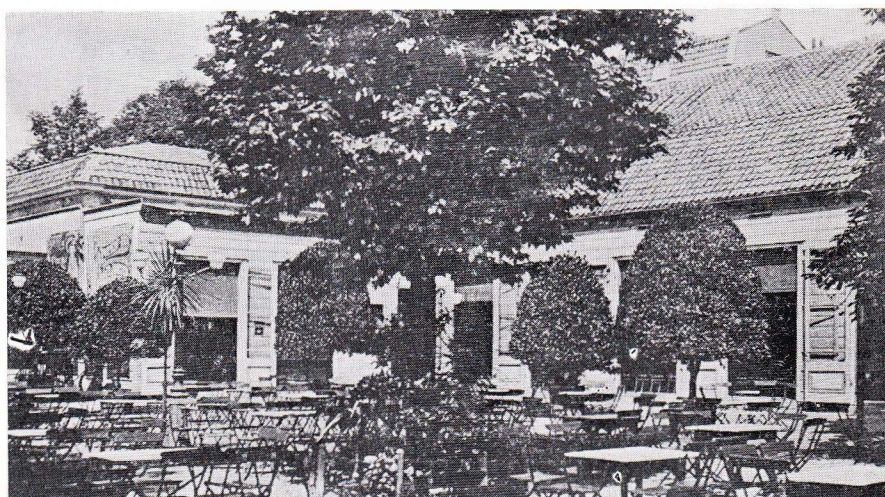
Afb. 23. ca. 1870.
 Veranderde gevel van Buitenlust.
 Foto E. A. v. Blitz.
 Top. atlas Gem. Arch. Utr.

Cornelis Slungen hier kastelein, terwijl in de volkstellingen van 1840 en 1850 Johan Georg Schulze beheerder was. Deze sociëteit werd vooral door officieren bezocht. In 1855 begon aan het bloeiend bestaan een eind te komen door de oprichting van een zomersociëteit in de tuin van Tivoli, op de hoek van Wittevrouwensingel en Nachtegaalstraat door de sociëteiten Sic Semper en de Vriendschap.

Door koop werd Buitenlust eigendom van F. J. Smit, die de lokalen en de tuin voor het publiek als koffiehuis en restaurant en het houden van feesten heeft opengesteld; 's zomers werden er door het muziekcorps van de schutterij abonnementsconcerten gegeven. Algemeen sprak men van „Smit in de Baan”, ook nog lang nadat het bedrijf in 1881 in handen was gekomen van Zomerdijk. In 1900 kwam het in handen van W. Bus; het bleef tot 1919 in stand. Gedurende de laatste 100 jaar heeft dit pand zeer vele veranderingen ondergaan. In 1866 gaf Smit kennis van zijn voornemen aan de baanzijde een open gaanderij te maken tussen de beide bestaande gebouwen en voorts een met hekwerk afgesloten gaanderij. De stadsarchitect had tegen het gebruik van een strook stadgrond, waarvan de eigendom twijfelachtig was, geen bezwaar omdat dit terrein toch reeds dikwijls bezet werd met tafeltjes en stoelen; wel moest de restaurateur voor het ongestoord gebruik van deze 18 vierkante el, gelegen voor de bestaande tuinmuur, een recognitie van f 1,— of f 2,— aan de stad betalen. In 1868 vroeg Smit toestemming om naast het bestaande gebouw, dat gebruikt werd voor het houden van bijeenkomsten, nog een tweede zaal voor hetzelfde doel aan te bouwen. Hij wilde de tuinmuur verder wegbreken en een nieuwe muur met een hoofd- en twee zij-ingangen daarvoor in de plaats stellen. In augustus 1890 werd de attractie van Buitenlust verhoogd door de aanleg van een kegelbaan. In 1901 kreeg dit zeer in trek zijnde café-restaurant het uiterlijk dat oudere stadgenoten nog gekend hebben (afb. 24, 25). In dat jaar werd de waranda vergroot door deze, verder de tuin in, uit te breiden en de houten afscheiding te vervangen door deuren met spiegelglas. Wanneer we nu voor het pand staan, is er van dit vooraanzicht niet veel meer over; de symetrie is verbroken doordat van de zuidelijke vleugel alleen nog maar de twee uiterste ramen in stand zijn gebleven, de rest is poort geworden. De vroegere ingang is kantoor van de A.N.W.B. geworden, terwijl de noordelijke vleugel, op het uiterste deel na, is afgebroken en vervangen door

Afb. 24. ca. 1900
Tuin, café, restaurant Buitenlust
Prentbriefkaart.
Top. atlas Gem. Arch. Utr.

Utrecht

Tuin Café Restaurant „Buitenlust“

No. 149. Editeur J. H. Schaefer, Amsterdam dépot.

een modern kantoorgebouw, waarin de Albatros Superfosfaat Fabriek zetelt. Als merkwaardigheid moge vermeld worden, dat de A.N.W.B. in dit vroege café op 1 april 1883 werd opgericht.

Een uitzondering op de politiek getinte sociëteiten maakte de sociëteit Sic Semper, die soms ook wel de „Oranje-sociëteit” werd genoemd, omdat de Oranjeklanten als lid werden toegelaten. Doch aan de andere kant ontving men ook de Franse generaals van de bezettingstroepen.

De sociëteit Sic Semper had haar ontstaan te danken aan enige onenigheid onder de heren die gewoonlijk in het Maliehuis bijeen kwamen. In 1775 zonderde zich een groep af, die een eigen sociëteit oprichtte op de hoek van de Pieterstraat en het Pieterskerkhof; weldra verhuisde de sociëteit naar de hoek van de Trans en de Nieuwe Gracht.

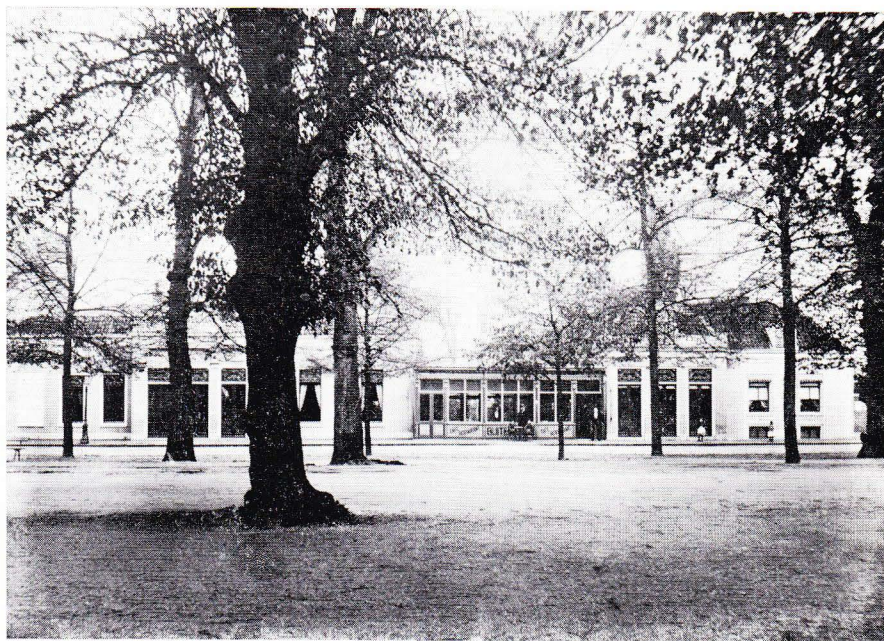
Sic Semper was de belangrijkste sociëteit, met de elite der Utrechtse burgers als leden, die de hoogste contributie betaalden. We achten het de moeite waard om de geschiedenis van deze sociëteit, voor zover deze met de Maliebaan in verband staat, hier te vermelden om een beeld te geven van het verenigingsleven in het begin der 19e eeuw.

In 1792 besloot Sic Semper tot het stichten van een buitensociëteit op een perceel dat voor f 7000,— gekocht was, gelegen op de noordhoek van de 1e Baansteeg. De bouw had plaats door de timmerman v. d. Kloes voor f 8700,—. De verkoopster van de grond gaf een hypotheek en de aannemer ontving f 1200,—; de rest bleef tot 1797 onaangezuiverd met een rentevergoeding van $\frac{1}{2}\%$ per maand. In 1797 werd een kapitaal opgenomen van f 4000,—, om als gedeeltelijke afbetaling aan van der Kloes te dienen.

In 1799 was het geduld van deze ten einde; hij verkreeg uitbetaling van het restant, waarvoor het bedrag door de leden was bijeen gebracht op f 100,— na, die uit de kas werden verstrekt.

In 1806 waren de finantiële omstandigheden der sociëteit nog zorgwekkender; er moesten reparaties worden verricht, o.a. een vernieuwing van de schutting der buitensociëteit. Ter vermijding van deze laatste onkosten en ter stijving van de kas stelde het bestuur voor om dit buitenlokaal te verkopen, hetgeen

Afb. 25. ca. 1901.
De gevel van Buitenlust vóór
de verbouwing.
Top. atlas Gem. Arch. Utr.

door de leden werd afgestemd. Daardoor was het nodig een bedrag van f 1000,— op te nemen, waarvan de rente gevonden moest worden door het heffen van een extra contributie van f 1,50. Op allerlei manieren moest op de uitgaven gelet worden. Zo kwam men er in 1811 toe het jaarlijkse bedrag, dat de tuinman voor het onderhoud van het erf ontving van f 60,— terug te brengen tot f 21,— omdat in dat jaar het onderhoud zo weinig te betekenen had gehad. Van een weloverwogen beleid is weinig te bespeuren. Toen in 1811 zich een mogelijkheid voordeed een ander pand in de Maliebaan te kopen, werd hiertoe een voorstel door het bestuur gedaan, doch ook dit stemden de leden af. In 1814 verkeerde de kegelbaan in zeer slechte staat. Aangezien het als het enige vermaak voor de jongere leden werd beschouwd doch ook de ouderen er een genoeg in vonden bij het spel toe te zien, mocht herstelling plaats hebben.

Wat we vroeger reeds vermeld hebben voor bezoekers van het Maliehuis, bereikte het bestuur van Sic Semper thans voor haar leden; in 1815 meldde het, dat met de portier van het Maliepoortje een overeenkomst was getroffen, dat de leden, na het luiden van de poortklok, op vertoon van een kaartje, door de secretaris ondertekend, mochten passeren. Deze kaartjes berustten bij de kastelein. Het volgend jaar was de portier niet langer zo inschikkelijk, zodat de leden ieder persoonlijk het verschuldigde moesten betalen.

Toen in 1817 het sociëteitsgebouw in de stad kon worden uitgebreid en hiervoor de gelden ontbraken, rees weer het plan om de buitensociëteit te verkopen en in plaats daarvan een lokaliteit te huren. Hiermede gingen de leden accoord. Een lokaal met een kolfbaan kon voor de tijd van 6 jaar tegen f 350,— per jaar gehuurd worden; het lag aan de noordzijde van de Maliebaan, waar vroeger „l'Amitié” was geweest. De publieke veiling van het oude gebouw werd op f 5180,— opgehouden; een paar maanden later accepteerde men een bod van f 4900,—.

Het volgend jaar bleek de kolfbaan in slechte staat te zijn; de reparatie, die volgens het huurcontract door de huurder moest plaats hebben, werd door de meest deskundige man in Utrecht uitgevoerd voor f 100,—. Enkele maanden later rapporteerde het bestuur, dat de baan nog slechter was dan te voren. Een kundig vakman uit Amsterdam bracht in 1819 alles in orde voor f 270,—. In 1820 deed zich de mogelijkheid voor om een perceel met fraaie tuin, kolfbaan, plezierkoepel, hovenierswoning met land uit de hand te kopen. Men had ondervonden dat het huren van een lokaliteit zijn bezwaren had. De geboden f 10.000,— achtte de eigenaar, B. ten Hagen, onvoldoende, zodat de koop niet doorging. Twee jaar later was hij echter wel tot verkoop genegen. Om alle kosten te dekken moest een bedrag van f 12.000,— worden opgenomen, waartoe 120 aandelen van f 100,— tegen 5 % rente door de leden werden gekocht.

Evenals vroeger, bleek de financiële toestand der sociëteit, nu weer in 1825, niet rooskleurig zodat ook nu voorgesteld werd het buitenlokaal te verkopen, tenzij de leden accoord gingen met een verhoging der contributie met f 3,—. De leden wilden wel een tijdelijke verhoging voor de tijd van een jaar accepteren. In 1829 was de toestand van de kas opnieuw precair, zodat wederom verkoop van de buitensociëteit werd voorgesteld. Deze keer waren 47 leden vóór en 31 tegen verkoop. Alzo werd het gebouw „Constant pour la Patrie” voor afbraak verkocht; de opbrengst was f 315,—. Nu men van verschillende lasten bevrijd was, stelde het bestuur voor om de kegelbaan te herstellen en een koepel te bouwen, terwijl men concerten wilde geven door de muziekcorpsen van de infanterie en de cavallerie. Deze uitvoeringen zouden eens in de 14 dagen gedurende het zomerseizoen op zaterdagavond plaats hebben, waarvoor hoogstens f 100,— mocht betaald worden. Een en ander deed het gezelligheidsleven wel op gang komen. Aan de prijzen der consumpties in het buitenlokaal werd groter bekendheid gegeven. We willen enige noemen:

1 fles Rijnsewijn	f 1,50	1 kop melkchocolade	f 0,15
1 fles ordinaire rode wijn	1,—	1 kop koffie	0,10
1 glas Madeira	0,25	1 boterham met tong	0,15
1 glas genever	0,10	„ „ kaas	0,10
1 glas limonade	0,25	„ „ gerookte zalm	0,20
1 kop waterchocolade	0,20	1 dejeuner met koffie of thee	0,50

Deelnemers aan het kolven of kegelen moesten *f* 0,10 betalen en bovendien *f* 0,10 voor het licht.

In dit jaar deed men ook het voorstel om danspartijen te gaan geven; de kas kon de kosten daarvan echter niet dragen, zodat de deelnemers deze moesten opbrengen. Voor 4 avonden moesten de heren *f* 8,— bijdragen, het aantal dames was aan geen beperking onderhevig. De onkosten waren o.a. voor het aanbrengen van een houten vloer in de kolfbaan tot een bedrag van *f* 358,— terwijl voor de muziek en een dansmeester *f* 200,— werden uitgetrokken. Het aantal intekenaren was echter niet voldoende. In dit jaar besloot men ook tot het bouwen van een koepel voor de dames, waarin een stenen tafel ter lengte van 52 voet zou worden geplaatst; deze tafel kostte *f* 100,—.

Het onbewoond blijven van het buitenlokaal gedurende de wintermaanden had bezwaren; het werd daarom in 1836 verhuurd, of beter gezegd aan een tuinman ter bewoning gegeven, op voorwaarde dat hij de tuin onderhield. De koepel werd verhuurd voor een bedrag van *f* 80,— per jaar.

Doch dan komt weldra het einde. In 1837 bracht men het voorstel in stemming om óf alles te verkopen óf het geheel voor een lange tijd te verhuren. Er waren 40 leden voor de verkoop en 14 voor verhuur. Bij de publieke veiling kwam het bod op *f* 7275,— terwijl bij de afslag hier nog *f* 2300,— bij kwam. De verkoop werd opgehouden. Direct na afloop der veiling ging men in op een bod, dat door een notaris namens zijn principaal werd gedaan, van *f* 9000,—. Dit werd geaccepteerd; hoewel dit bedrag lager was dan wat bij veiling was geboden, was dit toch voordeliger omdat men de bijkomende kosten ontliiep. Koper was een onderneming tot exploitatie van moerbeziebomen en zijdewormen.

De bebouwing van de Maliebaan

Uit een manuaal van de 100e penning van het jaar 1793 blijkt, dat er in de Maliebaan geen enkel perceel, buiten het Maliehuis, door andere personen dan tuinders en dagloners permanent bewoond was.

In 1813 is er een registratie van de bevolking geweest. De stad was in wijken verdeeld, waarbij de Maliebaan deel uitmaakte van Wijk I, die Buiten-Wittevrouwen omvatte. Deze indeling had in 1795 plaats gehad met het oog op de inkwartiering van de doortrekkende troepen. De oude aanduiding der huizen maakte het practisch onmogelijk na te gaan waar de soldaten waren ondergebracht. Bij deze nieuwe werkwijze waren de huizen straatsgewijze met inbegrip van de zijstraten genummerd. Voor de Maliebaan zien we, dat de niet-bewoonde percelen ook nummers hadden, waarschijnlijk met het oog op de tuinhuizen en koepels (Afb. 26). Van alle percelen worden de eigenaren genoemd.

Volgens een kaart, die als voorbereiding tot een kadaster, in 1813 was gemaakt, lagen er aan de noordzijde van de Maliebaan tussen de Maliesingel en de Nachtegaalsteeg 7 percelen, waarvan de middelste bebouwd was met de sociëteit l'Amitié. Aan de andere kant van de Nachtegaalsteeg waren er nog 12 percelen; het hoekperceel was bebouwd met de sociëteit de Harmonie. Aan de gehele zuidzijde van de Maliebaan worden 22 percelen vermeld, waarop 4 bewoonde huizen nl. door Jacob des Tombes, rentenier, de beheerder E. Visch van de sociëteit l'Amitié, Frederik van Wintershoven bloemkweker en Willem Methorst ontvanger.

Nadat de heer Cazius in 1823 een, kort daarop ingetrokken, verzoek had gedaan om de beschikking te mogen hebben over de hofstede het Hooge Land, die in stadsbezit was, bouwde hij in datzelfde jaar de buitenplaats de Oorsprong. Hij had daartoe de bekende herberg „het Boompje” gekocht, die vóór 1748 „de Maliebaan” heette. De herberg maakte vroeger met 6 hoven en warmoezeniersland deel uit van „het Backersland”, een erfpachtgoed van het convent Oudwijk. Zij lag tegenover het gebouw Gildestein, thans deel van de veeartsenijschool. Dit pand heette vóór 1718 „de Schildkamp”. In 1762 was het Boompje een R.K. schuilkerk, waar kerkmeester Jan Tollenaar woonde. Het terrein dat voor tuin van de Oorsprong beschikbaar was, was niet groot. Cazius vroeg direct na het gereedkomen van zijn huis om de weg van de Maliebaan naar de Biltse straat en het daarbij gelegen water bij zijn erf te

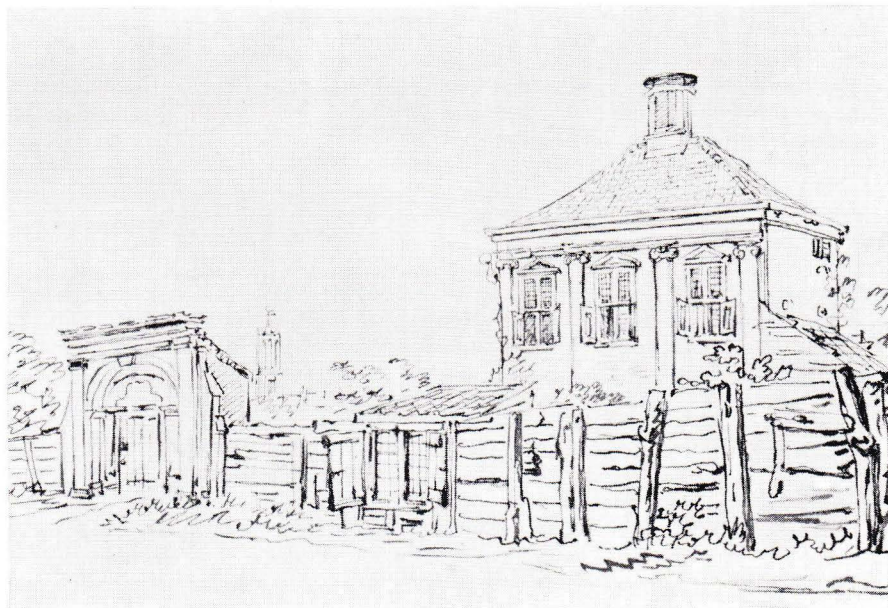
mogen trekken. Hiertegen werd door de belanghebbenden bezwaar gemaakt o.a. meende men dat in geval van brand het bluswater moeilijker te verkrijgen zou zijn en voorts dat de aanvoer van zand en mest van een te ver verwijderde losplaats moest geschieden. De meeste bezwaren werden weerlegd en voor anderen werd een redelijke oplossing gevonden. Een der rekestranten wendde zich tot Gedeputeerde Staten der provincie. Deze legden de kwestie voor aan het Departement van Binnenlands Bestuur. De Koning besliste, dat het project der stedelijke regering uitgevoerd mocht worden.

In het bevolkingsregister van 1824 zijn de huizen in een wijk doorlopend genummerd en niet meer per straat. Dit was een reactie op een maatregel uit het revolutionaire tijdperk. Het blijkt dat het aantal bewoonde huizen in de Maliebaan bijna niet is toegenomen. Op het erf van het Maliehuis zijn twee woningen gebouwd, bewoond door de afdelingschef van het Gouvernement van Utrecht, Cornelis van Aken, en het andere door Arend Roelofs, een koopman. Aan de zuidzijde is niets veranderd. In 1830 wonen aan de zuidzijde: een gepensioneerde van de Marine, een gepensionerd ritmeester, een 1e Luit.-magazijnmeester der artillerie, en de heer de Vree, rentenier. In 1840 treffen we op de uiterste zuidpunt van de Maliebaan de heer I. A. A. Ram aan. Zolang wallen en poorten een vlotte gemeenschap tussen de stad en het gebied buiten de singels belemmerden en zolang de heffing van poortgeld, dat pas in 1848 werd afgeschaft, bleef bestaan, viel er aan een bebouwing van de daartoe geschikte terreinen en in het bijzonder van de zo aantrekkelijke Maliebaan niet te denken. Langzamerhand komen er meer inwoners uit de stad zich hier vestigen. Volgens de volkstelling 1850 blijken er onder meer te wonen: Daniel Jan Strick van Linschoten, griffier van het kantongerecht, een gepensionerd ritmeester, een kapitein der Infanterie, verder een kunsthandelaar, Gerardus Johannes Mulder, hoogleraar, voorts een docent aan de Hogeschool; Arnoud Jan van Calkoen lid der Gedeputeerde Staten, een kapitein ter Zee en de militair commandant M. H. Boelen.

In 1850 was het aantal huizen al flink toegenomen (Afb. 27). Het begon met het vergroten der tuinkoepels tot woonhuizen, later werden geheel nieuwe huizen gebouwd. Niet altijd stonden deze huizen voor aan de straat. Zo is er in 1858 sprake van de bouw van 2 huizen op „het Weitje”, die op aanmerkelijke afstand naar binnen lagen. Dit stuk land had van ouds een uitweg naar de Nachtegaalsteeg, de Weisteeg geheten. Deze is later doorgetrokken tot bij de buitenplaats de Oorsprong en heette toen Weistraat, de tegenwoordige Mgr. v. d. Weteringstraat.

De in de jaren 1850-1860 verleende bouwvergunningen betreffen hoofdzakelijk

Afb. 26.
Type van een tuinkoepel in de 17e eeuw.
Deze koepel stond op het terrein van de tegenwoordige percelen 36 en 38. Rechts van de poort-
ingang zien we de Domtoren.
Gemeend wordt dat er aan-
wijzingen zijn, dat Descartes hier
verblijft heeft gehouden.
Top. atlas Gem. Arch. Utr.

de huizen ten noorden van de Nachtegaalsteeg tot aan het Weitje; die in de periode 1860-1870 voor huizen tussen Maliesingel en Nachtegaalsteeg en het voorste deel ten noorden van de 3e Baansteeg (thans Burg. Reigerstraat). Tussen 1870 en 1890 komt dan de nieuwbouw ten noorden van het Weitje en van „Buitenlust”. De huizen tussen de 2e en 3e Baansteeg dateren uit de jaren 1885-1890. Geleidelijk verdwijnen de koepels, zij worden opgenomen in de nieuwe huizen.

Het is weinig interessant de bouw en verbouwingen van de verschillende huizen afzonderlijk na te gaan; we willen ons tot enkele beperken (Afb. 28, 29, 30, 31). Waarschijnlijk zal het vele lezers interesseren wanneer de aartsbisschoppelijke residentie in het pand Maliebaan no. 40 werd gevestigd (Afb. 32). In 1868 gaf Mr. H. Ameshoff, President-directeur van de Rijnspoorweg Mij. te kennen, dat hij de bebouwing van perceel I 197b wilde laten afbreken en vervangen door een nieuwe woning. Het oude huis was in 1852 tot stand gekomen doordat J. Lemaire een van de Winter gekochte koepel had laten vergroten. Ameshoff bleef in zijn nieuwe huis wonen tot 1898. In 1900 betrok de aartsbisschop Mgr. v. d. Wetering het pand, nadat in 1899 vergunning was verkregen tot de aanbouw van een zijvleugel bestemd tot brandvrij archief, een brandvrije kluis en een bureau. Op de eerste verdieping werd de bibliotheek en een kapel tot stand gebracht.

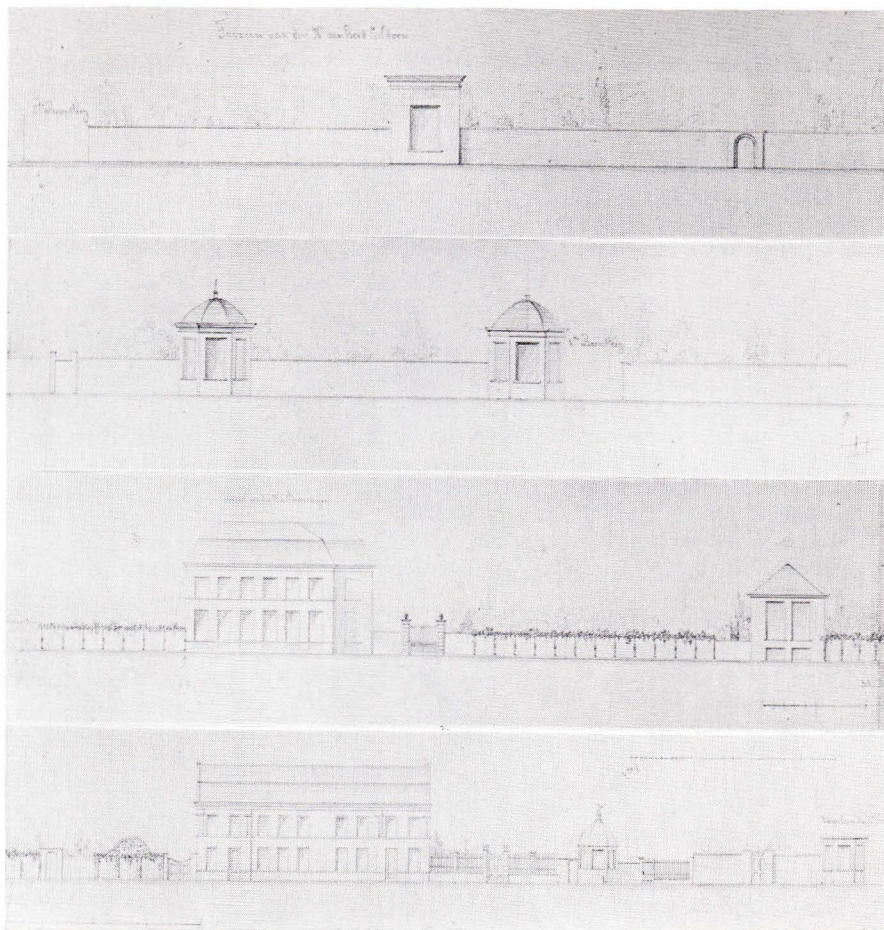
Het huis ten noorden er aan grenzend had in 1866 als eerste bewoner H. C. Coster. Na wiens overlijden en voortgezette bewoning door de dames Coster werd het pand sedert 1883 bewoond door C. v. Notten. In 1900 werd het door de familie Fentener van Vlissingen betrokken. Deze schonk het bij

Afb. 27. 1855.

Bebouwing van de Maliebaan van de 2e Baansteeg tot aan de Maliesingel. De 2 bovenste geven het gedeelte tussen de 2e en 1e Baansteeg weer. Het grote huis op de 3e foto is het huis waar boven de poortingang thans staat „Baanzicht”; de koepel aan de rechterzijde is die waaruit het tegenwoordige pand no. 15 is voortgekomen. Het grote complex op de onderste foto is praktisch verdwenen; er is nog één deel van over, te herkennen aan de witte bepleistering van no 9.

Geheel rechts de koepel die bij de buitenplaats van de familie Ram behoorde.

Top. atlas Gem. Arch. Utr.

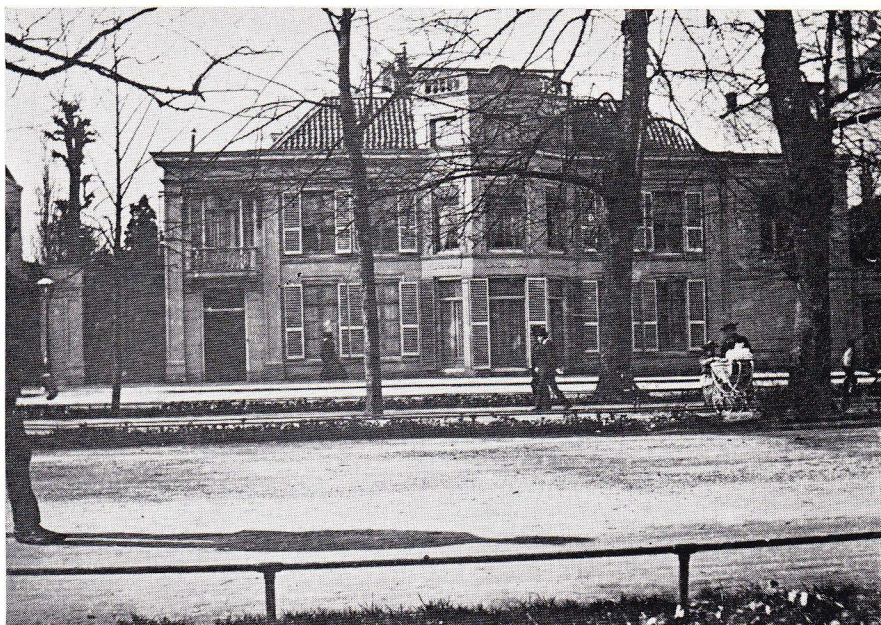
Afb. 28. 1896.
 Het pand Maliebaan 16. Het
 werd bewoond door de secretaris
 der gemeente Utrecht de Wat-
 teville.
 Aan de linkerzijde het gewezen
 lokaal voor godsdienstige bijeen-
 C. v. Asch van Wijck.

Afb. 29.
 Het tegenwoordige pand Malie-
 baan 16.
 Foto A. E. v. Blitz.
 Top. atlas Gem. Arch. Utr.

Afb. 30.
 Pand Maliebaan 8 in 1907,
 thans vervangen.
 Foto J. A. Moesman.
 Top. atlas Gem. Arch. Utr.

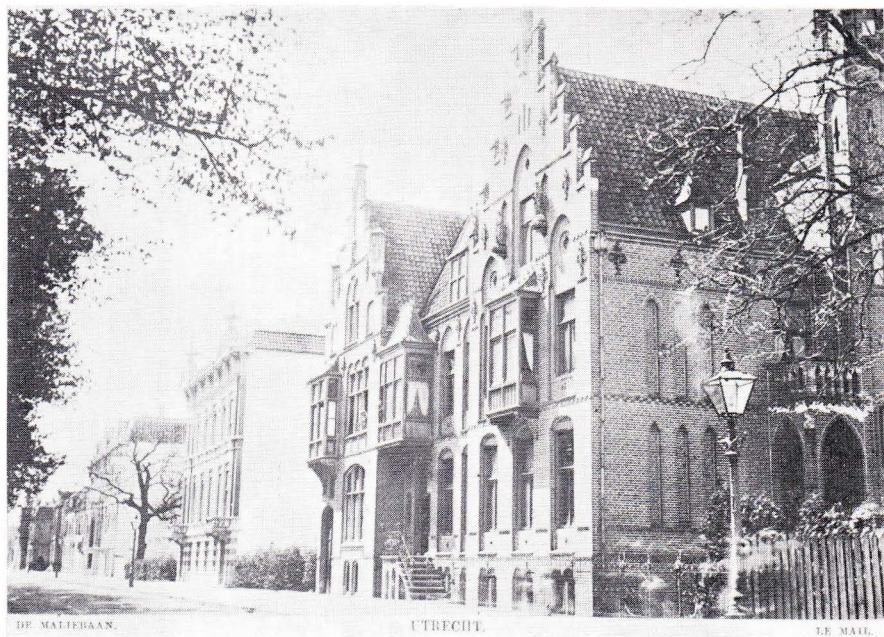
Afb. 31.
 De Villa Rosa, die gestaan heeft
 op de zuidelijke hoek van de
 2e Baansteeg.
 Top. atlas Gem. Arch. Utr.

Afb. 32.
Bisschoppelijk paleis met daarnaast het door de heer Fentener van Vlissingen aan de gemeente geschonken huis waarin thans het museum voor kunst na 1840.
Foto A. v. d. Pol.
Top. atlas Gem. Arch. Utr.

Afb. 33.
Geboortehuis van Willem Mengelberg; Maliebaan 80. Aan de gevel van het rechtse huis prijken twee beelden; links St. Barbara en rechts St. Willibrord.

Afb. 34.
St. Barbara. Beeldje in gevel
van het pand Maliebaan 80.

Afb. 35.
St. Willibrord. Beeldje in gevel
van het pand Maliebaan 80.

testament aan de stad Utrecht. Thans is er het Museum voor Moderne Kunst, onderdeel van het Centraal Museum, ondergebracht.

Een huis dat opvalt door zijn bijzondere, aan Gothiek denkende, stijl is no. 80. Dit complex van 3 woningen is gebouwd in 1871 ten dienste van de architect Alfred Tepe, uit Rijsenburg, en Wilhelm Mengelberg, beeldhouwer, te voren wonende op de Hoogt alhier. Laastgenoemde wilde er zijn atelier vestigen. In 1898 vroeg hij toestemming een verdieping te mogen bouwen. Het noordelijk deel der gevel is versierd met 2 beelden, voorstellende St. Willibrord en St. Barbara (Afb. 33, 34, 35).

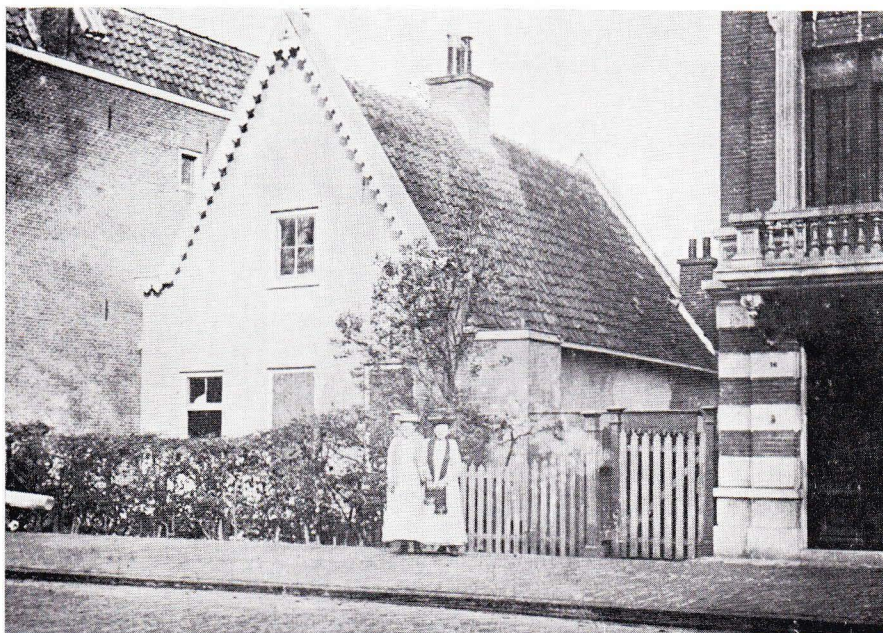
Een vierde opvallend huis is dat op de hoek van de Maliebaan en het Oorsprongpark. Zoals gezegd behoort dit tot de groep huizen die na 1870 is gebouwd. Het juiste bouwjaar is 1887. Het is opgetrokken in de zg. Engelse landhuisstijl, welke aan meerdere huizen in de Maliebaan en omgeving is op te merken. Oorspronkelijk was het huisnummer 104, doch door de bouw van de twee huizen, thans 104 en 106, in het begin der 20e eeuw, op het laatste nog beschikbare terrein langs de Maliebaan, moest het nummer worden veranderd. Tot 1907 is nog een type van de oudste bebouwing te zien geweest op no. 74. Dit was de laatste woning zoals er eertijds op de talrijke bloemisterijen in de Maliebaan gestaan hebben (Afb. 36).

Nadat in 1879 de nummering der huizen per straat was ingevoerd, heeft de noordzijde van de Maliebaan geen verandering in de nummering meer te zien gegeven.

Aan de zuidzijde valt no. 1 op door zijn moderne bouwstijl; inderdaad is dit pand eerst in 1903 gebouwd. Ook het huis no. 11 is van een meer moderne stijl; het werd in 1907 herbouwd. Als merkwaardigheid moge vermeld worden, dat hierin van 1929 tot 1932 een meisjes-studentenhuis was gevestigd.

Het imposante gebouw dat nu op no. 15 staat werd in 1901 gebouwd (Afb. 37). Voordien stond er de laatste koepel die nog was overgebleven (Afb. 38). Deze koepel werd naar het midden verplaatst. Van dit pand was de eerste bewoner de heer Ribbius Peletier, die het bewoond heeft tot het door de Duitsers in de 2e Wereldoorlog werd gevorderd.

Afb. 36. 1907.
De laatste bloemkwekerswoning,
thans no. 74.

Afb. 37. 1910.
Het pand tegenwoordig
Maliebaan 15.

Afb. 38. 1900.
Het pand Maliebaan no. 13;
aan de linkerzijde de koepel die
kort daarna werd afgebroken
en vervangen door het monu-
mentale gebouw no. 15.
Top. atlas Gem. Arch. Utr.

De Gereformeerde kerk op de hoek van de Burg. Reigerstraat kwam in 1887 tot stand. Het terrein, deel uitmakende van de voormalige buitenplaats Kandati, was eigendom van H. v. Dijk. Het merkwaardige is, dat deze eigenaar aan de gemeenteraad mededeelde, dat hij een gebouw voor godsdienstoefeningen wilde bouwen; het verzoek ging blijkbaar niet van het kerkgenootschap uit. De stadsarchitect had bezwaar tegen de door de rekestrant voorgestelde rooilijn. In verband met de uitbreidingsplannen moest volgens hem de noordelijke zijgevel op een afstand van 16 meter van het pand aan de overzijde der straat komen te staan.

Het huis op de hoek aan de overzijde der kerk dateert van 1903 (Afb. 38). Het oude huis werd afgebroken. Bij de aanvraag der bouwvergunning had Mevr. de Wed. v. Boekhoven-Leydenroth geen mededeling gedaan ten aanzien van een strook tuin langs de Baanstraat; zij stelde er prijs op deze te behouden. De stadsarchitect stelde ook hier de voorwaarde, dat de zuidelijke gevel op 16 meter afstand van de kerk zou komen. De tuinaanleg was destijds een lust voor het oog. Door de verbreding van de 3e Baansteeg verdween de tuin; ook de verbreding van de Nachtegaalstraat bracht een verandering in het hoekpand (Afb. 39).

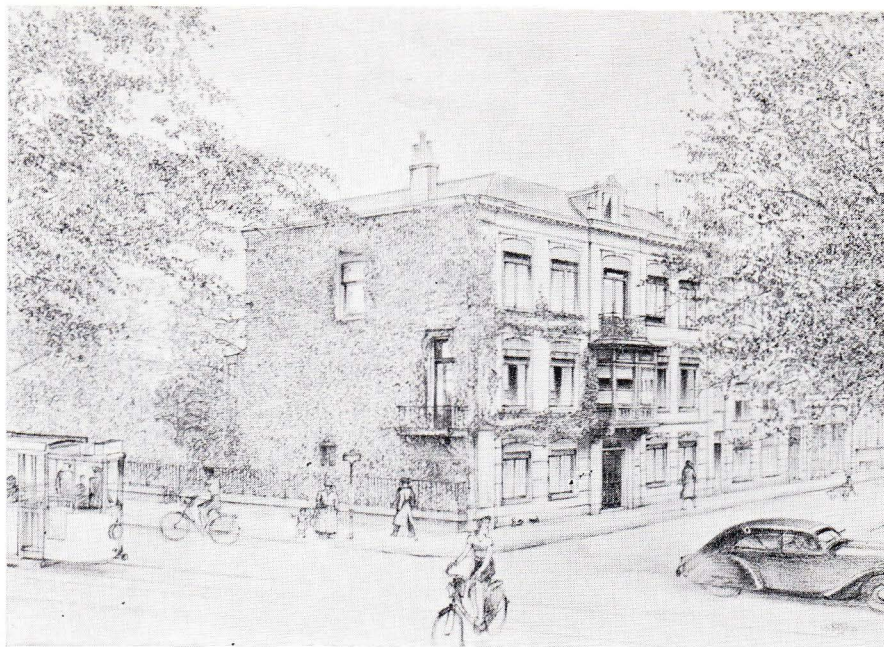
Een volgend pand dat aandacht vraagt is dat, waar nu de autohandel Grund is gevestigd, voor de omnummering van 1905 was het huisnummer 35. Hier wilde men in de tuin een gebouw zetten dat als wielerschool zou worden gebruikt. In 1896 werd vergunning gegeven voor het optrekken van dit gebouw in steen met een zinken dakbedekking. Toegang verkreeg men door een gang naast het woonhuis ter breedte van 1,90 meter. In 1897 had A. Vestdijk hier de school, die in 1898 overging aan J. C. Marée. Nu was er op de Biltstraat 97 een andere wielerschool, eigendom van J. J. Goetsch. Laatstgenoemde nam de school in de Maliebaan over. Deze bleef onder zijn beheer tot 1903 in stand, waarna het een automobiel- en rijwielhandel geworden is, die in 1911 overging aan de tegenwoordige firma.

Als laatste huis willen we Oranjelust bespreken (Afb. 40). We zullen niet tot de oudste vestiging terug gaan. Wel weten we dat daar door Broedelet, ter gelegenheid van het eeuwfeest van het boekdrukkers- en boekverkopersgilde

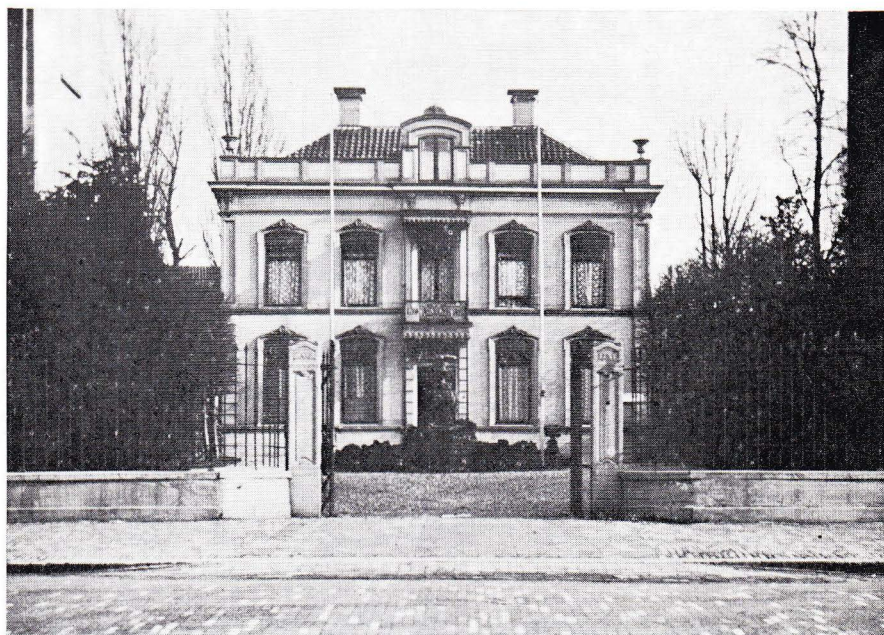
Afb. 39. ca. 1920.
Het pand Maliebaan 55, zoals
het grensde aan de 3e Baansteeg
vóór de verbreding tot Burg.
Reigerstraat, met de prachtige
tuin.
Foto T. W. Deetman.
Top. atlas Gem. Arch. Utr.

Afb. 40. ca. 1920.
 Het huis op de noordelijke hoek
 van de Maliebaan en de Nach-
 tegaalstraat voor de verbreding
 van laatstgenoemde; thans staat
 hier het flatgebouw.
 Foto J. A. Moesman.
 Top. atlas Gem. Arch. Utr.

Afb. 41. ca. 1920.
 De villa Oranjelust voordat hier
 de school in gevestigd werd.
 Foto J. A. Moesman.
 Top. atlas Gem. Arch. Utr.

een groots tuinfeest is gegeven. In 1813 en 1824 was het terrein eigendom van resp. Frederik en Christoffel van Wintershoven, doch reeds in 1830 woonde er Jan Anthonie Paulus de Vree, rentenier. Door de aanleg van de spoorbaan, betrekkelijk dicht achter het huis, werd het grootste deel van de achtertuin met vijver afgesneden. Toen Stephanus Johannes Paulus Kruger in 1900 met de door Koningin Wilhelmina ter beschikking gestelde kruiser Gelderland naar Europa kwam om bij de Europese mogendheden hulp tegen de Engelse invasie in zijn Transvaal te vragen, verbleef hij o.a. ook in Utrecht. Hij heeft toen in Oranjestad een tijdlang doorgebracht. Een eenvoudig gedenkteken, in 1953 onthuld ter gelegenheid van de v. Riebeeck herdenking, herinnert hier nog aan. Nog vele gebeurtenissen hebben zich in deze eeuw in de Maliebaan afgespeeld, doch deze worden achterwege gelaten, omdat zij reeds aan velen bekend zijn.

Slechts voor enkele huizen in de Maliebaan is het mogelijk een aaneensluitende geschiedenis van gebouwen en bewoners te geven.

Van het hierboven genoemde pand Maliebaan 15 was dit het geval. Aanvankelijk waren we hierbij op een dwaalspoor gebracht door afbeelding 27. Daar staat namelijk de koepel ingebouwd tussen twee gelijkvormige muren, die zich aan de rechterzijde van het grote huis van Taets van Amerongen uitstrekken. De minuutkaart van het kadaster, uit 1821, toonde later aan, dat er in dat jaar een kleine koepel bij dit woonhuis behoorde, terwijl onze koepel op een eigen perceel stond.

Zoals we reeds vermeld hebben, was de eerste buitensociëteit van Sic Semper gebouwd op een terrein gelegen op de hoek van de 1e Baansteeg. Dit terrein maakt destijds deel uit van een belangrijk grondbezit in de Maliebaan van de familie van Westrenen. Door vererving was dit voor een gedeelte overgegaan op Isabella de Pestere, eerst gehuwd met Adriaan van der Hoop, daarna met Gabriel Mock. In haar nalatenschap bevond zich „een pleziertuin met koepel en aanbehooren”, die na haar overlijden, bij de verdeling van de boedel, in 1820, aan haar echtgenoot werd toegewezen. De waarde werd toen geschat op f 2500,—.

Gabriel Mock verkocht dit perceel, dat aan de noordzijde begrensd werd door een terrein van de procureur Geerling en aan de andere zijde door dat van de heer Berendse, voor f 2800,— aan de hoogleraar Philip Willem van Heusden. Op 9 mei 1835 werd dit pand in openbare veiling verkocht aan Mej. Alida van Dam voor f 2700,—. De omschrijving luidde toen als volgt: „Een bijzonder aangename en wel aangelegde tuin met een welonderhouden en ruime koepel, keuken, wees en pomp” (Afb. 38).

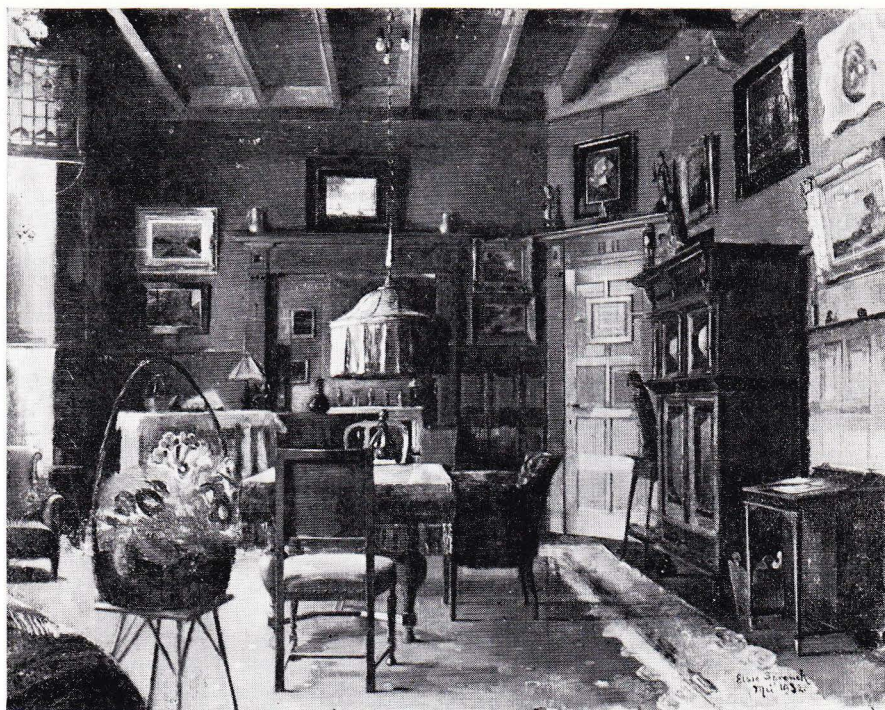
Het belendende perceel aan de noordzijde was eigendom van Mr. S. J. M. van Geuns, de andere kant behoorde aan de bloemist de Winter.

Acht jaar later verkocht Mej. v. Dam het perceel aan Isaac Arend Albert Ram, secretaris der stad Utrecht, voor f 3200,—. Van dit terrein met nog twee andere, elders gelegen percelen, ontving Mevr. P. M. Ram-Duim na het overlijden, op 20 mei 1860, van haar echtgenoot, het vruchtgebruik. De eigendom was gekomen aan de kinderen van de drie broers en zuster van de overledene. Na haar dood brachten laatstgenoemden, in augustus 1900, de bezittingen in openbare veiling. Van het, gedeeltelijk elders gelegen grondbezit waren 5 percelen gemaakt. Deze werden eerst afzonderlijk ingezet. Het onderhavige terrein met koepel kreeg een bod van f 7450,— van Anth. Diks. Tenslotte werden bij de afslag alle 5 percelen in combinatie voor f 30.850,— gekocht door Isaac Hendrik Jacobus van Lunteren, architect. Deze diende op 2 maart 1901 een verzoek in bij het stadsbestuur om, na voorafgaande sloping van de bestaande koepel met scheidsmuur, een herenhuis te mogen bouwen volgens de drie overgelegde tekeningen. Burgemeester en wethouders gaven hiervoor op 18 maart 1901 toestemming, nadat advies was ingewonnen van de Inspecteur van het Bouwen (zie bijlage 1).

Reeds op 30 april 1901 kocht de heer G. Ribbius Peletier jr. het in zijn opdracht te bouwen huis, ten overstaan van notaris Dwars, voor f 38.350,—. Voor wat de architect van Lunteren betreft willen we het volgende niet onvermeld laten.

Bij hun vertrek, in februari 1673, hadden de Fransen het kasteel Nijenrode in brand gestoken. De ruïne werd in 1675, met de ambachtsheerlijkheid Breukelen-

Afb. 42. 1932.
 Huiskamer in het pand Malie-
 baan 15, zoals deze was tijdens
 de bewoning door de Familie
 Ribbius Peletier.
 Foto gemaakt van een paneeltje
 geschilderd door Elise Spronck.
 De schilderij is eigendom van
 Mevr. A. v. Wely.

Afb. 43.
 Tuin achter het pand toen het
 nog bewoond werd door de
 familie Ribbius Peletier. Op de
 achtergrond het stationsgebouw
 thans Spoorwegmuseum.
 Foto eigendom der familie.

Nijenrodesgerecht, voor f 40.000,— verkocht aan de Amsterdamse koopman Johan Ortt. Na het overlijden van een lid uit dit geslacht, in 1814, die voor de tweede maal gehuwd was, bleek dat hij zijn bezit aan de dochter uit zijn eerste huwelijk had vermaakt. Deze wenste echter het goed niet te aanvaarden, waarna het enige tijd later in veiling kwam. Het werd toen gekocht door de tweede echtgenote, die het kasteel met haar twee dochters tot 1848 bleef bewonen, waarna het weer verkocht werd. De nieuwe eigenaar liet het kasteel restaureren door onze architect van Lunteren, die het in Tudor-stijl optrok met gekanteelde dakmuur.

De jongste dochter, freule Wilhelmina Agnes, ging in Utrecht wonen. Zij betrok in 1878 de koepel in de Maliebaan, waar zij bleef wonen tot 1901. De koepel was te voren weer bewoonbaar gemaakt, althans de foto uit 1900 (Afb. 38) laat een andere dakconstructie zien dan de tekening van omstreeks 1850 (Afb. 27).

De opdrachtgever voor de bouw van Maliebaan 15 was een zoon van de zich omstreeks 1850 uit Zalt-Bommel alhier vestigende Gerlacus Ribbius Peletier, tabakshandelaar. Hij vestigde zich op de Oude Gracht in een huis naast „De gesloten Steen”. In laatstgenoemd gebouw richtte hij een sigarenfabriek in, terwijl in de winkel „koloniale waren” werden verkocht. Deze heer Peletier verkondigde dat met de tabakshandel meer te verdienen viel dan met de vervaardiging van sigaren. Zo kocht hij bijvoorbeeld in het midden van de tweede helft der 19e eeuw de gehele oogst Delitabak op de veiling te Amsterdam. Hierbij moeten we wel bedenken dat destijds het areaal met tabak beplant niet van die omvang was als omstreeks 1900. De Delimaatschappij was in 1869 opgericht; de eerste aanplant had plaats op de Esplanade binnen de stad Medan, een plein met een oppervlakte zo groot als Vreeburg in Utrecht. Na het overlijden van zijn weduwe, in 1939, was zijn zoon de enige bewoner van dit grote pand (Afb. 42 en 43). Toen de Duitsers in 1940 een onderdak voor hun gezagdrager nodig hadden, wees het stadsbestuur dit huis aan, omdat het zeer ruim was en slechts door een enkel persoon werd bewoond. In deze eerste dagen der Duitse bezetting was er nog geen sprake van dat de gehele inboedel achter moest blijven. Ribbius Peletier kreeg een paar dagen de tijd om te verhuizen. Gelukkig was het Centraal-Museum bereid de kostbare verzameling schilderijen, oud-blauw en enkele antieke meubelen op te bergen. De vier zusters namen wat zij nog konden gebruiken en de Openbare Leeszaal mocht uit de boekerij uitzoeken waar zij prijs op stelde. Na het vertrek van de Duitsers is het huis een korte tijd in gebruik geweest door „de ondergrondse”. Daarna huurde het Roode Kruis het geheel, gebruikte zelf de benedenverdieping en verhuurde de eerste etage aan de Stichting 1940-’45. Ook de Christian Science heeft hier een tijdlang 2 kamers in gebruik gehad.

In 1956 verkocht de heer Ribbius Peletier het pand aan de conservenfabrikant v. Oostrum. In 1958 wilde de gemeente Utrecht een gedeelte van de tuin hebben met inbegrip van de tuinmanswoning, voor de bouw van een installatie voor de rioolzuivering. In 1966 verkocht de conservenfabriek het huis met het resterende deel van de tuin aan de Centrale Volksbank.

De tuin reikte in zuidoostelijke richting tot de terreinen van het station Maliebaan. Er was een terreintje gehuurd van deze maatschappij voor de bouw van een garage, waarboven een chauffeurswoning. Voorwaarde was, dat wanneer de huur niet werd verlengd, het gebouw zonder enige vergoeding aan de spoorwegen zou vervallen. Dus had v. Oostrum geen belang bij deze garage: hij verlengde de huur niet. Zo had tot gevolg, dat de chauffeur, die sedert 1913 in dienst van de familie Ribbius Peletier was geweest, laatstelijk als huisbewaarder, op straat zou komen te staan. In onderling overleg werd bereikt, dat hij kon blijven wonen, waartoe de familie Peletier de huur betaalde.

Bericht en raad van de Inspecteur over het bouwen.

De ligging van het te stellen gebouw is op de hierbij overgelegde situatie-tekening aangetoond.

Daaruit blijkt dat de straatgevels en tuinmuur de bestaande eigendomsgrens, aangewezen door de straatgevel van het te slopen gebouw en de tuinmuur, zullen overschrijden met de dikte van het op de tekening aangeduide plint, ter dikte van ten hoogste 0.08 m. zodat het opgaande gevelvlak op- en de tuinmuur binnen de richting van de tegenwoordige rooilijn zullen worden gesteld.

Het voor de rooilijn uitspringende tot aan de balklaag op te trekken gedeelte van de nieuwbouw is gelijk aan de bestaande voorsprong van het te slopen gebouw, met dit verschil, dat de beide hoeken volgens de richting van de schuine lijnen zullen worden gebouwd. Het gedeelte benoorden de uitbouw zal zoveel worden teruggebouwd als nodig is om voor de hoofdingang, op eigen grond, een stoep te kunnen aanleggen.

De ingang aan de tuin zal worden afgesloten door een ijzeren hek op stenen voet; de pilasters ter weerszijde van het draaiend gedeelte zullen 0.11 m. voorspringen. De privaten zullen uitlozen op twee beerputten, waarvan één achter en één aan de zuidzijde van het gebouw zal worden gelegd.

De afvoerkanalen voor huis- en dakwater zullen door twee spruiten worden gebonden op het gemeenteriool.

Ik adviseer:

- a. de beschikking bedoeld in art. 1 der bouwverordening te verlenen;
- b. krachtens art. 64a der bouwverordening toe te staan dat aan de voorzijde van het gebouw op stadgrond een plint wordt aangebracht met een voorsprong buiten de rooilijn van ten hoogste 0.08 m.;
- c. vergunning te verlenen tot het hebben van twee waterlozingen uit de te stellen gebouwen, in verbinding met het gemeenteriool, onder de gewone voorwaarden.

17 februari 1842

Stadsarchitect aan Kameraar.

Ik heb de eer U WelEd. Gestr. hiernevens te doen toekomen twee stuks tekeningen betreffende het Maliehuis alhier: èen van de opmeting en de tweede van de doelmatige veranderingen.

Bij de inzage derzelve zult u ontwaren, dat op de plattegrond de verdieping gelijkstraats de hoofdzakelijke veranderingen bestaan in het bijvoegen ener suite aan de koffiekamer, waardoor de keuken met binnenplaats en de trap worden ingenomen. Dat de laatste uit dien hoofde als noodzakelijk meer naar achteren aan het einde der gang is moeten geplaatst worden. Het zal wel geen uitwijding behoeven dat de trap daar veel doelmatiger en ruimer zal kunnen vallen. Voorts is de bestaande bergplaats of afdak tot keuken ingericht, waarvan de toegang onder de nieuwe trap zal zijn. Aan de ene zijde dezer toegang is een turfkoor en aan de andere zijde aan het einde der gang een secreet geplaatst, ter vervanging van datgene hetwelk door de nieuwe trap is ingenomen.

Op de eerste verdieping zijn de eerste drie kamers met de twee kleinere vertrekken en het portaal weggenomen (de tegenwoordige verdieping toch bevat niets dan hokkige kleine vertrekken) en hiervan zijn nu twee kamers gemaakt, die men ruim kan heten en ook op zulk een riant punt gelegen, luchtig en ruim, althans bij verhuring dienen te zijn. Ieder verlangt ruime vertrekken boven kleine appartementen. Dezelve kleiner te maken is niet moeilijk, doch eenmaal ondoelmatig te klein aangelegd, is de vergroting hoogst moeilijk. Deze vertrekken worden door een doorlopende gang van elkaar gescheiden, evenwijdig of juist boven de benedengang.

Achter het vertrek naar de ene zijde der gang, namelijk boven de sociëteit, is de thans bestaande zolder tot een suite ingericht, terwijl de kamer en het portaal boven de keuken met de open plaats de suite uitmaakt.

Voor het vertrek aan de andere zijde der gang, boven de koffiekamer, achter de nieuwe suite, beslaat een kleinere kamer en het trapgat de thans aldaar bestaande vertrekken en zijn mede onder dezelfde verdiepinghoogte voorgesteld. Alleen wordt de nieuwe geprojecteerde keuken niet hoger opgetrokken en kan aldaar plat of met een laag dak worden afgedekt, zoals de opstandtekening naar de zijde van de Maliebaan voorstelt.

Wat de kap betreft, deze zal natuurlijk een gehele verandering moeten ondergaan daar de verdiepingen thans zeer ongelijk zijn en het tegenwoordige gebouw door vier afzonderlijke kappen wordt gedekt, welke bovendien grotendeels slecht zijn. Ik heb daarom voorgesteld hetzelfde onder èen lijn of kap af te dekken, hetwelk de kosten wel verhoogt, doch waardoor men van een jaarlijks groot onderhoud zal ontheven zijn.

Met het oog op tegenvallers zijn de kosten te ramen op f 9.000,— à f 10.000,—.

Bronvermelding

Aangezien het merendeel der lezers geen belangstelling heeft op welke gegevens het verhaalde berust, is dit niet achterin dit geschrift opgenomen. Ten behoeve van hen, die op enig punt beter geïnformeerd willen zijn, ligt op het Gemeentelijk archief afschrift van de geraadpleegde bronnen ter inzage. Een chronologische klapper verwijst naar de 993 genummerde gegevens.

Centrale Volksbank blij met voornaam uiterlijk Maliehuis

(Door Nel van Bommel)

UTRECHT — Een oude herberg is niet het meest voor de hand liggende gebouw om een bankbedrijf in te huisvesten. Toch is het chique pand op de hoek van de Maliebaan en de Maliesingel, waarin de Centrale Volksbank (CVB) een deel van zijn hoofdkantoor heeft ondergebracht, een voormalig drinklokaal.

Het pand deed tot in het begin van de negentiende eeuw dienst als maliehuis. Dat wil zeggen: mensen die op het centrale deel van de Maliebaan het maliespel hadden gespeeld, borgen hun attributen op in het gebouw en konden er ook wat drinken. Ook in Rotterdam en Den Haag werden dergelijke maliehuizen gebouwd. Het Utrechtse heet nog steeds Maliehuis, en nu met een hoofdletter M.

Rechts van de ingang van het statige pand toont een tegeltableau hoe het huis er na de bouw, in 1697, uitzag. Heel anders en minder deftig dan nu. Bovendien toont het tableau tegenover het gebouw een ophaalbruggetje over de Singel.

Andere prenten tonen hoe de Maliebaan in die tijd een speelplaats voor volwassenen vormde. Het middelste deel, waar nu alleen auto's rijden, was gereserveerd voor het maliën: een spel waarbij met een zware stok een bal naar het uiteinde van de baan tussen twee palen door geslagen moest worden. Links en rechts van de baan stonden vier rijen lindebomen.

In 1811 werd de speelbaan omgevormd tot rijweg. Aanvankelijk voor paarden en rijtuigen, later voor auto's. Ook verloor het Maliehuis daarna zijn herbergfunctie. Het werd in 1845 grondig gerestaureerd, en in 1858 verkocht de gemeente het aan particulieren. Daarna hebben onder meer de Utrechtse Levenverzekering Maatschappij Het Maliehuis erin gezeten, de Jan van Nassausschool en een grote meubelzaak. Begin jaren tachtig was er nog een

initiatief om er het 'chicste warenhuis van Nederland' in te vestigen, maar deze onderneming was al na anderhalf jaar failliet.

In 1984 kocht de Centrale Volksbank het pand 'erbij'. De bank had zijn hoofdkantoren al 'aan de overkant' aan de Maliebaan, maar had meer ruimte nodig. En het voornaam uiterlijk van het Maliehuis is volgens de huidige voorzitter van de raad van bestuur, drs F.M.J. Böttcher, goed voor de naamsbekendheid van de bank.

Katholiek

De Centrale Volksbank komt voort uit de katholieke arbeidersbeweging en is daardoor vooral actief en bekend in Noord-Brabant en Limburg. Evenals veel andere katholieke instellingen koos de bank Utrecht uit om er zijn hoofdkantoor te vestigen. Dat gebeurde in 1927, toen de Centrale Volksbank ontstond als samenklontering van een groot aantal kleine bankjes, waarvan 'Utrecht' de grootste was.

Nu heeft de bank in totaal niet meer dan 27 kantoren. Toch is de CVB, die zich richt op de minder vermogende consument, goed voor zijn klanten bereikbaar. Dat komt doordat de bank, als enige in Nederland, het vroeger door veel banken toegepaste systeem van agentschappen heeft gehandhaafd. De Centrale Volksbank heeft ongeveer 620 agenten. Dat zijn mensen die naast hun baan, huishouden of tijdens hun Vut als zelfstandig ondernemer part-time een agent-

DE CENTRALE VOLKSBANK IS gehuisvest in een voormalig drinklokaal op de hoek van de Maliebaan en de Maliesingel.

Foto Wim-Jan de Boer

schap runnen. Zij zijn enigszins vergelijkbaar met assurantie-tussenpersonen, maar bieden dan alleen de bancaire diensten van de Centrale Volksbank aan.

De CVB vestigt zijn agentschappen bij voorkeur in kleine dorpen die geen filiaal van een andere bank hebben, of in afgelegen wijken van steden waar

de grote banken hun filialen uit bezuiniging sluiten. Om de agenten in staat te stellen modern te werken, hebben ze sinds tweeënhalve jaar allemaal een pc die is aangesloten op de centrale computer van het hoofdkantoor.

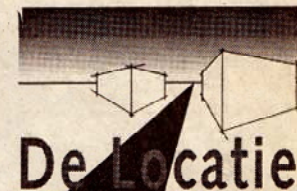
Volgens Böttcher is het oude concept bijzonder geschikt in de huidige situatie, waarin con-

currentie en hoge kosten door automatisering en door het onderhoud van kantoorgebouwen een grote rol spelen. Andere bankbedrijven grijpen erop terug: onder meer de VSB en de ABN Amro zijn bezig agentschappen op te zetten.

Reaal Groep

De Centrale Volksbank maakt deel uit van de Reaal

Groep, de enkele jaren geleden opgerichte combinatie van banken en verzekeringsmaatschappijen van sociaal-democratische signatuur. (Concordia, De Centrale Verzekeringen, de Centrale Volksbank, de Algemene Spaarbank voor Nederland en de Hollandse Koopmansbank). Nu overweegt de Centrale Volksbank echter Reaal te verlaten, en toe te tre-

den tot een andere financiële instelling zoals bij voorbeeld de Verenigde Spaarbank of de SNS-bank.

De motieven voor zo'n eventuele overstap hangen samen met de fusiegolf die de bankwereld sinds enkele jaren overspoelt. Daardoor maken nog maar enkele grote banken de dienst uit. En wordt het voor kleinere, zoals de Centrale Volksbank, moeilijker om toegang te houden tot centrale diensten, zoals de computernetwerken voor het betalingsverkeer, de betaalautomaten en geldautomaten. Een grote afnemer, zoals de VSB, krijgt bij het centrale computercentrum allicht voorrang boven een kleintje zoals de Centrale Volksbank. De BankGiroCentrale berekent zelfs al hogere tarieven voor kleine banken. Waardoor de Centrale Volksbank in de positie dreigt te raken van de kleine melkboer naast de grote supermarkt.

Na de zomer denkt Böttcher de beslissing over een overstap te kunnen nemen. In geval van aansluiting bij de VSB, zou dat een verhuizing naar het nieuw te bouwen kantoor naast de Amev kunnen betekenen. Niet dat hij graag weg wil uit het Maliehuis. In elk geval heeft hij nooit naar het Hojelcentrum bij de Jaarbeurs willen verhuizen, waar de verzekeringsbedrijven van Reaal heengaan. Dat zou te duur zijn uitgepakt. Maar verder sluit Böttcher niets uit.

